

HÍD

IRODALOM • MŰVÉSZET
TÁRSADALOMTUDOMÁNY

DUDÁS KÁROLY: NOVEMBER (NOVELLA)
KONCZ ISTVÁN, LADÁNYI ISTVÁN,
P. NAGY ISTVÁN ÉS DÉSI ÁBEL VERSEI
NÉMETH ISTVÁN ÉS BRASNYÓ ISTVÁN PRÓZÁJA
BOSNYÁK ISTVÁN: OKTÓBER EMLÉKEZETE (ESSZÉ)
BALÁZS G. ÁRPÁD MŰVÉSZETE A KÉT HÁBORÚ
KÖZÖTTI KRITIKA TÜKRÉBEN
A TISZA ÉS AZ IRODALOM — SZELI ISTVÁN,
TOLNAI OTTÓ, SEBŐK ZOLTÁN ÉS TOLDI ÉVA
ÍRÁSAI

KÖNYV-
SZÍNI- KRITIKA

1987

November

HÍD
IRODALMI, MŰVÉSZETI ÉS TÁRSADALOMTUDOMÁNYI
FOLYÓIRAT

Alapítási év: 1934

LI. évfolyam

A FORUM KÖNYVKIADÓ KIADÓI TANÁCSA:

dr. Bányai János, Bognár Antal, Bordás Győző, dr. Bori Imre, Dudás Károly, Fehér Ferenc, Fehér Kálmán, Gion Nándor, Gobby Fehér Gyula, Illés Lajos, Major Nándor, Maurits Ferenc, Minda Tibor, dr. Móra András (elnök), Rajcsán István, Tóbiás László és Tolnai Ottó

Szerkesztőbizottság: Bordás Győző, dr. Gerold László (kritikai rovat) és Toldi Éva

Fő- és felelős szerkesztő: dr. Bori Imre

Műszaki szerkesztő: Maurits Ferenc

TARTALOM

<i>Dudás Kárcly: November (novella)</i>	1353
<i>Németh István: Lírai napló</i>	1358
<i>Koncz István két verse</i>	1364
<i>Ladányi István: Rovarversek</i>	1360
<i>P. Nagy István versei</i>	1368
<i>Dési Ábel: Hármassoltár a költészetnek</i>	1372
<i>Brasnyó István: Macula (regény, XIII. rész)</i>	1374

KÉRDÉSEK ÉS VÁLASZOK

Bosnyák István: Október emlékezete (esszé) 1386

Bordás Győző: Száz éve született Balázs G. Árpád 1391

Művészete a két háború közötti kritika tükrében:

Geréb Klára: Balázs Árpád kiállítása (Bács megyei Napló, 1922. XI. 5.); Cseh Károly: Balázs G. Árpád a Népkörben (Szervezett Munkás, 1926. XI. 7.); Szenteleky Kornél: Kis konferánsz (A 8 Ady-illusztráció c. mappa előszava, 1930); Pavle Bibaly: Balázs G. Árpád kiállításáról (Nova literatura, 1930. 1. sz.); Újvidéki kiállításáról (Letopis Matice srpske, 1931. 1—2. sz.); Todor Ma-

NOVEMBER

P. J. barátom emlékének

DUDÁS KÁROLY

1956. november elseje vagy másodika volt. Mindenszentek vagy halottak napja. A nagytemető északi végében álltunk, a szúrós levelű bokrok mögött, valahol a kitöredezett téglájú, öreg kripták közelében. Borús idő volt, erősen esőre hajló, vagy inkább már havat is sejtető talán, mert a föltámadó szél mintha hűvös hószagot hozott volna a fekete márványkereszteken túlról, a falu felől. Valamilyen csapadékra mindenképpen számítani lehetett, hiszen az előre látásáról közismert Gáspár atya mellett az égimeszelő Hanák kántor ott szorongatta a hatalmas esernyőt, akár valami fekete selyem vászonba takart löfegyvert, minden eshetőségre felkészülve. Később mintha már esőszemeket is éreztünk volna fedetlenül maradt bőrfelületeinken, az arcunkon meg a kézfejünkön, de az is meglehet, hogy ezek a könnyű, jelentéktelennek is mondható cseppek a plébános úr ezüstfejű, szaporán villogó szentelőjéről hullottak reánk. Gáspár atya a füstölőjét lóbálta, melyből könnyű felhők módjára lebbentek elő a csipős illatú töménfüstgomolyagok, a szentelőjével hadonászott, akár valami parányi ezüstbuzogánnyal, számunkra teljesen érthetetlen nyelven hadart valamit, éneklő hangon és borzasztó unalmasan, mi pedig álltunk ott meglehetősen esetlenül, mit álltunk: ácsorogtunk földig érő, fehér, slingelt ingben, fekete kőrgálérral a nyakunk körül, sokkal szívesebben lettünk volna a temető mögötti nagyödörben, a szélben hajladozó, fiatal nyárfák, kukacfák és bozótok között, ahol nyáridőben naphosszat lehetett bújócskázni meg indiánosdit játszani; cikáztunk a fák között, hurráztunk, halihóztunk, s egyszer csak szöges végű nyilvessző fúródott Müller Tóni szemhéjába; a vékonyka vércsík, mint valami vörös fonál, kacskaringózott lefelé az arcán. Úristen, Müller Tóni, a legkisebb

Müller gyereke! Valami kimondhatatlan nevű, távoli, német kisvárosba sodródott vendégmunkásnak, ott is nősült meg talán, egyetlen levelet kaptam mindössze tőle, nem sokkal utolsó és végleges hazalátogatása előtt, azon kesergett, hogy a gyerekei már otthon sem hajlandók vele magyarul beszélni, ő pedig svábos neve ellenére sem tudta becsületesen elsajátítani az idegen nyelvet, s hogy hallani sem akarnak a visszaköltözésről; aztán egyszer csak szóltak, hogy itthon van Müller Tóni, végérvényesen hazaérkezett. A nagygödörben találtak rá, hol is máshol: az egyik kukacfára akasztotta föl magát, talán éppen arra, amely alatt egykor a szöges végű nád nyílvesző a szemhéjába fúródott, s amelynek ágai ekkorra már jócskán megvastagodtak; könnyűszerrel elbírtak egy embert. A pirosposztság, testes tisztelendő, aki már a harmadik vagy a negyedik pap volt a faluban Gáspár atya halála óta, hallani sem akart róla, hogy Müller Tóninak annak rendje és módja szerint megadja a végtisztességet, sokáig úgy látszott, hiába járok közben én is egykori legjobb pajtásom szomorú ügyében, hiába vetem latba minden tekintélyem, amit szülőfalumban akkortájt még élveztem, kockáztatva ezzel, hogy suttogni kezdjenek rólam is, hogy bratyizok a mind veszélyesebbé váló egyházzal, ami aztán természetesen együtt járt volna a pártból való kizárással, sőt minden bizonnyal szépen jövedelmező állásom elvesztésével is, mindhiába hivatkoztam Gáspár atya megérett jóságára, humanizmusára, az új pap még csak nem is hallott Gáspár atyáról, s az sem látszott meglágyítani a szívét, hogy Müller Tóni Gáspár atya egyik leghűségesebb ministránsgyereke volt, s hogy törődött, öreg édesanyja szíve bizonyára megszakadna a fájdalomtól, ha legkisebb fiát illő végtisztesség nélkül kapnák el valahol a temetőkerítésen kívül, akár valami útszélen felfordult kóbor kutyát, nem, mondta ellentmondást nem tűrő hangon a pap, aki önkezével veti el magától a legszentebb adományt, amellyel az Úr megajándékozza az embert, az életet, az nem érdemel isteni kegyelmet és könyörületet; aztán váratlanul mégis beadta a derekát, számomra máig is megmagyarázhatatlan okból hangot váltott, s nemcsak, hogy készségesen beszentelte a sírt, amelyet nem is akárhol jelölt ki Müller Tóni végső nyugvóhelyéül, hanem a legelőkelőbb parcellában, az összeomlófélben levő kripták közelében, de olyan szívhez szóló búcsúbeszédet mondott az öngyilkos földi maradványai fölött, hogy azt a faluban a mai napig emlegetik.

Ott álltunk Müller Tónival meg a két másik ministránsgyerekekkel — akiknek a nevére, arcára, természetére már, bármennyire is töröm a fejem, nem tudok többé visszaemlékezni — a kitöredezett téglájú,

de még elég jó állapotban levő kripták közelében, hallgattuk Gáspár atya végenincs kántálását, rekviemeternamdonaeidomirekvieszkatinpace, valami ilyesfélét kántált, mintegy félálomban láttuk füstölőjének himbálózását, parányi ezüstmuzogányának szapora bólogatását, mintegy félálomban, mondom, mert gondolatban már régóta ott bújócskáltunk a nagyödör fái és bozótjai között, s akkor valahonnan fentről, a háztetőkön túlról tompa ágyúdörgést görgetett felénk a szél, ördögszekeret sem görgethetett volna különül. Először azt hitük, csupán az ég zörög, „hát ez igazán furcsa, ézengés novemberben”, sepegte a körülöttünk ácsorgó tömegből valaki, hordókat görget Szent Péter az égben, mondaná öregapja, a mindenszenteki, halottak napi sokadalom elkezdett tekingetni az égre, még Gáspár atya is abbahagyta a kántálást, és lopva fölpillantott. De ekkor már újból felhangzott a dörgés, s annak ellenére, hogy sokkal távolabbinak tűnt, mint az ézengés nyáridőben, fenyegetőbb volt és titokzatosabb, nem csoda hát, hogy borsózni kezdett tőle a hátunk. „Ez már igazi háború”, mondta valaki a körülöttem állók közül, mozgolódás és erősödő zsongás hullámszórt végig a fekete ruhás tömegen, „előbb-utóbb ide, hozzánk is elér”; a háború szó egészen különleges, novemberi sűrű ködök mélyéről fölszakadó emlékeket ébresztett bennem, ebben a hol felszálló, hol meg szinte haraphatóvá sűrűsödő ködben katonák és civil ruhás férfiak jöttek-mentek, borostások voltak és ápolatlanok, hangosan káromkodtak, kapadohányt szívtak, és bűdös pálinkát ittak, bakancsukra és bocskorukra rárakódott az őszi sár; aztán már puskák is dörrentek, emberek dőltek, és forgácsolódott a talpon maradt kukoricaszár. Észrevétlenül el kéne sétálni a temető másik végébe, gondoltam akkor ott, a sokadalom kellős közepén, el kéne sétálni észrevétlenül, gondolom most itt, ahogy az egyre fakuló emléket próbálom felidézni, körömmel lekaparni róla a feledés mind jobban rákövesedő mocskát, még ha bele is török a körmöm, észrevétlenül elsétálni egészen a legelhanyagoltabb temetőrészig, ahová nemhogy sötétedés után nem mertünk bemerészkedni, de még fényes nappal sem igen, amikor pedig tele volt a temető virágcsokrokat szorongató, fekete öregasszonyokkal; a Fehér Gyurkáéktól rettegtünk talán, a tejfehér hajú, szeplős kamasztól meg a bandájától, akiről azt rebesgették, hogy aranyfogak és aranygyűrűk után kutatva kiássák a halottakat, feltörök a lelakatolt kriptákat, később már mástól rettegtünk inkább, mint a Fehér Gyurkáéktól; a legelhanyagoltabb temetőrésztől észrevétlenül tovább sétálva eljutni egészen a szántóföldek gyászszalagpereméig.

A háború szóról más halottak is eszembe jutottak és más temetések: idegen emberek temetése, ahova anyámék magukkal vittek, s ahol értetlenül bámultam a természetellenesen viselkedő, zokogó nőket és férfiakat, sehogyan sem értettem, hogy ebben a nagy sírás-ívásban hogyan tud olyan békésen aludni a halott, aztán Ágnes nagymama temetése, amelyet emlékezetem szerint úgyszintén közönyösen és kicsit csodálkozva lábatlankodtam végig, nem őrizve meg belőle semmit, csupán a halottvirágok szúrós illatát, s anyám zseb-kezdőbe boruló, eltorzult arcát; aztán amikor Ágnes nagymamát elkezdték leengedni a sírba, valami megmagyarázhatatlan és eddig soha nem tapasztalt félelem kerített hatalmába, mintha életemben először rádöbbsentem volna, hogy ennek már a fele sem tréfa, sírni még ekkor sem sírtam, de rettentően meg voltam ijedve, s ettől a pillanattól kezdve, akárhányszor csak valamiképpen kapcsolatba kerültem a halállal, elborított ez a mélyről felszakadó félelem.

Álltunk ott az ősi nagytemetőben, s megriadva hallgattuk a távoli ágyúdörgést.

A gépirónő váratlanul abbahagyta az eddig folyamatos kopogtatást, ölébe ejtette a kezét. „Ne vegye tolakodásnak, de feltétlenül meg kell kérdezni: hány éves volt maga ötvenhat novemberében?” Kilenc. Se több, se kevesebb. „No, látja, akkor én már elmúltam tizenhat, ott éltem én is a faluban, lehet, hogy magának erről eddig nem is volt tudomása, ráadásul a temető közvetlen közelében, mégsem hallottam soha semmiféle ágyúdörgést. Ellenőrizte maga: november elején egyáltalán még folytak a harcok? Aztán, hogy használtak-e ágyút, vagy csupán puskákkal és gépfegyverekkel lötték egymást? Vagy például, hogy a maga által feltételezett, heves harcok itt, a határ közelében is folytak, ahonnan esetleg áthallatszható az ágyúdörgés, ha egyáltalán volt ágyú, vagy csupán a fővárosban, ahonnan, ugye, ezt maga is beismeri, sehogy sem hallatszhatót idáig. Aztán a háború, amit magának állítólag az ágyúdörgés juttatott eszébe. Vajon hány éves lehetett maga a háború idején, meg sem született, ugyebár? Látja, én a háború végén ötéves múltam, ötéves korában pedig már elkezd eszmélni az ember, s látja, én mégsem emlékszem semmire. Nem is emlékezhetek, hiszen a mi falunkon úgy ment át a háború, hála istennek, hogy szinte észre sem vettük, ezt bizonyára maga is tudja. Ne haragudjon, hogy ennyire okvetetlenkedem, de mint leendő olvasója kérdem: akkor meg mire valók ezek a homályos, múlt időkből és más helyszínekről idementett, önkényesen összepárosított történetek? Miért nem ír inkább a szere-

lemről, hiszen még aránylag fiatal ember, javakorabeli, vagy akár-miről, annyi szép dolog fellelhető körülöttünk a világban.”

„Meglehet — mondtam eltűnődve a gépirónőnek —, könnyen meglehet, hogy magának van igaza. Sőt egész biztosan. Mindennek ellenére írja csak pontosan úgy, ahogy diktálok, lehetőleg minden módosítás nélkül, a többivel ne törődjön. Hol is tartottunk? Álltunk ott az őszi nagytemetőben, s megriadva hallgattuk az ágyúdörgést. Új bekezdés.”

Behunyom a szemem, s most egyszerre egészen tisztán és pontosan, körülhatárolhatóan látom a helyszínt, a nagytemető északi végét, a szürös levelű bokrokat, a kitöredezett téglájú, öreg kriptákat, Gáspár atyát és földig érő, fehér, slingelt ingben, fekete körgallérban Müller Tönit meg a többieket, félreérthetetlenül hallok az ágyúdörgést.

Szüret, 1926

LÍRAI NAPLÓ

NÉMETH ISTVÁN

CSENDÉLET

Egy középkorú nő ül velem szemben a buszban, a lába szára mellett egy áttetsző műanyag zacskót lógat alá, a zacskó üres, csak az alján van egy halfej meg néhány csirkeláb, ez jól kivehető, mert átüt a műanyag zacskón, átüt a véres halfej meg a sárga csirkeláb, a halárus nem csomagolta be a halfejet, csak úgy beleejtette a műanyagzacskóba, a csirkelábárus szintén, ilyen szegényes portékát minek még külön becsomagolni is, kár a csomagolópapírért, a halat különben se szokták becsomagolni, nem is beszélve a halfejről, amit boldogabb időkben a macskáknak vetettek oda. Most megveszik a halfejet is, a csirkelábat, a csirkeuzát; mindent megvesznek. Akinek nem telik pulykamellre, megveszi a csirkelábat, jó levest lehet főzni abból is. Meg a halfejből is. Fölerősíti a levest. Nem lesz olyan híg. Most legalább két ízben lesz miből jó leveskét főzni. A mennyiségből ítélve — a kis halfej és a néhány csirkeláb — magányos nő lehet a szemben ülő. Talán özvegy. Vénlány. Van ugyan gyűrű az ujján, de nem jegygyűrű. Az ujjai nagyok, erősek, ápoltak. Az egész nő ápolat. De nem annak a nőnek az ápoltsága ez, aki ezzel is hódítani akar, inkább az aggszüzek vagy kegyesnővérek ápoltsága.

Megfesthetné valaki ezt a halfejes, csirkelábas csendéletet, ha itt, a Balkán peremén, a huszadik század alkonyán izgalomba tudna még hozni festőt ilyen téma. Megfesthetné ezt a seszínű műanyag zacskót, ahogy lehúzza az a szegényes teher, s ahogy az egészet egyensúlyozni, vagy éppenséggel emelni, igen, emelni próbálja a zacskóból fölnyúló, kiágaskodó bimbófejes, frissen vágott rózsaszál.

Mert ez van a véres halfejes zacskóba tűzve. Csak találgathatom, hogy mi hozta így össze ezt az egészet, ezt a „csendéletet”; milyen

rendezői elv. A rózsaszál odahaza természetesen vázába kerül. És ott áll majd az asztalon, valahol a konyhában a megfőtt halfej párájában. Nem a jobb étvágyhoz kell; talán a szürkesség, a zárdai szegénység könnyebb elviseléséhez.

Hangtalanul buggyan ki a számon: szegények éje, légy velem, füstölögj itt, a szívemen.

SORTÜZ A NAGYAPÁÉRT

Kora reggel a hatéves Árpád rohan be a szobába, éppen öltözködöm. Kezében a dupla csövű, kínai ismétlőfegyver, tűzköves, tegnap hoztam neki ajándékba. Meghúzza az automata ravaszát, lead rám egy sorozatot, majd diadalittasan bejelenti:

— Meghalt a nagytata!

Csakugyan meghalt, erősítik meg a szomorú hírt, ahogy kimegyek a konyhába. Ma hajnalban halt meg. Árpád, az unokája ismerte és szerette őt, majd minden nap találkozott vele. Az imént mégis boldog volt, hogy ő adhatta hírül ezt nekem.

Persze nem annak örült, hogy meghalt, hogy nincs többé, ennek a súlyát, értelmét föl se tudja még fogni; magának az *eseménynek* örül, hogy történt valami.

Őszinte, kibuggyanó gyereköröm. Nem vagyok róla teljesen meggyőződve, hogy a hír hallatán a mi arcunkon a megrendülés ilyen őszinte, mert azon rendültünk-e meg, hogy a nagyapa meghalt, vagy azon, hogy a nagyapa halála egy pillanatra eszünkbe juttatta kikerülhetetlen végzetünket.

Árpádot még nemigen foglalkoztatják ezek a dolgok. Ő még halhatatlan.

VIRÁGMAG

Nagynéném kilencvenedik születésnapja. Egy képeslap a kredencen: „Zum 90 Geburtstag alle guten Wünsche.”

„Olyan fejuégasom van! Hallom, hogy beszélsz, de csak a szavakat.”

„Ez a falióra hetvenéves, Feketicsen vettük. Éccaka nem tudok pihenni, nyugodtan aludni: jaj, jár-e, megáll-e? Meg kéne már mutatni az órásnak. Most jár. Jaj, egyelek meg, csak járj, mert megbolondulnék óra nélkül. Pedig a ketyegését nem is hallom, csak a sétálóját látom, hogy jár.”

„Mit ér az ember élete, ha semmi terv nincs?”

„Addig jó az embernek, míg rendelkezhet.”

„Itt vannak még a virágok, a virágaim. Félek, hogy nem nyílnak ki a krizantémok. Pedig öntözöm őket, ezzel örökre ki is fáradok. Lenne majd mit eladni a piacon, de oda lemenni? Tízszer le kell ülnöm, míg leérek.”

„Ötvenhét kiló vagyok, de rajtam már csak ruha van, hús nincs. Alul van egy szoknya, azt komiszul begyűröm a bugyim korcába. Én csukott bugyit már nem viselhetek. Az alsó szoknyára jön a felső szoknya. Fönt van a két pruszlik is. Minden reggel ezek a kínok az öltözködéssel. Rajtam minden madzagon van, minden madzaggal van rám erősítve. Hegyén hátán minden összecsomósodik rajtam. Ilyen az öregkor.”

„Csak ne volnék ilyen kiállhatatlan: semmit se állok ki szó nélkül!”

„Itt van ez a nagy gang: hozzáérek, már pereg le róla a mész. Lekaparni, újratapasztani, bemészelni. Vettem egy félkézmeszelőt, százötven dinár volt. Foltozgatok vele.”

„A menyem is velem együtt hétrét görnyedve megy: hetvennégy éves.”

„Két gyereket fölneveltem, ezt a házat összekapartam, tíz körrömmel.”

„Kibírtam annyi bánatot.”

„Lánykoromban is, mindig legelől szaladtam, mindig visszarántottak. Mindig gyors menésű voltam.”

Újra a faliórához:

„Arany jószágom, tudod hogy szeretlek. Egyem meg a szíved!”

A Németországból érkezett képeslap mellett egy öreg imakönyv Nagynéném édesanyjáié volt, a Szüléé, most nagynéném féltett tulajdona. Családi ereklye. Az utolsó lapján kézzel írt bejegyzés, a Szüléé:

„Teréz lányom született az 1893-dik évben október 5 napján.

Örzsze lányom született az 1896-dik év február 26-dik napján dél 4 órakor

Étel lányom született 1898 dik július hó 3-dik napján, meghalt 1900 április hó 8-dikán

Antal fiam született 1900-ba május 15 éjjel 10 és 11 óra között

Julis lányom született 1902 ben október hó 16 délután 2 órakor”

Szüle bejegyzése itt megszakadt, a nagynénémével folytatódik:

„Kedves édesapám meghalt 1948 március 14-én

Plébános úr meghalt 1955 nov 20-án és 23-án temették

Kedves édesanyám meghalt november 27-én 1959-én pénteken hajnal 3 órakor és szombaton temettük el."

Nagynéném meghalt 1986 december 24-én, 12 óra körül, kilencvenhárom éves korában, talán végelgyengülésben. Egész életében virágot, virágmagot termelt. Nem métermázsaszámra, mint a modern magtermelők, csak kicsiben, mindig kicsiben, egy-egy zacskóval. Sok virágmagzacskója volt, ezekkel járta a piacokat. Volt egy piciny kanala, moksáskanálnak nevezte. Olyan piciny volt ez a kanál, amilyeneket régi patikákban használtak. Két-három búzaszem fért rá. Virágmagból, mákszemnyi, légyvetényi virágmagból persze sokkal több. Mégis egész életén át rengeteg virágmagot elmért kis moksáskanalával.

Egyszer találkoztam vele a Kálvárián, halottak napján, egy fölvirágzott sírhanton ült, és sírdogált. A hantot díszítő, gyönyörű krizantémjait siratta: „Elsiratom őket még egyszer, az én kertemből jöttek föl ide, végleges helyükre.”

A piacra termelt, de minden szál virága a szívéhez nőtt. Abból nőtt mind, a szívéből. Mert a szíve virágmag volt.

PÁPAI FÖLHÍVÁS

A szentatya Amerikában járva az indiánokkal is találkozott. Szózatot intézett hozzájuk, ahogyan az egy pápához illik. Hétköznapiasan szólva: fölhívást.

Engem, aki indiánságom ellenére nem vehettem részt ezen a találkozón, és így nem ismerem a szózat teljes szövegét, megdöbbenett, és őszintén meghatott a fölhívásnak az a része, ami a sajtó útján hozzám is eljutott. A katolikus egyházfő azon óhaja, hogy az indiánok őrizzék meg sajátosságukat, mindenekelőtt anyanyelvüket és kultúrájukat.

Ott már, gondolom, hogy baj van, ha egy nép fönmaradásáért olyan világtékintély száll síkra, amilyen a római pápa. Nem abban látom a fő bajt, hogy ezért sikraszállt a szentatya, ez üdvözölni való, legalábbis az én beszűkült szemszögemből; abban látom a fő bajt, hogy a pápa ezt — sajátosságuk megőrzését — maguktól az indiánoktól kérte. Ebből arra következtetek, hogy ők valami okból föladták, nem hajlandók megőrizni mivoltukat. Ezt valóban nagy bajnak, tragédiának tartom.

Mert fölhívással, még pápai fölhívással sem őrizhető meg egy nép vagy népcsoport nemzeti identitása, ha erre az illető népben nincs kiapadhatatlan igény. Lehet, hogy az indiánokban volt valaha ilyen

igény, de az idők folyamán valami miatt fokozatosan föladták. Talán mert belátták, hogy ennek a föladásával könnyebben boldogulnak, vagy éppenséggel mások kényszerítették erre őket. Most nehéz lesz visszatéríteni őket oda, a sajátjukéba, amit senki se ad fel szívesen, de ha egyszer feladott, keresztet is vethetünk rá mindörökre.

Kiveszőfélben lévő, ritka állat- meg növényfajokat a korszerű tudomány és az előrelátó, bölcs gondoskodás meg tud védeni a teljes kipusztulástól, a kiveszőfélben levő népeket még pápai közbenjárással sem lehet megtartani.

GYÓNÁS

Elő kéne már számolnod a bűneidet is. Mert vétkes vagy te is, egyre gyakrabban érzed bűneid súlyát. Mert nem az éveid súlya az, amit a válladon cipelsz, hanem önfeledésre ítélt bűneidé. Mert amit te feledésre szántál, nem felejtik azt mások. Nem feledik nyerseségedet, önteltségedet. Nem is feledhetik: orcádra száradt, mint a bőr, nem rejtheted el, ez az igazi orcád. Reád égtek saját bűneid, reád égtek, mert hagytad, hogy rád égjenek. Mert nem láttad be, vagy csak nagyon ritkán, hogy indulatosságod, amellyel másokat elnémítottál, lesújtottál, megszegyenítettél, nem nemes gerjedelemből fakadt, csak kizárólagosságodból, fölényeskedésre való hajlamosságodból. Pedig senki se jogosított fel rá, hogy másoknak rossz, kellemetlen perceket okozz, keserű napokat. Kiválasztott se vagy, nem té sugározod a fényt, a jót és meleget, pedig voltak elrugaszkodott és fölfuvalkodott perceid, amikor Napnak képzelted magad. Nem te vagy a fény, de nem vagy a sötétség torka sem; ember voltodat kéne állnod. Minden nap és minden körülmények között. Mert a körülmények néha kíméletlenek, de ne feledd, sohasem azt kérdik, milyenek voltak a körülmények, mindig azt, hogyan viselted el azokat, meg tudtad-e őrizni — a legkegyetlenebb körülmények között is — emberi méltóságodat. Ez a legelső törvény. Illene tehát már előszámlálnod bűneidet. Hogy szembesülj önmagaddal. Talán még nem késő. Nem az elkövetett vétkeid enyhítéséért — amit annak érzel, nem más bárgyú feledékenységnél vagy közönséges öncsalásnál, hiszen tudod, hogy „nincs bocsánat” —, hanem hogy a legelső törvény szerint próbálj élni. Mert hajlamos vagy elfelejteni ezt a törvényt, s mindent a körülményekre hártasz. Emlékszel még az első gyónásra. Gyermekek voltál, tele szorongással: „gyónom a mindenható Istennek és neked, Atyám.” Kiszáradt a torkod, míg előszámláltad bűneidet. Mielőtt leborultál volna a gyóntatószék rácso-

kis ablaka elé, lajstromba szedted életed első évtizedének elkövetett vétkeket, sorba mind följegyezted egy cédulára, hogy bemagolhasd őket, be is magoltad, fölsorolásuk mégse ment, mint a vízfolys, mert az elkövetett bűnök száma előtt, mielőtt kimondtad volna számukat, rászáradt a szó a torkodra, mer tudtad, hogy szépitettél a bűnök számán, kevesebbet vettél lajstromba, mint amennyit elkövettél. Nem tudtad ugyan, hogy hányszor káromkodtál vagy hányszor nem imádkoztál, de azt tudtad, hogy kevesebbet gyónsz meg, mert féltél a pap megrökönyödésétől, fölháborodásától, megszámlálhatatlan bűneid hallatán. Pedig jó kisfiú voltál, igazán buzgón tudtál imádkozni, és a bűnre vezető alkalmat — egy-két izgalmasabbat kivéve — igyekeztél elkerülni. Most, életed hatodik évtizedének a vége felé próbáld meg korodhoz méltóan számba venni a bűneidet, nem hallgatva el a legsúlyosabbakat sem, azokat, amelyek magadnak se mertél eddig bevallani, semmit el nem hallgatva, hiszen nem hazudhatsz, önmagadnak gyónsz.

Sötét vizek partján, 1930

KONCZ ISTVÁN KÉT VERSE

BERZSENYI

A nyárvég még bágyadtan időzik,
aszály és gondolat fojtogat, elnehezülten
mozdul a kar s tér ki az elme is, bogarászó
sün s a barázdabillegető sem riad; olyan
védtelen a határ, s aki itt jár — félig álmában,
félig ébren —, lehet igaza az egész világgal szemben,
s az igazság csak hagymázás örült hite és emléke,
kötzni való bolond rejtjeles élete története, —
ami van, vagy ami lehetne — de a táj csak
múlt, Róma erkölcsse és Hellasz szelleme
egy pusztuló kontinens reménye s nemtője
is; fárosza s eszméje sugára két- vagy háromezer
év lédéres fényei közt is nem örökélettel
aranyozta-e be a tájat, mint Héraklész diadalmát
egykor. Egyre fájóbb ez a magány, s vele az egyetlen
igazság az egész világgal perel, önnön törvénye
szerint; erőért s Európáért tetemre hívni
Berzsenyit; — künn a sáncokon már körül
a kor rossz szellemei és a barbárok állnak,
itt a nyárvég még bágyadtan időzik,
s vele a felleg, magasan a táj és csend felett;
íj feszül, s a rontószerekkel felajzott ideg,
a vers benn megszakad — s a Capitolium beleremeg.

EDGAR ALLAN POE OLVASÁSA KÖZBEN

Forrósodik a lég, s vele feszül a csend,
Poe mester szellemét síri tiktak
idézi, künn toborozza démonait az álmatlan
éjjeli óra; hűbéres csatlósa a félelem, és
rejtve a kés, könyvek, csepűrágók közt
sunnyítva virraszt — halom papírnyi eszme, —
s kárhózatára vár — megvesztegethetetlen
ez a csend — az eszmélő lelke. Boldog lehet,
akinek ilyen otthonos rejteke van, s úgy
hihet sorsban, s a csillagokban, mint amilyen
rendületlen s hiú a mű és ez a négy fal,
amely győzelmét hirdeti híven a műnek;
börtön és szabadság — egyre megy —, akár téma,
akár valóság, s csak tiktakját szaporítja
kérdhetetlenül, mint a sors maga,
a végzetes óra: nem az igazságot, s nem is
a valót, csak a jelenléte igazolja vissza,
süketen és vakon, mint téboly és rémálom,
s úgy marad végül is magára, mint ahogy
magára hagyja hordószónokait is a kifulladt forradalom.
Valóban boldog, akinek négy fal otthona
s rejteke is; és kiútnak elég a boldogság;
sebeit, mocskát nyüszítve nyalogatja
az eb, s az annyiszor megváltott világ; —
Senecát követi-e a költő, vagy választhatja az anarchiát, —
tiszte sége s vétője terhelőn ráváll, és az égbe kiált, —
ostoba csapda a kor csupán, vállalhatatlan valóság,
s akár a halál, önző és lelketlen a világ,
csakúgy, mint nyakán is zsarnok és önkény a
megváltás, hát hadd higgye legalább, hogy szabadon
küldheti a pokolra törbe csalt messiását.
Ilyen hatalmas erő a félelem — és fél mindenki
mindenkitől, ezeregy éj bűvölete túlélni, ha magával
ragad, a zsarnok stílusa újra átfesti a dagályos
eposz már-már elavult, hatásos történetét,
s mint felajzott, részeg ébredés, a héroszok
nagy álma rongyokra foszlik szertesét.
Hosszú az éjszaka, és egyre valószínűbb a kaland; —
Edgar Poe örültjei, ime építik birodalmukat.

ROVARVERSEK

LADÁNYI ISTVÁN

(piciny bogaraim
mihez kösselek
egymáshoz kötöttelek
mihez kösselek benneteket
hogy megvalósuljatok)

1.

A lakásban újra megjelentek a rovarok.
Élünk itt együtt.
Mert zavarnak — irtom őket.
Nevüket nem tudom.
Ők sem az enyémet.
Semminek sincs neve.
Csak élünk együtt az emeleten.
Ők ismeretlen utakon másztak föl a földről.
Én a lépcsőn járok naponta.

2.

Egy megfagyott csótányt találok egy reggel a mélyhűtőben.
(Több hónapja már ennek, és még mindig.)
A hermetikusan tapadó ajtóban áll.
Napok óta várja, hogy elgörgessem róla a követ.
Kiveszem a csápjánál fogva, és a konyha kövére ejtem.
Nagyot koppan.
Mi történik velem, ha kiolvad?

3.

Egy rovar röppen be látókörömbe.
Néhány szememet vonzó kérdőjelet

rögzít
a levegőbe,
s mielőtt azonosíthatnám,
elszáll oda, ahol én már
nem láthatom.

4.
Egy méh van az asztalomon.
(Ezt fél éve írtam, és még mindig.)
Egy hete mozdulatlan a röpte.
Nem tudok mit kezdeni vele.
Énbelém halt bele.

Benne nyugszik az óda.

5.
Írnám a rekviemet.
Ma halott rovarokon taposok.
Hamisan szól a rekviem.
Hamis hangokat hallatnak lépteim a holtakon.
Így létezem.

P. NAGY ISTVÁN
VERSEI

VERSEK ÉVE*

kesergő

Kevés e
vers éke;
vére se.
Évre
év
és
vers
kevés.
Keresve
se.
E vers
se
ékes
érv:
késre
vésve
vers.
Vesék,
eres
sérvek
keserve —
évek
verése;

* A költő tréfás(?)-játékos(?) versezete abból az alkalomból, hogy őt is megkérlik, verseivel szerepeljen a Híd *Versek éve* című, immár hagyományos antológiájában.

kesere
 ser.
 Versek éve?
 „Vers-kéve”?
 Év keserve!
 — Serke.
 (Rés
 se.
 Vers
 se.)

WAKA

Csoóri Sándor után

A tücsökre dél-
 után figyeltél föl. Éj
 lett és szélvihar.

Két dörgés közt, hallod, a
 tücsök újra megszólal.

VITÉZ

A lélek halha-
 tatlan, szólt, majd bezárta
 a szekrényajtót.*

ÉN LEGYEK

Ezek a nemszeretem legyek
 megkeserítik az életem
 csak röpködnek ide-oda
 s nem akarják eljátszani
 az időt velem

* Egyes források szerint Csokonai Vitéz Mihály *A lélek halbatatlansága* címen ismert utolsó, nagy filozófiai költeményét, alkalmasabb helyiség híján, anyja ormótlan ruhásszekrényében írta.

itt vagyok
 de már itt sem talán
 fél lábbal benn
 másikkal kint
 nem mint varjak téli vetésen
 fehérén feketék
 de változékony színűen
 zölden villogón vagy feketén
 vagy seszínűen
 pedig a látás az enyém
 s a kereső is én vagyok
 s én kiáltom el a soros számot
 s tudd rejtekem ha megleled
 én nem vagyok ott nem vagyok
 jelen otthontalan ez a mozdulat
 hiába szolongatsz a fában
 elaludtam most tenyérbe
 rejtheted arcodat többé
 velem nem pörösködsz
 búvóhelyem meg nem találsz
 s most te számolj
 légszomjasan.

(ÉS ÉL ÉS ELINDUL . . .)

Hommage à Szilágyi Domokos

És él és elindul
 álmában fölneszsz
 befödi zöld
 azon az éjjelen
 Fűcsomó ő mit a
 hangyák körbejárnak
 Égett kőbe zárva
 egy rándulás
 Az ágak széthajolnak
 az indázó
 futónövények
 a fák is mind
 És szétterülve a

pázsiton
kezeit szétveti
Nézésében fönnakadnak
a tárgyak kopnak
sokasodnak
a sose-látott arcvonások
Hogy visszataláljon
jelként a fán moha
vagy akár egy bokor
szó nincs remény soha

Ritmus, 1926

HÁRMASOLTÁR A KÖLTÉSZETNEK

D É S I Á B E L

1. PILINSZKY JÁNOS

Üdvözlégy üdvözlégy
Pilinszky Szent János
szívünknek testvére
álmaink szárnyaló
útjának szerelme.

Ki szemben állsz
a pusztulás korával
létet ültetsz
a halál ellen
hátaid mögött
kizöldül a fű
és szavaid nyomán
elindul a kert.

2. NEMES NAGY ÁGNES

Üdvözlégy üdvözlégy
nemesült nagyságban
üdvözlégy Szent Ágnes
szívünknek értelme
értelmünk angyala

Ekhnáton leánya
lobogó elmédben
lángol az anyag

s lüktet a dallam
logikát dobog
a lázadó szív
s maga a lét
a költői szó.

3. NAGY LÁSZLÓ

Üdvözlégy üdvözlégy
költői Szent László
nagyságod lobogó
lázakat viharzó
lángoló zöld zászló.

Ha átviszed
a szerelmünk
a mennyei partra
megszépül szavadban
a sebzett ének
arca a vágy
— énekeld át
az éjszakát.

4. IMA HELYETT

Felsebzett létünk
görcsös üteme
ébredő remények
deres reggele
álmokból szárnyaló
értelem szava

eredetmélyről
jövőbe szökő
szemünkben virágzó
remény-virág
legyen a költészet
maga a lét.

MACULA (XIII.)

Regény

BRASNYÓ ISTVÁN

— Érdekes, istent szóba sem hoztuk — mondtam Moissilovitsnak, aki a megroggyant koszorúba akasztotta bele a térdét, hogy ekként biztosan támpontot újbóli kikerekítésének.

— Később még sor kerülhet rá — legyintett —, hiszen nem tudhatom, hogy vallásos volt-e az illető.

— Miféle illető? — kaptam föl a fejemet abban a hiszemben, hogy már ő is megfélelkezett a gyászszertartásról, vagyis hogy itt már úgyszólván minden tőlünk telhető.

— Aki elhalálozott! — adta tudtomra, hogy továbbra is kitart e téveszme mellett.

Most közöljem vele az igazságot? Miután költségbe verte magát? Törjem le a lelkesedését? Hiszen mindig jó modorú és tapintatos voltam az emberekkel...

— Hát, mint a legtöbben — kezdtem ötolni-hatolni. — Ha bika kergeti az utcán az embert, és meglátja a templomajtót, biztosan oda menekül... Jobb híján...

— Hagyja ezeket a spanyol látomásokat! — fortyant föl. — Ne tegyen úgy, mintha nem tudná nagyon jól, hol vagyunk! Épp maga! Ami spanyol volt, abból csak a nátha jutott el ide... Az ember egyet tüszentett, és már halottnak tekinthette magát. Akkor tanultam én is a mesterséget!

— Még szinte gyerekfejjel... — igyekeztem következtetni az életkorára.

— De jó hangom volt ám! Szelídebb lett tőle a halál... — És úgy kezdett beszélni róla, mint valami szövetségeséről, vagy mintha egy s máshoz köze lenne ebben a dologban, ám lehet, hogy csupán sátánkodott, hogy ekként ébresszen tiszteletet maga iránt. Úgy találta talán, hogy nem tisztelem eléggé?

Amikor a koszorút helyreállította, megint az én kezembe nyomta;

kár, hogy itt-ott lassanként peregni kezdett róla a túlevél: máris attól tartottam, hogy estig el fog kopni, olyan lesz, mintha a fűzfáról vágtuk volna.

És jártuk sorra a kocsmákat, váltig abban a hiszemben, vagy később már azzal nyugtatgatva magunkat, hogy úgysem fogunk elkésni, áll velünk az idő, befogott bennünket buborékjába, s lehet, hogy a falán túl történik valami, de itt, belül, velünk, minden a legnagyobb rendben, és csupán a sötétség fog bennünket föltartóztatni, mert az éjszaka jöttével már ki sem temet, vagyis egyetlen esetet láttam eddig, amikor a gyászmenetre rásteledett, de ott nem volt jelen Moosilovits, a díjnoki rangú kántor, az a menet csupa színjőzan emberből állt, és mégis megesezt velük, hiába csaptak olyan nagy tolongást.

Kár, hogy nem azzal ébredtek soha, amivel elaludtam!

Most ugyanis fejfájással ébredtem, a közelemben egy ismeretlen és még alvó emberrel, de azután, hogy megláttam a koszorú vázát, fölsejlett bennem egy-két előző napi mozzanatot; emberemet bizonyára azért nem ismertem föl elsőre, mert vagy elveszítette a szemüvegét, vagy ha elalvás előtt volt rá ideje, akkor levette, miként ez szokás, bár nem hiszem, hogy ez az eset forgott fenn, és arra gondoltam, hogy öreg pajtásom sohasem lát engem többé, mert mire sikerül másik szemüveget szereznie, én már odább is álltam.

De nem úgy a vén gazembere! Fölserkent az nyomban, amint én megmoccantam.

— Kellemes estét töltöttünk el — mondta hunyorogva és idegen arccal, úgyhogy nyomban rá is vágtam:

— Én nem is ismerem magát!

— Pajti, pajti, ne ugrass! Hát nem emlékszel, hogy erővel kefélni akartál? Alig tudtalak ide is elrángigálni — mondta a zsebében kotozászva. — Még a szemüvegemet is eltörted . . .

— Én? — csodálkoztam rá az öregre; nem is sejtettem, hogy ennyire életveszélyesek tudnak lenni ezek a másnapos vének. Fondorkodik itt, míg a nyakába nem akasztom a koszorút, s kezdheti előlről a mindennapi, száralmas szélhámuskodását.

— És még valami volt, de arra már nem emlékszem.

— No, de kefélttem-e?

— Azt nem láthattam, mert mint mondottam, eltörted a szemüvegemet . . .

— Az másvalaki volt a szemüveggel, én nem szoktam senkit sem bántani . . .

— Holtrészeg voltál! — kötötte egyre csak az ebet a karóhoz. Mint ha ez lett volna az egyedüli kibúvója.

— Az. Sok mindenféle cefrét össze kellett inni . . .

— Meg mindenáron kefélni akartál!

— Ezt már hallottam! Elő a többivel is! Ugyan kivel?

— Ja, azt már nem tudom — bizonytalanodott el. — Meg ne is

kiabálj a vénasszony miatt! A házvezetőnőm minden szavadat hallja. Hallgatja ezt a parázna beszédedet...

Méghogy „házvezetőnőm”! Vén salabakter! Kamrai albérlő! Hullaházi kéjenc!

— Hideg van itt — mondtam, miközben a kezemen lila foltok tűntek föl. — Nem ártana befűteni valamivel.

— A házvezetőnőm nem tartja szükségesnek a fűtést. Egyenesen egészségesnek tartja a hideg hálószobát. Nem is számol föl semmit sem a fűtésért...

— De most már a nappaliban vagyunk! — igyekeztem észre téríteni temetésem kántorát. — Engedelmével, betűzelném ezt a koszorút — vettem föl mint ötletet.

— Melyiket? — kérdezte meglepődve.

— Hát ezt a tegnapi...

— Koszorút? De hiszen nem is voltunk temetésen! — Ez volt az egész, ami megmaradt a fejében a tegnapi napból. Hogy hol nem voltunk. De hogy hol voltunk? Hány helyen? Azt ki fogja fölsorolni? Én talán, az idegen?

— De elindultunk! Temetni mentünk valakit!

— Óh! Igen! És nekem ezzel kapcsolatban költségeim adódtak. Volt némi kiadásom... Ezen majd megosztozunk.

— Én a koszorút adtam! — jelentettem ki fölháborodva és -bátorodva. — Az az én költségemen volt!

— Én meg most visszaadom — mondta tárgyilagosan —, a többi pedig összeszámoljuk — és végül előhalászta a fekete kaftánja zsebéből a szemüvege egyik szarát meg fél keretét. — Menjünk tételről tételre. Először is itt van a szemüveg...

— Rendben van — nyugodtam bele —, csak előbb el kell mennem pénzért — és komolyan is gondoltam.

— Innen? El? Azt nem! Azt már nem! A házvezetőnőm minden szavát hallja!

— Jó, de akkor én betüzelem a koszorút... Mégsem fagyhatunk meg — dörzsöltem a kezem fejét.

— Nem kedveli a szobahőmérsékletet? — kérdezte szinte pimaszkodva. — Sokat tanulhatna a házvezetőnőmtől...

— Nem tanulok én senkitől sem. Ostoba akarok maradni halálig...

— Ahogy gondolja — jelentette ki hidegvérűen, és papírt, ceruzát kerített a számadáshoz.

— Gyufája nincs véletlenül? — kérdeztem, és már fogtam is a koszorút, hogy összetördössem.

— A maga helyében én nem lennék ennyire hebehurgya — tartóztatott föl foglalatosságomban. — Az a koszorú még egészen hasznavehető darab, rendbe lehetne hozni...

— Talán a házvezetőnője temetésére szánta? — ellenkeztem vele,

hiszen úgysem volt gyufám. — Ennek különben is úgyszólván mind le-
hullott a levele . . .

— Amikor utcahosszat gurigázott velem!

— A szél ragadta ki a kezemből, az hajszolta, alig tudtam utolérni . . .

— Mondhat, amit akar, ezt a koszorút még rendbe lehetne hozni.
Egy kis örökzöld, dércsípte levél, ez-az — mutatta a dúsítást a két kéz-
fejével, mintha a kabátja ujjából rázná ki hozzá a megfelelő kellékeket.

— Akkor elfogadja a koszorút a költségek fejében? Visszaveszi? —
kínáltam föl neki.

— Dehogy veszem, én pusztán javaslatot tettem. Ajánlottam valamit,
ami bizonyára mindkettőnknek megfelelne.

— Én nem szándékozom elrészegesedni — mondtam. — Valaki fi-
gyelmeztetett erre, hogy megeshet velem.

— Dehogy eshet! Ha velem jön, semmi bántódása sem lesz! Csak
tartson velem!

— Így is nagyon lekötelezett már! És azt sem engedni, hogy törlesszem
az adósságomat . . .

— Hogyhogy nem engedem? Ki mondta azt magának, hogy nem en-
gedem? Egyenesen követelem! Most állítom össze a számvetést. A ház-
vezetőnőm minden szavát hallja!

— Ahhoz pedig el kellene mennem pénzért! Ön viszont azt mond-
ja, egy tapodtat sem mozdulhatok.

— Egy pillanatig legyen még türelemmel. Csak hogy megállapítsam
az összeget! És akkor rögtön megyünk! Mint mondtam, rendbe hozzuk
a koszorút, és nagyjából ott folytatjuk, ahol abbahagytuk — krákog-
ta, majd hozzátette: — A város másik végén . . .

— Ez pusztán véletlen ötlet volt! — vágtam a szavába. — Ostoba
félreértés! Ön sem gondolhatta komolyan! Akkor jutott eszembe az
egész, amikor megszólított!

— Nekem meg most jutott eszembe a folytatása. Tegnap szamarat
csinált belőlem, most pedig jön, és hozza a koszorút, búbanatos képpel.
És mindent megiszik, amit csak adnak! Nagyon jó hatással van magára
az ital. Senkit sem láttam még, akire így hatott volna . . . Örül az em-
ber lelke, ha magára pillanthat olyankor.

— Én nem osztom ezt a véleményt.

— Maga se nem oszt, se nem szoroz — zárta le a vitát, és a szeme
elé illesztett fél pápaszemen még egyszer megvizsgált a kagylóhéjnyi
tükrörtozás szemével, miközben a másikat lehunyta: én már megint ke-
lepcébe kerültem . . .

Ami a koszorú dúsítását illeti, nem valami nagyon sikerült. Egyéb
kötőanyag híján kissé sok lett benne a borostyán, mintha valami jele-
sebb bacchanáliára szántuk volna. Szinte szégyelltem magammal hur-
colni a másnapos, borús reggelben.

Adósságom — habár a kelleténél több nulla került bele — nem ag-
gasztott annyira, mint a sorsom: valami módon ki kellett térnem előle,

amíg ez a vén ökör véglegesen le nem járát, s akkor aligha lesz más választásom, mint hogy magam is fölcsapjak kántornak, habár sohasem hatott át eléggé az egyházi szellem.

— Milyen kellemes érzés, ha az embernek munkája van! — lelken-dezett Moislivits. Időközben zsineggel összetákolta a törésnél a szem-üvegét, így már nem törhetett el ismét, legföljebb csak bezúzni lehetett volna, parittyakővel vagy redőnyhúzó vassal. — Ne idegeskedjen, fiatal barátom, ma sokkal jobban fog menni, mivel célratörően dolgozunk . . . Meglátja, meg fog jönni az önbizalma!

Nekem viszont sehogyan sem fűlött a fogam a munkához, viszolyogtam ettől a mócsingtól, aki épp az én nyakamba varrta magát. Hihetetlenül hosszú szövege volt, az ember szinte belefultad ebbe a bő lébe, s kénytelen volt vele úszni, a fuldoklóval, jaj — nyilallt belém —, Ünök Mama, ha látná! Kapnék egyet a homlokomra a lapáttal! Hogy elhántam az uborkásüveget, hogy odábbálltam a szállásról, és kiszolgáltattam magamat! Nem kellett volna megengedni, hogy a halott mellett virrasszak, úgysem szökött volna el a halottja! De ott született meg bennem a kalandvágy, miközben a hintalovon billegtem, és utolértem önmagamat az új-állati-korban, egyszerűen mintha fölismertem volna arcvonásaimat! Megláttam a tulajdon árnyékomat!

— A fénykép! — jutott egyszerre eszembe, de hol volt már a fénykép, meg sem találtam volna a helyet, ahol hagytam, annyira összeza-varodtam ebben a fürdővárosban.

— Nem talált a napokban egy fényképet? — süvöltöttem rá Moislivitsra.

— Miféle fényképet? — ütött váratlan hullámot illúzióinak ábrándos víztükre.

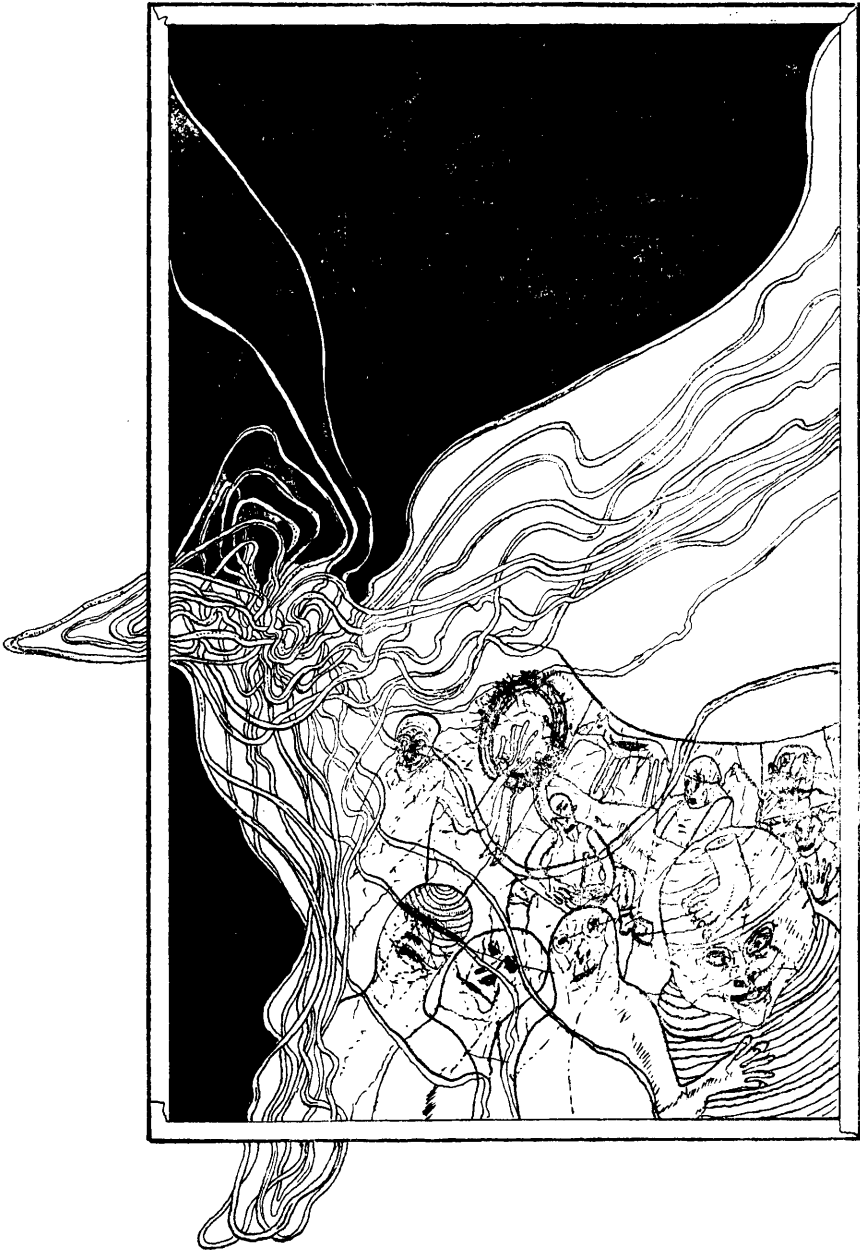
— Talált vagy nem talált? — csaptam le rá, s meg is ragadtam bal kézzel a gallériját. A jobbomban még mindig, a körülményekhez képest vigyázva, a koszorút szorongattam.

— Talált a fene! — meredt rám meglepetten a zsineggel megerősített szemüvege mögül. — Miért kellett volna, hogy találjak? Ki volt rajta?

— Ehhez semmi köze! — néztem az arcába, de mennyre nevetésgesnek láttam, hogy a kalapja karimája olyan magasan állt a homlokán, mint a holdvilág szokott az égen. Hogyan szorongathatok egy ilyen embert, akinek így áll a kalapja?

El is engedtem nyomban, arra gondolván, hogy ha meg is találja véletlenül, úgysem veszi föl a képet. Gondoljunk csak vissza: én vajon fölvettem-e azt a rézgombosot és ágyúdörejtől kibomlott bajuszút — de hogy vettem, habár mind a mai napig bánt a dolog, és úgy tekintem, hogy ez életem egyik legnagyobb mulasztása. Lényegeset tudhattam volna meg belőle, de — miként Moislivitsnak is megmondtam — ostobán szeretnék meghalni.

Így az egész élettörténetem tulajdonképpen ott ér véget a szemetes-

konténer közelében, az egy olyan megbízható nullapont, a többi pedig, ami előtte meg utána volt, meg a jövődőben lesz, szinte homályban marad, afféle futólagos dologszámbe megy, amit ugyan lapozhat, de semmit meg nem tanul belőle az ember; illetve, ha szembenézünk vele, ugyan hol az ostobaság meg a haszontalanság nemzetközi konvenció alapján meghúzott határa?

Habár Moislivits nemes kántor úr ezt kikérné magának, abban a holdfogyatkozást ábrázoló kalapjában.

Föllázadna a francia vére. Hiszen mi más volna az egész mögött, ha nem az, hogy KÖNNYEDÉN ÉLNI! Csak azt nem értem, mit vehetnének félvállról, amikor már minket úgyis félvállról vesznek. Én meg itt szorongatom ennek a kaftángallérját! Hát persze, ha egyszer nem találok eléggé lendületesnek a könnyedségét!

Rá is akasztottam mindjárt a karjára a borostyánfonatos koszorút.

— Lesz még egy-két jó napod, szegény, öreg ember! — jelentettem ki.

— Megálljunk csak! — kezdte volna hadarni ismét azt a fullasztó szöveget. Ha szóhoz juthat, bizonyára belesodor a borostyánnal körül-futtatott koszorúba!

— NE HERÉLD AZ ORGONÁKAT! — bődültem rá, hogy az utcán végig mindenki felénk fordította a piros orrát, mint a kis, pöttyes verőkeltő bodobácsok.

— Hogy? Hogyan, kérem? — dadogta, nem is csoda, hiszen semmit sem érthetett belőle.

— HERÉLED AZ ORGONÁKAT? — futottam még följebb a hanglétrán, és ide már semmiképpen sem tudott követni, sem ő, sem bárki más a dermedt szemlélők közül.

— Ó, semmi, kérem szépen, semmi, parancsoljon, a koszorúja — nyújtotta felém megszeppenve.

Ám én csak álltam mozdulatlanul, valahogy úgy, miként a fölingerelt kutya, amikor fölborzolja a nyakán a szőrét, és nyomatéku viczorít is hozzá. Bizonytalan és kiszámíthatatlan volt, hogy mibe fogok belekapni. Így látta ezt a vén, címeres ökör, így láthaták a többiek is, akiket mintha köztéri szobornak állítottak volna ki a járdára, habár ahhoz túlzottan fel voltak öltözve. Kedvem lett volna elüvöltöni magam — csak megpillantottam volna közöttük Gerbert Herbertet! —, hogy:

— Vetkőzni!

Már csupán a rend kedvéért. Ingujban talán jobbat mutattak volna, meg az asszonyaik legalább csupasz karokkal.

De azután még a koszorút sem kaptam meg, elcsoszogott vele az emberem, vérig sértetten, akár egy dühöngő közeléből. Igaza volt, végtére is nem voltam hajlandó átugorni, akár egy lángoló, cirkuszi gyűrűn a rinocérosz, ez bántotta, engem meg már-már elővett a lelkifurdalás: hiszen a kedvéért megtehettem volna! Nem mindegy, hogy egy szánal-

mas vagy két szájalmas ember: amikor a maga módján az egész emberiség szájalmas!

Mégis talán idejében sikerült összekaparnom azt a kanálnyi féleszemet, mielőtt csakugyan maga alá gyűrt volna az elképzelés, hogy egész életemben egy botra tűzött koszorúval vonszolom magamat kocsmáról kocsmára, miként tette volna a helyemben Odüsszeusz a leoldott hajóhorgonnyal . . .

Ehelyett én a télies napok beálltával egyre nagyobb és mélyebb megoldást éreztem elképzelésemben a naplóíró iránt, aki bizonyára túljutott már halottak napi gondjain, tisztázta magában a helyzetet, és új tiszta papírlapot simított ki maga előtt, habár a tintahal az én fejemben volt, és néha orrlyukamon ki is villant két tapogatózó fejlába, de ha neszét vettem a dolognak, nyomban visszazippantottam — ugyan miként vélekednék rólam az emberek? Ám ha nagyon elmerültem valamiben, és nem figyeltem rá, mindig próbálkozott, mintha képes lenne helyettesíteni a naplóíró oly kedvemre való kézvonását, hiszen már kabátujjának kifényesedett könyöke is lázba tudott hozni: titok maradt előttem egész jelensége.

Nahát, ahogy a Mikulás napjának estéjét leírta!

Arról volt szó benne, hogy két Mikulás is került, ott, ahol egy is sok lett volna arra a néhány füzér kiszáradt, bolti fűgére meg némi hegyes staniclikba mért mazsolára, továbbá a boltban összeszedhető nyeles meg kerekese, fából faragott, halomnyi játékra, de ez is mind egyforma volt, mindenhová ezzel kellett beállítaniuk, de azután elvették a sorrendet, és amikor szembetalálták magukat, bizonyára meg is ijedhettek egymástól, mert a sok ízléstelen és esetlen, kék szárnyú madár nyelét — ahelyett, hogy tologálták volna őket, hadd kelepeljének — mind eltördöttek egymás fején vagy hátán, de az is lehetséges, hogy merő féltékenységből verekedtek össze, mindegy; viszont almát meg vöröshagymát egyáltalán nem kaptak a boltban, a konyhafőnök meg nem akart nekik adni a készletéből, úgyhogy a végén ő is kapott a tologatók madarak nyelével, egyáltalán mindenki kapott, ahogyan meg is érdemelte — ez volt a naplóíró véleménye, ám komolytalanságnak tartotta, hogy ilyen bagatell dolgokat is följegyez; olyasmi ez, mint a hulladékfából faragott madár szárnyverdesése, hogy leginkább csak a nyelének lehet hasznát venni, az igazi madár viszont csakugyan elrepül, megfoghatatlan marad: ez, mint következtetés, sok minden másra is érvényes lehetne.

A naplóíró azonban kénytelen végérvényesen letelepedni a téiben, téli gondolatokat öltetni, a téli vetületükkel takarózni: rostokol itt ez az ember, mintha a zúzmarát várná.

Azonban mégsem először kutyagolunk mi itt végig — akár jelentést is fogalmazhatna erről. A hideg szél általában lehetetlen irányból és a legváratlanabban támad. Délkeleti irányban naphosszat szürke az égbolt, ennek tükröződésében az északi ég alj szinte észrevehetetlen marad, de alkonyatig mintha fordulna a kocka.

A nap kifejezetten délnyugati irányban áldozik le, a ködös idő ellenére tisztán látni sima és valami módon mégiscsak elevennek ható korongját, ahogy a puszta földre ereszkedik alá, elnyomorítva a fák koronáját. Miért világosabb mindig az érzelmi lényeg, semmint a tudományos tétel?

A naplóíró ugyanis az érzelmekkel szándékozik dacolni, szeretne kikerülni a hatásuk alól, hogy tömör és rideg legyen, mint egy szerszám anyaga, amely kizárólag önmagát használja: vajon mire? Itt van elképzelésének egyedüli megbontható pontja, a befagyott tintásüvegbe lehelgetve erre már régebben rájöhetett volna, hanem ő ehelyett rácsavarta a fekete, hideg, gumilapbetétes födelet, szinte légmentesen elzárva, mintha abban lenne a szellem, a gúnárnyakú üvegben, és mintha nekivágott volna valaminek a holdvilágon, amiről addig semmiféle följegyzésében sem esett szó, mintha a könnyebbik végén szándékozná megragadni a dolgot, jókora kerülővel, amennyire csak futja a türelméből, ennyi vagy annyi ideig, ítéletnapig.

Mintha maga is elaludt volna, miként a viaszlenyomat vagy viasz tükrkép, nyitott szemmel, csak a szája tátva, hogy a holdfényben meglátszik fogának csillanó fehérje, meg a föl-fölcsapó pára, ahogy kapkodva szedi a fagyos levegőt.

— Milyen időket élünk? — kiálthatnék föl itt, vagy: — Milyen időket éltünk? — harsoghatnám a fülébe. — Ezt azért még fölírhatná, mivel a barátság, az mégiscsak szent — motyogom magam elé, mintha mindent jobban tudnék nála, én tudnék mindent a legjobban. A hideg emberről meg a fiúról, mondjuk, mivel a fiút kimondottan én küldtem a nyakára, talán hogy kérjen tőle valamit? Szívességre kérje? Az meg csak állt ott abban a kabátjában, és nézett befelé az ablakon; végül aztán szégyellte szóba hozni a dolgot, és elkerékpározott a holdvilágon. Az elhült ember katasztrófálisan alacsony hőmérséklete is tovább esett, már jóval a tolerálható szint alatt járt, mélyponton volt, mélyen az emberi nulla határa alatt, és egyszerűn belülről megfagyott, belefagyott a hang és bele a szörtyögés, pedig a füle hegye ehhez képest melegnek volt mondható, amikor a feje beszorult a székláb meg az ágyláb közé; aki később húzta kifelé, az mondta, hogy belülről ropogott, akár a havon felejtett sertés-orja.

Hogy miként szorulhat valakinek a feje a székláb meg az ágyláb közé, ezt ma sem értem, és sohasem is fogom megérteni, hogy merre mindenfelé nem mászkálnak az emberek, hidegek és melegek egyaránt, és utána beszorul a fejük vagy a lábuk, mintha keresnék a nyilvánvaló csapdákat, szakadatlanul kihívnák a sorsot.

Mindez elől igyekeztem én elmenekülni már jó ideje a hintalovamon, miközben állandóan lestem lovak és lovasok, továbbá emlékműveik mozdulatait: valami hitelesség mégiscsak kellett, hogy legyen bennük, ha végül is ily hosszú időt sikerült itt kihúznom, szakadatlanul azokat utánozva, akik mutatták, hogy merre, meg Roham!, meg Rajta, fiaim!, No-

sza, legények!, és a haldokló kürtjelek alapján tájékozódtak — ezért gondoltam arra, hogy miként mindenkinek, nekem is kell, hogy létezzen egy pozitív vagy negatív tükörképem, aki a másik részen irányítja egy-pólusú ügyeit, de, sajnos, sohasem fogunk találkozni, amikor vezéreszméink végeredményben azonosak, egyéntelműek: hogy áldozatokat hozunk és mutassunk be mások rovására.

És itt volt szülővárosom képe, számos magas tornyával — — — — —

Az égbolton meglibbenő és kibomló szalagfölrirattal, amelyet jobbról-balról egy-egy angyal tartott — — — — —

Ahol majd egy napon le fogják rántani emlékművemről az ércpalástot — — — — —

Én meg ott maradok pucér seggel.

Ennyit mindenesetre sikerült megtanulnom a sokfajta lovasszobortól: ó, mennyi lovasszobra van a világnak, és mennyi időt töltöttem én az-al, hogy futkároztam utánuk, lovasszobrokkal óhajtottam összeismerkedni, csupa megkövesedett, rozsdamarta emberrel, amíg csak rá nem ébredtem, hogy én magam is képviselek akkora átütőerőt a hintalovamon, hogy még véletlenül sem merészkednek a hónom alá fészket rakni a fecskék. Mert hogyan szabadulnék meg akkor a sok apró tetűtől és kullancstól, nem is beszélve arról, hogy telente a fejemre fagyna a sisak, amikor a legjobban lobognak a szélkakasok zászlai!

A sok viszontagságtól összegyűrdött és elpiszkolódott, itt-ott foltokban kiegészített kabátomban végre elérem majd városom határát! Mintha nagyon vágyakoznék ide, és nem inkább Havasi Gyopár nyakában szeretnék lovagolni, kaphatón minden gyerekes játékra: már a gyermekkocsival is, ahogy megléptem, az is remekbe sikerült csínytevésnek számíthatott, s azután ott, a postán Vaszjukovval: hát itt valahol kerekedett bennem fölül Szabó úr, akinek a nevét én később Szabó Miklóstra módosítottam, és igyekeztem nagy hírt fölverni körötte, összekapcsolni magamat vele, fölismerhetetlenül rámásolódni arra a bolygó árnyékra vagy mi a csudára — mindenesetre mintha a nyirkos szenespincébe szálltam volna alá, fölemelve az utcai rácsozatot, ahol szerintem — föltételezésem szerint — pár pillanattal korábban eltűnt, akár egy tiszteletre méltó perselyben, egyszerűen lefolyt a rács közén, mintha nem is létezett volna — hát, ez volt a föltételezett Szabó úr, amaz viszont, aki ugyanilyen föltételezhetően üldözte, az már én voltam.

Ebben szerettem volna fölállítani valami rendszert, ahogy az ember kigöngyöl egy papírtekercset, és függetlenül attól, hogy ismeri a tartalmát, úgy tesz, mintha nem tudna semmiről, és maga gondolná ki az egészet — Uh, de én valamiképpen mégiscsak Szabó úr emlékműve vagyok! Már csupán a belém ivódott sörhabot és az egyéb italok aromáját tekintve . . .

— Nem akarok én elvérezni! — gondolja bennem Szabó úr a város határát elérve, amelyet igencsak időnap előtt elhagyott. Hosszú idő után társaság után sóvárog. Hanem asztalhoz telepedve ott is nyomban mi az

első dolga? Zsebéből gyűrött, és a hosszú koszolódástól szinte kifakult zsebkendő t húz elő, s a megátalkodott jelenlevők szeme láttára benyúl vele nagyra tátott szájába, s egy fogát a zsebkendővel átfogva kifelé kezdi cibálni az ínyéből: jelentős méretű zápfog, három gyökérrel, más helyet és módot is találhatott volna az eltávolítására. Hanem fölösleges itt minden aggodalom, a fog hamarosan kint van, bármiféle derekasabb sápítózás és sajongás nélkül: íme, mily könnyen fölismerhető a valódi jellemesség!

Én, az emlékmű, megroppannék e látvány terhe alatt! Szörnyűséges az ilyen dolgok nézése! Nem is én nézem e dolgokat, hanem azok mérnek föl engem!

Tudom, hogy Maszkot például fogászhoz menne, hiszen az csak az igazi! Nekem meg igazi, kövér szivarcsutka jár az eszemben, amelynek égett részét zsebkésemmel levágnám, s az egészet megvakarnám, akár a sárgarépát, majd kínomban összerágnám!

Am Maszkotról semmi hír. Nyilvánvalóan elfoglalt valami hivatalt, s az leköti, vagy kottamásolást vállalt: hiába, ismét nyakunkon a várva várt karácsony, és ismét nagyon óra szaglik az idő: ilyenkor mindig nagyon megváltozik a ruhám szinte örökletes szagja: úgy rémlik, kevésbé bűzlik, mint különben, pedig ahhoz az egyhez csakugyan értek a mosdatlan bőrómmal: bűzleni!

Érzem, mindenképpen rám férne, hogy alaposan kisulykoljanak valahol, havas patakparton, jéghideg vízben, persze, a folyás iránt, hogy kisimuljanak a hajszálaim, ez a sok gyűródés és bodorodás a fülcimpám körül, és valamennyi összeállva, mint valami kucsma, az égnek meredjen, vagyis igazodjon a vízfolyás irányához. Csakhogy ki hajtsa ezt végre rajtam, akár valami exkaválását fölösleges félszememnek, annak, amelyiket Sertić olyan komolyan körülgyűrűzött a monoklival, hogy aligha láthatnék neki most kottákat másolni, Maszkot nyomán, lányhangon követni a dallamok szárnyalását, ügyelve közben minden kis bisz-basz vanásra, zászlócskára, üres kottafejre, hogy kezem alatt végül is összeálljon az a dallam, amit elképzelték, de talán nem is vártak: épp a megrendelő fog leginkább megrendülni művem fölött, azaz fölhangolódni Maszkot művén, mivel én körülményeim miatt kénytelen vagyok kitérni a megrendelések és megrendülések elől.

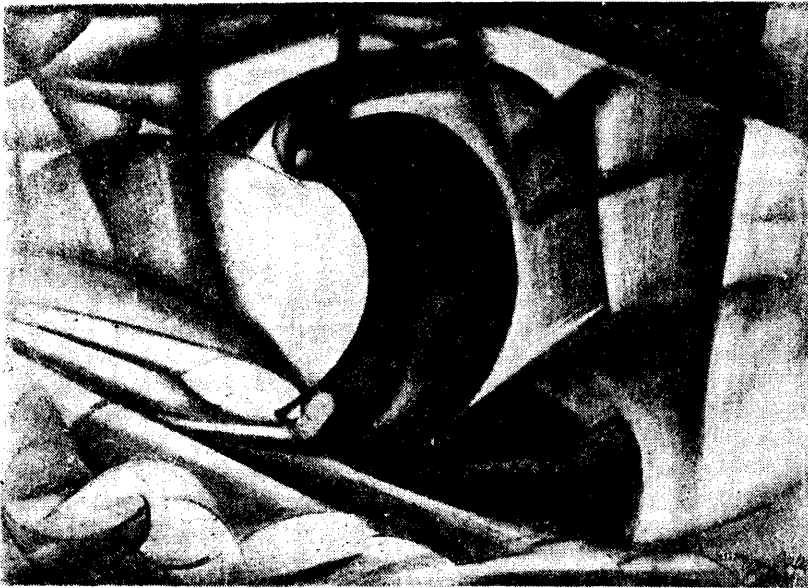
Rókuszi azt mondja, hogy ezt borogatni kéne, egyszer, még régebben, Sertićet is ugyanígy helybenhagyták, és akkor neki is napokig kellett borogatnia, bár neki nem is annyira monoklija volt, hanem szinte még egy fél feje.

— Akkoriban még nagyobbakat ütöttek — állapítottam meg —, az egészben az a jó, hogy nem akkor kaptam, vagy ha most is kaptam, nem attól, aki Sertićnek adta.

— Ólomcetet kell rá tenni, az majd lerántja — bölcsekedik Rókuszi, nekem a hirtelen természetű ideges embernek, hogy majdnem kap egy laposat tőlem, ilyen éleset nincs lelkem osztogatni a jóságos fiúnak, ki törődik akkor velem?

— Vagy kimarja — mondom neki —, mégsem a lábamat hordom a fejemen. Még nem egészen... — és a fejlábúra gondolok a homloküregeimben, vajon megrendítette-e madáreledel csontjait ez az ütés, mert akkor nyugton maradna, különben kénytelen leszek megcsapoltatni a fejemet, bár az ütés pillanatában az egyik lábát mintha kinyújtotta volna az orrlíkamon: elég nagyra nőhetett már, amióta betelepült a homloklebenyeim közé. Ha nem iszonyodnék annyira a felcserektől, megnézném, hogy mi is valójában odabenn a helyzet. Ám attól is tartok, hogy valami ötlettel állnak elő, és kísérletnek vetnek alá, végül pedig csekély furfanggal megfosztanak a tintahaltól, habár fönnáll annak a veszélye, hogy ezt nem élném túl.

(Folytatjuk)

Piéta, 1923 körül

KÉRDÉSEK ÉS VÁLASZOK

OKTÓBER EMLÉKEZETE*

BOSNYÁK ISTVÁN

Volt századunkban egy nagy európai, sőt részben kontinensközi nemzedék, melynek életútját — nemzeti és felekezeti, szociális és foglalkozásbeli különbségektől függetlenül — egy és ugyanazon alapvető történelmi tény, egy és ugyanazon világtörténelmi elvárás határozta meg sorsdöntően.

A XX. század talán a legdramatikusabb életutat bejáró, politikai értelemben vett nemzedékére, azokra az életteni tekintetben más-más korosztályokhoz tartozó, ám a történelmi cél és történelmi eredmény, közösségi akarás és egyéni sors szempontjából egyetlen nemzetközi generációt képező munkás- és paraszt-, kispolgár- és értelmiségítőmegekre gondolunk, amelyek az első világháború üszkein és az akkori nemzetközi munkásmozgalom — a szociáldemokrácia — teljes erkölcsi és politikai csődjének romhalmazán ismertek önmagukra, emberi lehetőségeikre és nemzedéki feladataikra. Mégpedig egy új, mindaddig pusztá reményként, távoli-távoli, jobbára csak elméleti fénysugárként derengő, *akkor* viszont — 1917-ben — nagyon valószínűen fellobbanó s igen valóságos távlatokat bevilágító történelmi tűznek a fényében.

A jugoszláviai magyar szellemi progresszió mindmáig megíratlan, e századi történelmének nem egy kiemelkedő szereplője szintén *ennek* a tűznek az ígézetében lett azzá, amivé lett: nemzetközi távlatokban gondolkodó, érző és cselekvő magyar forradalmárrá. Majd pedig — Október nemzetközi tüzeinek ellobbanása után — jobbára hányatott sorsú, az ifjonti világreményekkel megcsalt, saját történő történelmükkel megcsúfolt, tragikus figurákká.

Sinkó Ervin alakja talán azzal emelkedik ki a lenini Októberrel induló magyar értelmiségi forradalmárok hosszú sorából, hogy ő — ő is — nemcsak intenzíven *végigélte* és (nagy buktatókkal és nagy kerülőkkel) *végigcsinálta*, hanem ugyancsak erőteljesen *végig is írta* e nemzetközi generáció történelmi és emberi drámáját. S épp ezzel lett Október nemzedékének egyik legjelentősebb krónikása a magyar irodalomban,

* Elhangzott a Csépe Imre Emléknap idei záróünnepségén.

s mindenképpen a legjelentősebb krónikása a jugoszláviai magyar literatúrában.

E jubileumi alkalomból vegyük számba ismét, milyen emberi és alkotói létélményt jelentett neves szerzőnk számára a nagy októberi szocialista forradalom.

A sorsdöntő, egész életutat meghatározó alapélményt három évtized múltán, egy 1947-ben írott versében a lírikus Sinkó így öntötte maradandó formába:

Október

Vágyták mikor még a nevét se tudták,
 Idők ős sűrűjében,
 Ahol csak embert tiprott ember.
 Vágyták korbács alatt, gályarabságban, faeke s gyilkos gépek mellett.
 Kereszten, máglyán, bitón, börtönben, piszkos vackon
 Nőtt nagyra s Október elé dagadt az évezrek sűrűjén
 Vergődő tiltott, halálhörgő vágy.
 Piramis, vár, katedrális, bankpalota
 Adták egymásnak tovább a vak átkot
 S ahányszor tiprott kín fel-felszökött reménnyé
 Fölébe piramisnak, tornyoknak, bankpalotáknak,
 Mindig vérbe borultan zuhant le, vissza a mélybe,
 Idők ős sűrűjébe, mely sorsot hirdetett.
 Évezredes kuss, évezredes kárvallottság alvadt vére csendjébe.

Október eszméje tehát mint közösségi ósvágy és ósremény kap hangot e jubileumi Sinkó-vers nyitányában. Mint az emberiség osztálytársadalmi alakzatainak — a *korbács*, *gályarabság*, *faeke* és *gyilkos gépek* előtörténelmi szakaszának, avagy a *piramis*, *vár*, *katedrális*, *bankpalota* világainak — mélyből feltörő s a mélybe ismételten vissza-visszazuhanó közösségi reménye. S mindennek, az alávetett emberiség „évezredes kárvallottságának” gyökeres és végső felszámolását előlegezte 1917 kozmikus pillanata — a történet történelem valóságában a szóban forgó majdani Sinkó-vers metaforikus szóhasználatában egyaránt:

S a k k o r idők ős sűrűje megtántorgott.
 Nem a régi csendes avar alszik sötét földön?
 Részeg a föld vagy bort ittak a tornyok?
 Eloldott pillanat. Elszakadt a rend s évezrek
 Nyögő sűrűjén ő úgy tört át lefoghataltan
 Ifjú fényesen: illetlen csengő nevetés.
 Hol folytatása minden volt napoknak?
 Október napja új teremtés első napja,
 Kezdet. Dühöngve zúg, örjög, bőg, orkánzik

Évezrek sűrűje. Tajtékzik örök jog és örök igazság.
 Észak, nyugat, dél és kelet sárkánytorka
 Tüzet és piszkot okád.
 Október napja nevet. Mi gondja örök jogukra?
 Száll győztesen feljebb és feljebb
 S míg múlt dühödt papjai magukat biztatva
 Rekedten ordítanak: zuhan már, zuhan —
 Október napja nevet — s hol csak embert tipor ember
 Tanul nevetni a remény, mely sóhaj volt és sírt.

Három évtizeddel e vers keletkezése előtt, az oroszországi forradalom friss hírére az akkori tizenéves poéta e prófétikus sorokat jegyzi be kéziratosa szabadkai naplójába:

„Én nem hiszem, hogy ez a forradalom a békéért indult (...), azt érzem, hogy ez világtörténelmi momentum, s az egyetlen világtörténelmi momentum a háborúban. S hogy egy erőteljes harangkongás a bekövetkező zivatar elé. (...) Megindult valami: és gyűlnek, pezsdülnek, forrnak ignoráltságban trespéd erők. Új lángok vakítását sejtem, s nem tudok megválni az érzéstől, hogy egész Európa egy váratlan és kolosszális metamorphozis küszöbére taszította önmagát.”

Nyilvánvaló ezek szerint, hogy Sinkó Ervin 1917-es és 1947-es Október-élménye egyaránt *kozmikus* élmény, s nem pusztán egyetlen nagy ország nemzeti forradalmának *politikai* élménye.

S épp ez az alapvető tartalmi jellegzetessége az egész Sinkó-életművön átvonuló, versben, kis- és nagyregényben, drámában, naplójegyzetekben, emlékiratokban, politikai és esztétikai tanulmányokban ismertetlen fel-felbukkanó Október-motívumnak: a világtörténelmi fordulat biztosnak látszó ígérete. „Mi 1918—19-ben azt hittük — emlékezik vissza Sinkó 1935-ben a kozmikus ígéretnek korára a magyar őszirózsás forradalom és a Tanácsköztársaság távlatából —, hogy ez a történelmi pillanat az osztálytársadalom helyén a minden gazdasági szolgálattól felszabadult, szabad emberek társadalmának felépítésére. Mi 1918—19-ben azt hittük, hogy az emberiség egész eddigi történelmének teljes likvidálása érkezett el, s hogy küszöbén állunk az emberiség igazi történelme kezdetének. Mi 1918—19-ben azt hittük, hogy e feladat megoldásának materiális feltételein kívül a négy és fél éves háború után a pszichológiai feltételek is úgy adva vannak, mint még soha.”

S akkor aztán mégiscsak bekövetkezett az a nagy *zuhanás*, amely az 1947-es Október-versben a „múlt dühödt papjai”-nak hihetetlen és lehetetlen negatív prófécíjaként kap majd hangot.

S ami azóta máig, 1917-től 1947-ig, s a még ígéretesnek látszó 1947-től 1967-ig, vagyis szerzőnk haláláig s tovább, 1987-ig, a mai, újabb jubileumig történt és történik az időközben kínkeservesen diadalmaskodó, ám megint csak parciális, nemzeti s nem pedig egyetemes, nemzet-

közi proletárforradalmak társadalmában s rajtuk kívül is, természetesen, a másik és harmadik világban — az váltig e *zuhanás* fatális voltáról tanúskodik.

Hisz mi valósult meg a század-, illetve ezredvégre Október egyetemes ígéreteiből?

A termelő és teremtő, azaz alkotó tömegek általános gazdasági felszabadulása; a teljes foglalkoztatottság, avagy a krónikus munkanélküliség, a gazdasági krízisek, a nyomor és az éhínség tartós felszámolása; az osztályrétegződés atavizmusainak kiiktatása az emberi civilizáció életéből; az államnak mint elnyomó szervnek az elhalása összes represszív szervével és intézményével egyetemben; az országhatárok, kis és nagy háborúk, folyamatos és „spektakuláris” népintások gazdasági és politikai kiváltó okainak likvidálása; a faji, vallási és nemzeti fanatizmusok létalapjának megszüntetése; az egyedi ember tárgyabságának, eszköz és dolog voltának hathatós meghaladása, fizikai és szellemi teremtőképességének harmonikus kibontakozása, erkölcsi és esztétikai fogékonyságának zavartalan fejlődése... Nyilvánvaló, hogy Október világtörténelmi ígéreteinek e legjava mindmáig szépséges utópia maradt.

S hogy az maradt — és szükségképpen maradt az —, ennek végső soron egyszerű és alapvető történelmi okára Sinkó Ervin már a harmincas évek Moszkvájában (s talán nem is egészen véletlen, hogy épp ottan) nyílt tekintettel s illúziótlanul ráremült, azt jegyezvén be naplójába, hogy „az októberi forradalom diadala csak féldiadal volt, mert megállt az orosz határoknál”... Mert 1917—1919 európai és Európán kívüli progressziója, mindenekelőtt pedig munkásosztálya, szegényparasztsága és egyéb alávett rétegei nem tették egyetemessé. Mert nem használták ki azt a gigantikus, történelmi esélyt, mely századonként esetleg csak egyszer vagy egyszer sem adódik...

Természetes tehát, hogy Sinkó Ervin életművében is *kétszólamú* vezérmotívummá vált a nemzetközinek induló, majd nemzeti határok közt megrekedt, nagy októberi szocialista forradalom létélménye: Október mint egyetemes ígéret, s Október mint parciális megvalósulás; Október mint nemzeti diadal s mint nemzetközi kudarc, vagy legjobb esetben is csak féldiadal... Mint részleges beteljesülés egyrészt, s egyetemes hiány másrészt.

Olyan hiány azonban, mint voltaképpen minden egyéb történelmi féldiadalé volt a nagy francia polgári forradalomtól és a párizsi kommüntől századunk elbukó szocialista forradalmáiig: a meg nem valósult vagy félig megvalósult ígéretetek a vereségek után is nemzedékről nemzedékre, századról századra tovább kísértik, bolygatják, emlékeztetik a jobbik emberiséget. Az ún. valóság atavizmusainak és animalitásainak újabb és újabb felszámoláskísérleteire ösztökelnek. Nem engedik feledésbe merülni önön kozmikus vagy legalábbis nemzetközi jelentőségű, nagy pillanatok látszólag végérvényesen tovatűnt és látszólag naivan, sőt együgyűen utópisztikus embertartalmait.

Ilyen értelemben Sinkó Ervin életművének nemzedéki létélménye, polifonikus alkotói vezérmotívummá szerveződött Október-lázai és -traumái szintén és szükségképpen túlélők fogantatásuk és írói kiteljesedésük korát, történelmi idejét. Bujtogatni, követelni, sürgetni és lázítani késztetnek majd, nyilván a mi ósdi századunk és avitt ezredünk letűntével is.

Épp ennek a századnak, a mi századunknak hazajáró, jobbik lelkeként.

SZÁZ ÉVE SZÜLETETT BALÁZS G. ÁRPÁD

Művészete a két háború közötti kritika tükrében

Az utóbbi tíz évben immár harmadszor méltatjuk folyóiratunkban Balázs G. Árpád művészetét. Egy évtizeddel ezelőtt kilencvenedik születésnapja szolgált ürügyül a nagy ívű élet- és művészpálya körvonalazására és értékelésére. Ma már látjuk, hogy az akkor közölt, nem kevesebb mint nyolc írással munkásságának esztétikai dimenzióit is sikerült minden előbbi kezdeményezésnél alaposabban megvilágítani. Az 1981 őszen lezárult életmű kínálta föl ismét az igen hosszúra, majd nyolc évtizedre nyúlt pálya jelentősebb állomásainak megmutatását. Közben a Forum Könyvkiadó kiadta az Ady-versekhez még a húszas évek végén készült kőrajzait, s e mappát követte az a képzőművészeti monográfia, amelyben az értékelő pályakép mellett több mint herven, többnyire színes reprodukció alapján mérhető föl festői és grafikus tevékenysége.

E monográfia tanulságai szerint is Balázs G. Árpád munkásságának legjelentősebb szakasza a két háború közötti időszak. Innen az elgondolás, hogy most, születésének centenáriumán éppen a korabeli kritika tükrében láttassuk a művész festői útját.

Nem vitás, hogy nálunk a szociális témát éppen ő emelte elsőnek művészi rangra, s ekkor, a húszas-harmincas években valósította meg konstruktivista programját, amely később sok követőre talált.

Balázs G. Árpád a munka művészi ábrázolásában lelte meg egyéni hangját, s még karakterfestőként is azokat az embereket rajzolta meg rázó hitelességgel, akik őelőtte nem képezhették a festészet „tárgyát”. A társadalmi töltésű festészet és grafika úttörője volt tehát Balázs G., munkáinak jelentős része pedig az expresszív jelképiség jegyében született. De nem a későbbi szocialista realizmus szellemében fogant alkotások előhírnökei ezek a képek, hanem egy szociális réteg terhes életének festőileg kimunkált megvalósulásai. A monográfia tanúsága szerint már 1925-től kezdve egyre több szociális tematikájú festményt, grafikát, monotípiát és linóleumtszertet készített, ezt bizonyítják munkáinak címei is: *Szűret, Kapások, Szántás, Hazafelé, Munkáscsalád, Teszterás, A proletár*

család ebédje stb. Puritánul egyszerűek, tiszták és már-már riasztóan kopárak ezek a képei, ugyanakkor azonban „hangosak” is, a hideg felszín mögül ugyanis tehetetlen sóhajok vagy éppen dacos kiáltások törnek fel. A képzőművészetben talán csak a keresztre feszített Krisztust ábrázoló képeken ekkora a kín és a magány.

Balázs G. Árpád lapjait vizsgálva akár szociográfiai felmérést is készíthetnénk a két világháború közötti proletárság életéről. Az egykori kritikák azért jelentősek számunkra, mert nemcsak azt tudhatjuk meg belőlük, hogy értékelték a műbírálók Balázs G. Árpád műveit, hanem azt is, hogyan viszonyultak akkoriban a képzőművész szociális témát megelevenítő képeihez. Annak ellenére, hogy a kritikusok véleményei gyakran ellentmondásosak, annak megítélésében mindannyian megegyeznek, hogy Balázs G. Árpád képei funkcionálisak, festményei és grafikai egyaránt alapos szakmai felkészültséget és nagy művészi átütőerőt mutatnak fel. Egyetértenek abban is, hogy a néprajzi motívumokra épülő monotípiák és a litográfia Balázs G. Árpád igazi kifejezésformája. Különösen érdekesek belgrádi tárlatainak kritikai visszhangjai, amelyekből a kifogások ellenére is kitetszik, jelentősnek tartják festői expresszivitását és képeinek lasztikusságát.

Az itt időrendben sorakozó, helyenként lerövidített szövegek, reméljük, hozzájárulnak Balázs G. Árpád művészetének még alaposabb megismeréséhez, s nyilván ugyanezt a célt szolgálja majd a szabadkai Városi Múzeumban most megnyíló, gyűjteményes kiállítás is.

B. GY.

BALÁZS ÁRPÁD KIÁLLÍTÁSA*

A szuboticei Lloydban hétfőn délben nyílik meg Balázs Árpád képkiallítása. Balázs Árpád neve nem ismeretlen a Bácsmezei Napló olvasóközönsége előtt. Ő rajzolta azokat az illusztrációkat, amikkel érdekesebbé és értékeesebbé tesszük riportjainkat.

Balázs Árpád most nem mint illusztrátor, hanem mint komoly eredményeket elért festőművész, nehéz problémákon fáradozó grafikus mutatkozik be. Körülbelül százötven festmény, monotípiák, rézkarc, linóleummetszet és színes rajz mutatja be fejlődését, a nagybányai festőiskolában készült impresszionista tájképektől kezdve Prága nagy színpoltokban megérett képein keresztül az expresszionista kompozíciók grafikai megoldásai felé. Sok-sok kis kép, egy küzdő művészlelek keresése, változatosságában is egységes művészi egyniség munkája.

A kiállítás legértékesebb része a grafikai munka. Litográfiaiak, naturalisztikus ábrázolások, portrék a későbbi évekből, expresszionista, szimbolikus kompozíciók. Erős kézzel, vázlatszerű könnyedséggel rajzol. Rézkarcai finom, intim tónusúak, egyszerű, mesterkéletlen, átértett apróságok. Linóleummetszetein a fény- és árnyékhatás nagyon szépen érvényesül. Legújabb munkái, tollrajzok, vázlatok, leegyszerűsített, belső megérzések kifejezései.

* *Rovatunk anyagát válogatta és a szerbhorvát nyelvű szövegeket Bordás Győző fordította.*

Olafestményei legnagyobbbrézt régebbi munkái. Szép, levegős tájképek, egy-két arctanulmány mély, tömör színekkel. Később szakít a kész, befejezett képekkel, és színes dolgaiban is a vázlatyszerűbb monotípia felé hajlik. Könynyed, világos színekkel itt is szimbolikus megoldások felé halad.

A kiállítás anyaga nagy és rendkívül érdekes. Szubotica város közönsége egy nem mindennapos művész bemutatkozását üdvözölheti. Az eddigi fejlődés nagy eredményeket ígér, és a fiatal művész bizonyára be is fogja azokat váltani. Keresése még nem befejezett, forrongása most is minden munkáján észrevehető. Az út még nem áll tisztán előtte, annál értékesebb, sokoldalúbb minden újabb munkája, annál mentesebb minden egyoldalú modorosságtól. Amit eddig elért, az már kész eredmény, s amit ezután ígér, az több, mint amennyit egy rövid ismertetés nyugtathat.

Mindenki a művészetnek tesz szolgálatot, aki érdeklődésével és vásárló kedvvel fölkeresi a kiállítást.

Bácsmegeyi Napló
1922. XI. 5.

GERÉB Klára

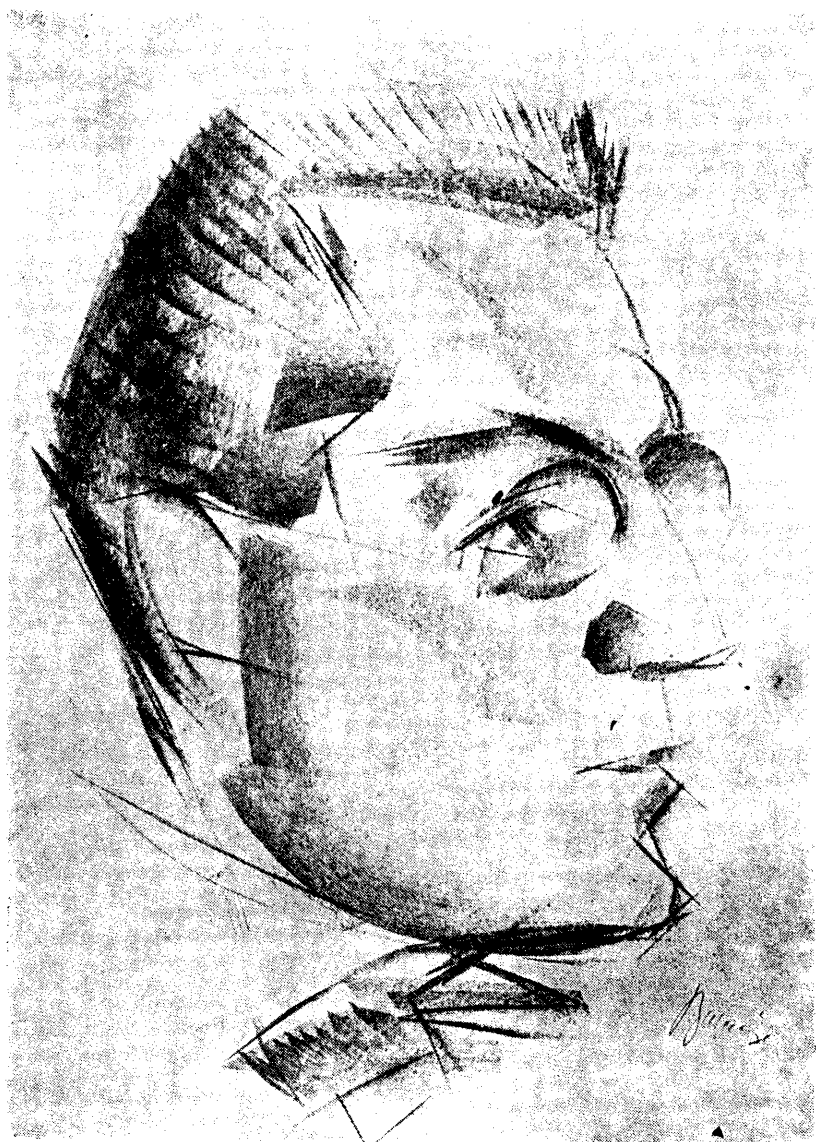
BALÁZS G. ÁRPÁD A NÉPKÖRBEŒ

A szuboticaai Népkör olyan kulturális megtiszteltetésben részesült, amilyent soha ki nem érdemelt. A Népkör inkább alkalmas pipázás, kártyázás, borozgatás és hasonló nivótlan polgári szórakozások kultiválására, mint művészi szentélynek. Balázs G. Árpád fiatal festőművész tehát rossz helyen kopogtatott. Lángoló lelke, ami a vásznon oly erőteljességgel kiált, nem talált visszhangra a tunya gondolkodású, burzsoá ideológiától megromlott „kispolgárok” soraiban. Őket nem érdekli a forradalmár élő művészete. Ők a forradalmasítás ilyen formájától is féltik lelkük kicsinyesen ocsmány nyugalmát. De hagyjuk is azokat a régi és minden tekintetben reakciós gondolkodásukkal a rothadság fertőjében elsüllyedni, az ugyancsak rothadt kapitalista társadalmi rendszerükkel együtt. Mi pedig mélyedjünk proletárlelkünkkel a fiatal művész által világunkból kiragadott témákba, és mondjuk meg véleményünket őszinte megértéssel.

Balázs mintegy nyolcvan képet helyezett el a Népkör nagytermében, ügyesen és ízlésesen. Az első pillanatra azonban szegényesnek, üresnek hat a kiállítás képe. Hiányzanak abból a kispolgárság és burzsoák „kedves” figurái: csendéletek, virágbokréta, hazatérő nyáj, fényes báltermek ragyogó párjai, nemzeti viseletű tarkabarka tömegek és sok-sok más, „kedves hangulatú” kép.

Balázs képei valahogy egészen mások, mint amit a legtöbb ember „kép” fogalma alatt eddig megismerni tanult. Nézzünk meg közelebbről egy ilyen képet. Ott van pl. a *Hazafelé* című kép: hatalmas, égnek meredő tömbök, gyárkémények, nagy súllyal lehajló ívek, s alattuk komor, hideg, szürke levegőben egy mozgó figura, amelyik éppen lépésre emeli fáradt, sovány lábát. A vállalt hatalmas csákány töri, amely egész testének görnyedt, ívelt vonalat kölcsönöz. Mögötte egy másik elcsigázott figura látható, akiben azonnal felismerhetjük a proletáranányát, aki fejletlen, rosszul táplált gyermekét hátán cipelve ballag kenyérkeresője után hazafelé! Mögöttük még egy gyermek, s ez összhangos ritmusban egészíti ki az egységes kompozíciót. A háttér vörös fala előtt hevesen mozgó munkások alakjait látjuk, akiket nagy faltömbök fognak körül, és ezek is szerves kiegészítésképpen kapcsolódnak az előremozgó három alakhoz. A nincstelenek élete pár színfolttal és néhány erőteljes vonallal a maga teljes, szomorú valóságában él előttünk. Művészi látásmód ez, nem mindenki-

* A címet szerkesztőségünk adta.

Önarckép

nek megadott felemelkedés, amely ilyen mélyre hatol. Ennél a képnél hosszan elidőzhetünk, s mindig újabb és újabb gondolatokat és érzéseket markol ki lelkünkéből, valósággal fölizgat, mondhatnánk, cselekvésre indít... Aki ennyire tud kifejezni, az mindent elért.

Hasonló lelkesedéssel szólhatunk a *Munkásfej* c. képről. Egy elragadóan hatalmas kép! Vörös, napsütötte, csontos, kemény, hátraszegezett nyakon ülő fej. Apró szemei mélyen a homlok alá vannak szorítva, de féloban kifejezőek... Hosszabban nézve szinte megelevenedik, érezzük, hogy ez a férfi haragszik, gyűlöli a mai rendszert rothadtságával, és erősen akar. Kopott, kék munkás-zubbonya nagy ellentéttel fogja körül a munkától meghajlott vállait.

Meredek ív alatt halad el, míg a háttérben a gyárak óriási molohja mered feléje. Szinte érezni lehet, mint lép az alak befelé, a minden erőt felmorzsoló gyárak felé. Az íves építmények ferdék, összehajlók, mintegy jelképezve, hogy minden teher a munkásra nehezedik...

A kép komor, rideg, de a maga valóságát ábrázoló nagyszerűségével gyönyörű, művészi szép!

Balázs valamennyi képében megtalálhatjuk ezt, csak meg kell velük barátkoznunk, foglalkoznunk kell velük, mert a mester nem könnyű, felületes, csak szemhez szóló szobadíszeket fest, hanem életet, valóságot, létezőt, és ezt oly meggyőzően, és határozottan, hogy ha egyszer a kifejezés kulcsát megjeljük, mindig harcos lelkesülői és gyönyörködői leszünk képeinek!

Balázs művészete komoly, elmélyülő és nem felületes divatrongyokban élvező tömegnek való. Minden képe egy-egy mű, mely ha megbecsülő gazdára talál, pár év múlva hálásan fizet...

Hasonlóan megkapó még a *Munkások* és *Proletárok* című képe, amely utóbbi valósággal a szenzáció erejével hat. Sok figyelmet érdemel a *Munka* (Le travail) című linóleumsorozata is.

Monumentális a földmunkást ábrázoló képe, ahol az elcsigázott emberállat kizsákmányoltsága látszik a földdel tele talicska alatt.

Balázs látja és érzi az életet, s mindezt műszaki formákba öntve élénk adja, hogy gyönyörködjünk és gondolkodjunk...

Vannak egyéb képei is, de azok tőlünk már távolabb esnek, azokkal foglalkozzék a burzsoá és kispolgári sajtó.

Szervezett Munkás

1926. XI. 7.

CSEH Károly

KIS KONFÉRANSZ

Balázs Árpád Ady-illusztrációi elé

Adyt illusztrálni nem könnyű feladat, noha első pillanatra úgy látszik, hogy Ady roppant kép- és szimbólumgazdagsága szinte felkínálkozik a festőállványra. Az Ady-versek olvasója sokszor Gustave Moreau buja képzeletével látja a sejtések és szimbólumok képeit, és könnyen azt gondolja, hogy a versek illusztrálása magától adódik. Ady elképzelései már fel is vázolják a képet. Pedig lényegesen másképpen áll a helyzet.

Az Ady-illusztrátornak nem az a feladata, hogy Ady képszerű elgondolásait egyszerűen vászonra fesse, fába vésse, vagy — ahogy Balázs Árpád is tette — köre rajzolja. Egy egyszerű fordítás lenne, amikor a szavakat hűen és pontosan színekre és vonalakra, szóval az ábrázoló művészet nyelvére fordítaná le a művészt. Az illusztrálásnak ez a módja csak a vers képelemeit dolgozná fel, de a vers lényegét, az élmény hangulatát, a versnek mélyen liktető és vergődő lelkét homályban hagyná. Az a művészi példaul, aki az

Egy ócska konflisban című versben pontosan a konflist és a konflisban utazó párt illusztrálja, amint este a Bois eleven útján halad, a háttérben esetleg még az Arc de Triomphe árnyékát is odalehelné az ibolyás, párizsi égre, az csak címét és a vers néhány helyhatározóját illusztrálta, de nem magát a verset, a vágyak és elcsuklások, a feszülő életakarások és a siralmas koldussorsok rettenetes viaskodását az ócska konflisban. Az Ady-versek illusztrátorának a szó eredeti értelmében kell illusztrálni: „megvilágítani”, magyarázni a választott verset, és nem lefordítani azt a képirás nyelvére, szóval túl kell menni a költemény felszínes képelemein. Balázs Árpád sohasem téveszti szem elől igazi célját, mindig elmélyül a vers élményébe, és nemcsak analizálja az élményt, hanem átérzi, újraéli, mikor papirosra vagy kőre veti. Ily módon elhagyja a szavakat, noha sohasem szakad el tőlük, és szinte ezoterikus ihletettséggel jut el a vers lelkéhez. Illusztrációja, „megvilágítása” belső megvilágítás. Ez a belülről kifelé vetítés pedig megadja művészi kifejező törekvésének irányát: az expressziót. A versélmény lelki folyamat, az élmény átérzése tehát nem fejezhető ki a naturalizmus formanyelvén. Balázs illusztrációi, mint minden lelki, mondhatni metafizikai törekvés a képirásban El Grecótól az abszolút festészetig, távol vannak a természet- és formahűségtől; élményeket, érzéseket, sejtéseket, gyötrelmeket, öklöt szorító keserűségeket, vágató vágyakat és talajtalan bánatokat öntenek a síkba, a foltokba és vonalakba. Torzítja a természetet, a mindennap megkövült formáit és valószínűségeit, mint az álom és a képzelet, mint a vágy és a borzalom. A vonalakat, a kompozíciókat az a titkos erő vezeti, ami túl van a szón, a tárgyiasságon, ami a felszínes élet mögött van. A képen átizzik a vers lelke, mint az alkony pirosuló parázsa a kapaszkodó őrsi erdőn: a vers belső világosságot kap. Ezért lesz Balázs Árpád az Ady-versek hivatott átérzője és átélője.

Balázs Árpád nyugtalan, kereső művészete megnyugszik, elmélyül és meg-nemesül Ady tolmácsolásában. Nem keres már új utakat, de a régieket több hittel, nyugodtabb elmélyüléssel járja. Művészete tisztább tüzet, érettebb, teljesebb, nemesebb valeurt kap, mint minden olyan alkotás, melyet hittel és mélyről fakadó ihlettel csinálunk.

1930. október havában

*A 8 Ady-illusztráció c. mappa
előszava*

SENTELEKY Kornél

BALÁZS G. ÁRPÁD KIÁLLÍTÁSÁRÓL

Balázs G. Árpád új név.

Már első pillantásra megéhekkent bennünket. Azzal, hogy művészetében két világ ütközik: a konkrét, a tényleges és a misztikus, az absztrakt. A valós és elvont művészet egymásmellettsége még összhangba hozható, de ugyanakkor a befejezetlenségről is árulkodik.

A két különböző felfogás egyikének jellemzője a visszafogott szenuális interpretálása, a másiké a rusztikus gorombaság. Ez utóbbit azt az érzést kel-ti, mintha még kissé félnken intellektualizálná és kódösitené azt, ami természeti erővel tör föl.

Balázs a beérés szakaszában van. Kiállítását a szintézisteremtés első állomásaként kell felfognunk. Szimpatikus, hogy megismeréssel, tapasztalással szeretne közelebb jutni az igazsághoz. De ez a kapcsolat még nem jött maradéktalanul létre...

Munkások című festményének, mint legtöbb munkájának, jó a kompozíciója. Színei azonban édeskésen primitívek, tarkák. Az anyag ismeretének hiá-

nya figyelhető meg itt, s az, hogy Balázs leggyengébb pontja az olaj. Ugyanilyen sikertelen vállalkozás a *Krumpliszedés* is. A csak sejtetett figurák az olajfestményen inkább marionettekre hasonlítanak. Nem átértett és nem át-élt az, ami ezen a festményen szemünk elé tárul. Az effektusok primitív módszere majdnem dilettánsá teszi az alkotást.

Ezzel szemben a *Szegények* című festménye rajzban és színben is igen jó. A kép kompozíciója egyszerű, technikája rutinszerű, csak az lehet a kifogásunk, hogy a kép szociális üzenete nem eléggé hangsúlyos, és ezért inkább az emberszeretet, mintsem egy állapot művészi megfogalmazása árad belőle.

Rajzai is figyelmet érdemelnek. Bár érezni még a misztikus expresszionizmus csökevényeit, az anyaggal sokkal jobban bánik, mint az olaj esetében. Rajzainak teatralitásából kellene még faragni. De a *Nova literatura* XII. számában *Ottihontalanok* címmel közölt rajza már határozott világlátásról tanúskodik. Itt talán nem is a módszer, hanem a téma az imponáló. A kiállításon és a folyóirat már említett számában reprodukált *Gondolatokba temetkezve* című pasztellje ugyancsak egy határozottabb koncepció eredménye. Ezúttal is az eszmeiség és nem az artisztikus effektusokon a hangsúly.

A hét napjai című szénrajzainál — bár jelen vannak és hatnak is — már elvonatkoztatathatjuk az expresszionista beütéseket, s itt az újrealizmus csíráira kell fölfigyelnünk. Igaz, művészieskedik is, de ezek a rajzok már jelentős lépést jelentenek előre. Balázs már nemcsak értelmezi az őt körülvevő világot, hanem határozott álláspontja van, tehát viszonyításra is alkalmas.

A művészi kifejezőerőt tekintve kétségkívül monotypiái a legjobbak. Itt a festő mindig elemében van. Technikája és színválasztása is tökéletes. Érezzük, hogy ez az ő világa, itt a festő együtt él képével. Munkában tetten ért, úgynevezett kisembereket fest: mezei munkát végzőket, amint vetnek, betakarítanak vagy éppenséggel rakodnak. E témákban is szeretne már most elvont is lenni, de ez mintha még nem sikerülne. Tárgyat láttatni már tudja, de fölébe emelkedni még nem. Az elvont képi fogalmazással lesznek még gondoljai, nem eléggé kifejező, az állapotokat meg olykor idealizálja. A mindennapok hiányérzetét egy különleges, csak rá jellemző, agresszív színösszetétellel fejezi ki. Harci agresszivitását viszont a szürkület színeivel remekül enyhíti. S e képekből árad a művész meggyőződése.

Mindinkább elhagyja azt, amit artisztikusnak szoktunk nevezni. A bonyolult fokozatosan az egyszerű váltja föl, megérezte a mindennapi élet realitásainak lehetőségeit. Nem a divatnak hódol. Még egy lépés, és az élet kellős közepén találja majd magát.

Nova literatura

1930. 1. sz.

Pavle BIHALY

ÚJVIDÉKI KIÁLLÍTÁSÁRÓL*

Balázs G. Á. és F. Menegelo-Daničić munkásotthoni kiállítása két figyelmet érdemlő mai alkotóval ismertette meg az újvidéki közönséget. A grafikus és festő Balázs G.-re Belgrádban már évekkel ezelőtt fölfigyeltek. Ott több csoportos kiállításon szerepelt sikeresen.

Ő mindenekelőtt a modern városi élet festője, de korántsem a városi jólétet látatja, hanem a létükért küzdő napszamosokat és munkásokat ábrázolja. A kétkézi munkások, a szegények sorsán aggódik; sok kép patetikus együttérzésének eredménye. Számos mesterien kivitelezett monotypiában, toll-, szén- és tussrajzaiban örökíti meg ezeket a figurákat. Művészetére oly jellemző nyo-

* A címet szerkesztőségünk adta.

matain kívül ezen a kiállításon több zsírfestékkel készült munkáját is kiállította. Többnyire tájképek ezek, amelyek közül elsősorban jellegzetes koloritásával kicúnik a *Belgrád építése*, a *Halászhók* és a *Hazatérés*.

Letopis Matice srpske
1931. 1—2. sz.

Lp

AZ OBLIK CSOPORT KIÁLLÍTÁSÁRÓL*

Többször leírtuk már, hogy az Oblik csoport nem egy szigorúan vett, azonos esztétikai nézeteket valló, akadémikus zártságú csoport, amely azonos stílust és irányzatot követ, s amelynek egyszer s mindenkorra adott a tagsága, létszáma. Eppen ellenkezőleg, az Oblik állandóan újjászületni vágyó és újjászületni tudó csoport, amelynek értékeit és célját is ebben lehet meglegni. Tagsága szinte kiállításról kiállításra változik, de ettől függetlenül az Oblik a tenni akarás, az affirmálódás csoportja volt és maradt. (...)

A grafikusok között Balázs G. Árpád már évek óta a legelőkelőbb helyek egyikét foglalja el. Kivételes technikai műveltsége van, mestere minden grafikai műfajnak, munkáinak tartalmi és eszmei szintje is rendkívül magas. Ezúttal is sorozatokkal képviselteti magát a kiállításon: monotípiák, akvarellek, temperák és rézkarcok sorakoznak, amelyeken művésznk kedvelt témái — tájak és emberek, belgrádi, külvárosi életképek, a munkásember, az egyszerű nép. És Balázs G.-nek mindig van valami új közölnivalója, mindig meglát valamit, ami aztán bennünket is érdekelni és izgatni kezd. Ezúttal mindez legjobban akvarelljein sikerült, talán azért is, mert ez a technika közvetlenséget, egyfajta közelséget feltételez. Csupán néhány címet említnk: *Zimonyi híd*, *Jatagan mala*, *Favágók*, *Az uszályon*, *A minisztérium építése*, *Kikötő*.

Srpski književni glasnik
1932. XI. 16.

Todor MANOJLOVIC

AKI A TESZTERÁSOK BARÁTJA

Látogatás Balázs Árpád műhelyében

Szeles, őszi délutánokon, sugaras, tavaszi délelőttökön, amikor titokzatos crók szólítanak el a perifériák apró, görbe utcáira, ebben a saját szerű, külön kis világban, gyakran találkozom a Mesterrel. A Duna és a Száva partjain, albán favágók fűrészpadjainál, csokálaiknál és egyéb olyan helyeken, hol a falu városba árvult gyermekei élnek, dolgoznak és megpihennek, mindenüvé elmegy Balázs Árpád, hogy lélekben egyggyé kovácsolódják kedvenc témakörével.

Házi kiállítása pár nappal ezelőtt nyílt meg. Azóta barátai, tisztelői és a nagyközönség egymás kezébe adják a kilincset, bár semmiféle reklám s zajos külsőségek nem toborozzák a közönséget.

Itt ülök tágas műtermében a művésszel, a kora esti órákban. Ötven nagyszerű kép, a kiállítás anyaga ragyog le ránk. (...)

Első állomása a kis Nagybánya, hol a vázlatkönyvben, ez egyszerű, még csak nem is káplári tarsolyban, akkor minden növendék a zseni marsallbotját

*A kiállítók között szerepelt többek között Jovan Bijelić, Marino Tartalja, Đorđe Andrejević-Kun, Pavel Vasić, Predrag Milosaoljević, Milenko Šerban, Pjer Križanić és mások.

Absztrakt kompozíció, 1925

vélte magával hordozni. Neveket hallok, mint Ferenczy Károly, Torma János, kik első útmutatói voltak a mosolygó képű, bársonyzelekés, lobogó másnis tanítványnak. Azután Pest következik, ahol megismeri Réti professzort, a hétkrajcáros kis kávét és Zsuzsa nő, sarki krumpolisító asszonyságot, mint fontos közgazdasági tényezőt. Prágában Bremze tanár tanítványa, végül Bécs és München. Hazajön. Lelkében bájos Aphroditék mosolyognak, de kezében az ecset kövér polgárnőket, pohos gabonásokat kénytelen megörökíteni. Életbeosztása kezdetben harc a silány máért, betevő falatért, vászon- s egyéb nyersanyagért. A maradék nélküli művészet számára csak az éjszakák maradtak.

Most már a „Vreme” munkatársa. Rajzai mind népszerűbbek. Vérteli grafikus, akút mint olyant, riválisai is elismernek. Akvarell, pejzsázs, monotíp fametszetek egyaránt sűrűn kerülnek ki a keze közül. Izmusok nem kötik.

Eddigi fejlődése különböző etapot mutat, egyben azonban mindig ugyanaz maradt: a dolgozó nincstelen festője. Ebben páratlan és utolérhetetlen. Ez nem manír nála, hanem életcél és lelki szükséglet. A ragyogó, napfényes élet és a természet ezer csodája, mint művészeti cél, mint „l' art pour l' art”, nincs meg művészetében. Mindez csak dekoráció számára, mely a verejtékező és küzdő kis emberek kontrasztjául szolgál.

Pedig szereti, ami esztétikus és elmélyül a szép keresésében, de ösztönösen érzi, hogy míg az élet szépségei és örömei az emberiség túlnyomó részére elérhetetlenek, az alkotómunka és annak szenvedő alánya, a robotoló nincstelen, az a hősköltevény, mely a ma művészetét megihlelheti.

Ezért ő a kubikusok és a teszterások igaz barátja és életük hivatott interpretálója művészetében. Csendet, diogenészi egyszerűséget és visszavonultságot keres, hogy átlényegüljön a művészetében.

Ha nagyon jó akar lenni hozzá a sorsa, 3—4 zavartalan napot szeretne Temerinben tölteni, mikor otthon vannak kubikos barátai. A többi kívánsága? Ami fűtötte nagybányái növendék korában? — legyint; már kiröppent, szerrinte — persze, kék madár a lelkéből... passz, nincs tovább...

Egy akvarelljével nézek farkasszemet: *A népjóléti minisztérium alapzatának megépítése*. Földhányó kubikusok és egyéb munkások, rakodó szekerek. Csupa ideg, mozgás és elasztikum az egész kép, színkeverése harmóniát áraszt és sikerült. És ha a kritika olyik kerepelőt forgató dervise hasra eshetik sok giccs előtt, mit mondhatunk erről a képről?

A *Csokor virág és húsosfazék* című csendélete sem sablon. Az úrilakba éhesen bekandikáló elcsigázott anya, karján a gyermekkel az igazi tárgya a festménynek. A többi csak szörnyű szimbóluma a rongyosok és társadalmon kívüliek éhes, kicsiny, de számunkra mégis elérhetetlen vágyakozásaiknak.

A *Pihenő vasöntők* komor, markáns arcú proletárjai várják a munkába állás pillanatát. Arcuk nem árul el valami földöntúli örömet, hogy ismét viszontlátják a munka költők által annyiszor megénekelt csannokát.

Részlet a *Jatagan malából* című festménye tipikus külvárosi utcarészlet. Bizzar, mint valami jelenés a dr. Kaligári filmből. Ebben a képben benne van a keresztmetszete az egész *Jatagan malának*.

Szimmetriaérzékét bizonyítja, a *Látkép a pancsevói hídról*, akttanulmányai pedig páratlan formaérzékéről és kivételes rajzkészségről tesznek tanúságot. Buli Hugó, az ismert beográdi műgyűjtő portréja díszére válna bármely kép-gyűjteménynek.

A föld népének életéből vett képei kiválóan adják vissza a tempót, nyugodt, dolgozó életük folyását. Különösen szép a *Palicsi krumpliszedő asszonyok*.

A többi negyven kép mindegyike megérdemelné a külön méltatást...

Reggeli Újság
1932. XII. 25.

LEFKOVICS Ernő

BALÁZS ÁRPÁD

(Két színes monotípi.) A dráma befejeződött. Krisztus kiszenvedett. A nap elborult, a föld megindult, szörnyű fájdalom, döbbenetes rémület lett úrrá a Golgotán. A borzalmas végzet, ideget végsőkig feszítő sikolyától minden megremeg és kínok kínjával telik meg a levegő. Véres vajúdat, értelmet meghaladó misztérium történést érzékelteti a kép. Szemlélésünk első pillanataiban az ideges vibrálás, a villamos szikrákkal telített levegő, ami erről a színes kartonlapról felcsap, egész tömegek mozgásának látszatát kelti, holott

a képen mindössze hat alak látható. A felfeszített üdvözítő a két latorral és a fájdalmas Szűzanya két kísérő asszonnyal.

Balázs rajztudása, formakészsége a kritika határán kívül van, alakjai mégis elrajzoltak. De éppen ebben a bátor szabálymegvetésben van kifejező hatalma. Ilyen merész csak a biztos kezű rajzoló, főlényes szabályismerő lehet. Balázst az akadémiás keretek áthágására tárgyának mélyből fakadó átélése löki. Érzékeltetnie kell a nagy drámát, de az örökölt keretek szűkek, a szabályok törpék, a tárgy hatalmas. És a művészt elragadja a nagy gondolat, az átélés iszonyú ereje és szétfeszített kis törvényt, és új formát teremtet vele. A képen szokatlanul az Istenanya a főalak, és benne csúcsosodik ki a dráma. Teste túlzottan hátrafelé hajlik, keze minden természeti törvény ellenére megnyúlik: az egész alak döböntő rémület. Az érzékeltetésnek ezt az intenzivitasát sík lapon, előírt formákkal lehetetlen kifejezni.

A második képen nyugalmasabb a levegő. Mélységes szomorúság ömlik el. Torna fájdalom lett úrrá. Itt-ott még fojtogató hangok törnek ki. Krisztust levették a keresztről, és az asszonyok ráborulnak. Az ég tisztulóban, és a csupasznak látszó keresztek mint nagy, szörnyűséges, néma jelek merednek az égre. Krisztus nincs ott, már csak az ember teste fekszik az asszonyok előtt. A lélek elköltözött.

Balázs a legnehezebb tárgyat választotta, amikor e két kartont megalkotta. Ezen a területen újat mondani nehéz, mert kétezer év mindenrendű alkotó szellemének ez a gondolat hevítette agyát. Mégis újszerűségükkel, hatalmas szerelésükkel biztos ígéret, hogy Balázs megalkotja azt a remekművet, amit ezekben már nemcsak ígér, hanem teljes erővel bizonyít is. A kartonok kompozíciója nagyon jó, a mozgás érzékeltetése eleven, széles ecsetkezelésével dekoratív hatásokat ér el, ami szerencsésen olvad egybe a misztikus elemekkel. Minden készen van, most e képek nagy vásznait kérjük!

Beográdi utcarészlet (olajfestmény). Balázs egyik fő erőssége a mozgás érzékeltetése. Ennek kifejezésére mi sem alkalmasabb, mint az utca megfestése. Elöl kövező munkások, a homokkal érkező szekér éppen keresztben áll az utcán. A kocsi a lovakkal bajlódik, szinte hallod hó-hó kiáltását. Háttér a város utcakeresztezéde, régi, alacsony, török kalibákkal és felszökkenő, emeletes palotákkal. Mindenféle nyüzsgő járókelők. Mozog, lüktet a város. Érezni a munka ritmusát. Balázs az élet folyamát, a futuristák merészségével érzékelteti, anélkül, hogy ezzel az iránnyal bármilyen közössége volna. Borongós, ősi nap, szürke az ég, de Balázs a sárga színhangulatok szerelmese, és ennek kiangszúlyozása eleve teszi nagyon sok más festményét is.

Szentendre (olajfestmény). Balázs egyik legkiválóbb alkotása. A falu főtere. Napsütés. Házak összevisszaságban. Templomtornyok. Szivattyús kút két alakkal. Néhány zöldellő fa. Nehéz a toll szerepe, amikor égő színeket, nyárdélutánj napsütést és mégis drámai feszültséget — amit e kép kifejez — kell leírnia. Balázs festménye nem az ismert, nyári, falusi idill, a fény és árny játéka a fehér falon, ami előtt piros mályvák virítanak, és zöldellő fák kereteznek. Nem. A hangulat feszült, pedig a képen nincs semmi elbeszélés. Ez a drámai erő Balázs festési technikájában van. E képen, amit festői rendszerekbe beskatulázni nem lehet, két iskolairány találkozik, és Balázs egyéni felfogásában tükröződik. Az expresszionizmus és a kubizmus. Az egyik a vibráló levegő színeképését, a másik a testek terpeszkedő súlyát érzékelteti. De ezek megrögzítése után Balázs felülkerekedik és képen sárga tónusával drámai drapériát von felhőkbe a falu fölé. E kép előtt nem tudok a grecói hangulattól szabadulni. Formáit leegyszerűsíti, és ezzel Henri Rousseau primitívességére emlékeztet. Ezeknek az elemeknek együttese adja a drámai hatást és Balázs festőgyéniségét.

Ady Endre költeményeinek illusztrációi (tíz vízfestmény). Balázs Árpádot ezekben az akvarellekben új oldaláról ismerjük meg, habár az eddig mondottak maradéktalanul itt is fellelhetők. Ezekben a képeken az elrajzolás szabad-

Vasárnap, 1929

ságát teljes mértékben használja ki és spirituális végletekig fejleszti. Fantáziájának szabad csapongása a látomások és hallucinációk birodalmába kergeti. Ady költeményeinek átélése inspirálta ezekre a munkákra, de éppen csak ennyi köze van képeinek Adyhoz. Általánosságban nagy egyéniségek irodalmi műveit a képzőművészetek formanyelvére fordítani sehol és sohasem sikerült.

És minél erősebb az átültetésre vállalkozó egyén, annál kevésbé fedi illusztrációja tárgyának felfogását és modorát. Mint ahogyan nincsen két egyforma falevél, úgy nincs két egyforma művészi egyéniség sem. Dorétól Bayrosig senkinek sem sikerült Dantét danteian illusztrálni, műveik mégis halhatatlanok. (Doré, a klasszikus illusztráló La Fontaine-t, Ariostót, Miltont, Balzacot egyforma rajztechnikai felfogással és egy modorban alkotta meg. E megállapítás alól csodálatos kivétel Arany János és Zichy Mihály, a két nagy klasszikus: költő és illusztrátor szerencsés találkozása.) De ez a szabállyá vált igazság Balázs Ady-illusztrációjának értékéből semmit sem von le. Az eddigi Ady-illusztrációk között az első helyet foglalják el. Minden kartonja lelki élményből fakad, látomássá változik, és képein objektív valósággá válik. Egy szóval: víziók, amelyek fantasztikus formákat diktálnak. Érezzük, hogy itt a festő médium, és alkotásai művészi transzban készülnek. De másképp nem is lehet, mert az iskolák és irányok nyújtotta racionális lehetőségeket a pattanásig feszítő képzelet túlszárnyalja.

Csak két kartont próbálok leírni, de semmi esetre sem tudom eléggé érzékelteni. „Halál a síneken”. Sötét tónus. Rettentő nagy vaskerek. Hosszú, természet nem szülte ember, elnyúlt végtagokkal. Géprészek zűrzavara. Messzire ívelő sínek. Száguldó szörnyeteg, világító vasbagoly-vonat és szörnyűséges kavarodás. „A halál lovai”. Rejtelmes, feketébe boruló kékes-zöld tónus. Emeletes házak torlódnak. Végtelenségbe vezető, nagy lépcső alján két iszonyú nagy égő gyertya. Valami fehér folyam ömlik a kép közepén, és felülről, a fehér sávon rémült, fantasztikus, nyurga lovak és tébolyult, megnyúlt, fekete férfiak törnek elő.

Balázs Árpád víziós elképzeléseivel közelebb áll Szirmai Károlyhoz, mint Ady Endréhez. Hiszem, hogy Balázs ezt felismeri, és néhány Szirmai-novella keltette átlésével fog megajándékozni.

Balázs Árpád festőművészi minősítése nem egyszerű feladat. Minden klasszikus irányt megtagad. De munkái tiltakoznak minden izmus ráhúzása ellen. Újak, korszerűek, sőt úttörők. A modern irányok iskoláinak minden nagyobb vívmányát és megállapítását egyéniségének kohójában oldja fel és alkalmazza. Nem természetmásoló. Ellenkezőleg. A spiritualizmus felé hajlik, ami még egyszerű tájképeiben is kifejezésre jut drámaisága által. Nem elbeszélő, még akkor sem, ha adott témát illusztrál. Érzékeltető ereje a festés technikájában van. Nagyvonalú rajzoló, részleteket alárendelő, széles ecsetkezelésű, jó komponista, néhol egészen a dekoratív hatásokig.

Balázs Árpádot már elismerték, és sikerei vannak, Korántsem annyi, amennyit érdemelne. Egyike a legkiválóbb magyar kisebbségi értékeinknek. Nem megalkuvó, komoly művész. Élete szörnyen küzdelmes. De csoda-e? Itt él nálunk, Bácskában.

Kalangya

1934. 10. sz.

KENDE Ferenc

MEGNYÍLT PETAR LUBARDA ÉS BALÁZS G. ÁRPÁD KIÁLLÍTÁSA A MŰVÉSZETI PAVILONBAN

(...) A Művészeti Pavilon kistermében délben megnyílt Balázs G. Árpád úr kiállítása. A közönség a nagyteremből fáradt át ebbe a másikba, és szinte teljes egészében megtöltötte.

Művészünket és munkásságát Todor Manojlović úr mutatta be a közönségnek. Balázs úrról mint élvonalbeli festőről beszélt, aki már mintegy tíz évvel ezelőtt, elsősorban azzal hívta föl magára a figyelmet, hogy témáit a való életben keresi és leli meg, s mindazt, amit fest, mélyen átéli.

— Újkori művészetünkbe elsőnek hozta be a munkás-, a napszámos-, a favágótémát. S ezzel a témaválasztással nemcsak karriert csinált magának, hanem irányt is szabott vele művészetünkben, jelszava, fedőneve egy mozgalomnak.

Megnyitó beszédének végén Manojlović úr Balázs G. úr festészetének technikájáról beszélt, amelyben művésznünk, a szónokló szerint, a virtuozitás határára ért. Különösen grafikai munkái, s ezen belül színes grafikai lapjai kiválóak.

— Végül, Balázs G. Árpád a monotípiá legfőbb képviselője képzőművészetünkben — mondta Manojlović úr.

Politika
1937. II. 1.

A TISZA ÉS AZ IRODALOM

Ezzel a címmel rendezett a Vajdasági Íróegyesület az idei Kanizsai Írótáborban tartalmas vitafórumot, amelyen Tolnai Ottó bevezetőjét követően tíz-egynéhány előadás és hozzászólás hangzott el vagy levél formájában futott be a szervezőkhöz. Bármennyire is csak ürügy Kanizsa kapcsán a Tiszáról szólni, jellemző, mennyi vers és prózai szöveg született a majd négy évtizedes múltra visszatekintő írótáborozáson. A csönd városa című monografikus könyv begyűjtötte ezeket az alkotásokat, alapot nyújtva ezzel egyrészt az irodalmi művek értékelésére, másrészt pedig a költők vízelménye kérdéskörének körbejárására. Nemcsak hasznos, hanem hálás témának is bizonyult tehát a Tisza és az irodalom kapcsolatának vizsgálata, mert mint láthattuk, mind az öt nyelven íródó vajdasági irodalomnak volt mit mondania róla. A Kanizsán elhangzott írások nyilván gyűjteményes kötetben találnák meg méltó helyüket, mi viszont kénytelenek voltunk a folyóirat megengedte terjedelmi korlátokhoz tartani magunkat.

ELMÉLKEDÉS A TISZÁRÓL, EGY RÉGES-RÉGI VERSRŐL ÉS A TÁJKÖLTÉSZET METAMORFÓZISÁRÓL

SZELI ISTVÁN

A Tiszán nevelkedtem, s jó negyvenéves koromig csak egy világháború tudott megakadályozni (akkor is csak egyetlen esztendőben), hogy ne vele töltssem a nyaramat. Ez alighanem már önmagában is kellőképpen magyarázza, hogy számomra egyedül a Tisza a folyó egyedüli mértéke, fogalmi megfelelője, szótári alapjelentése. A magamfajta, tiszai embernek a Don meg a Volga, az Amazonas meg a Nílus már nem is emberszabású víz, hanem a természet ijesztő monstruma, torz kinövése. Hiába kínálgatja őket oly csábos színekkel a nagyvilág irodalma, hiába tárja fel magát oly bujálkodón és céda szemérmertlenséggel a Rajna megannyi nimfája, sellője, najádja: úgy vagyok velük, mint az anek-

dotabeli hitsorsos, aki miután váratlanul megörökölte a százszobás, bécsi Rotschild-palotát, rögtön ott is hagyta, mondván, hogy honnan vesz ő, szegény bóher annyi mezüzet az ajtófélfákra, hogy hite szerint lakhasa ezt a roppant építményt. A Tisza azonban más: az mindig lakható, mindenki számára birtokba vehető, még ha nem nyújtja is a nagyvizek bőségét meg halait, de még ragadozói sem a piránok fajtájából kerülnek ki: a nagy étvágyú csuka vagy harcsa is csak önmaga halmemzetségére nézve veszedelmes.

Nem néztem hamarjában utána, de feltételezem, hogy lehetnek, hogy vannak, léteznek esszék, tanulmányok, talán még doktori értekezés is, vannak olyanféle föltételezett címen, hogy *A Tisza költészete*, vagy *A költészet Tiszája* számba veszik, legalább Bessenyeitől kezdve, irodalmunk minden versét vagy költői szövegét, amely ebben az ihletkörben fogant, Ennek az elképzelt disszertációnak a valóságos eredménye azonban nem a Tiszával mint költői tárggyal foglalkozó versek hiánytalan összegyűjtése lenne, hanem az, hogy bemutatná az úgynevezett tájköltészet metamorfózisát. Mert kezdetben volt a „leírás” mint olyan, ami inkább még csak „adott téma” volt a poétai classis tanuló számára. Mesterség, de nem esztétikai öröme sem a költőnek, sem az olvasónak. Tartott ez a klasszicizáló versek divatjának a múltáig, majdnem a 18—19. század fordulójáig. Bessenyei törte meg azt a szívós életű elvet, miszerint a poézis olyan, mint a festészet, ut *pictura poesis*, s költői gyakorlatával igazolta Lessing, s előlegezte Hegel esztétikai nézeteinek a helyességét. Azt, hogy a poézis pedig nem *pictura*, hogy annak önálló formanyelve van, s nem élhet a festészet eszközeivel, amivel e nagy nevek megindították a máig is tartó harcot az irodalom, a költészet autonómiájáért.

Fény derülhet(ne) ebből a fiktív értekezésből arra is, hogy a költői megközelítésnek számlálhatatlan változata lehetséges. A Tisza felől nézve például, az ún. objektív lírában bizonyára, a folyó fizikai földrajzra tartozó tudnivalói dominálnak: a partalakzat, a meanderek, a vízbőség, az árterek, aztán a flóra és fauna, de a folyó akár egész életana is,

Ott vannak aztán az irodalomtörténet és a poétika felől felvetett („formainak” tartott, s éppen ezért tévedésektől sem mentes) kérdések: hogyan változnak az azonos tárgy háttérében az uralkodó irodalmi irányzatok, az ízlésformák és stíleszközök, a mindenkori kifejezőmódok, a verselési gyakorlat és hagyomány.

A költő felől is izgalmas a kérdés: Tisza-élményének jellege, intenzitása, a költő lelki működésének minősége, a tárgy iránti értelmi vagy érzelmi viszonya, a költői megszólalás apropója s még száz vagy ezer más.

Mégis mindegyikbe van egy azonos elem, ami ha igazi költészetről van szó, közös nevezője mindenféle ábrázolásnak: a Tisza sohasem önmagáért fontos a költészetben, hanem mindenekelőtt a költő miatt. Hogy így mondjuk: a téma csak a költői önmegvalósítás alkalma, egyféle ön-

beporzás. Legalábbis jó kétszáz esztendeje. Nem egyszerű *tükröztetése* a látott képnek, hanem *közvetítése*, aminek folytán az ábrázolás már nem pusztán érzéki jelenség, nem szín, hang, illategyüttes, hanem emberi bensőséggel dústott, megnesesített poézis. Nem tévednek, akik Bessenyei *A Tiszának reggeli gyönyörűsége* című versében Petőfi *Tiszájának* az előzményét vélik látni. Jóllehet csak abban, hogy egyikük sem a természet valóságdarabjaiból építi a verset, hanem önmagából, saját belső világából.

De miről is ismerünk rá — no, nem a Tiszára, hanem Bessenyeire? Meg az *ő* Tiszájára. A verscímből még aligha sejthető a költő egyéni szemléletének a jelenléte, inkább a korszak szellemével és gondolatvilágával való azonosulásra utal. A felvilágosodás költészetének ugyanis gyakori motívuma a hajnal, a napkelte, a homályt oszlató virradat, amely elűzi az éjszaka félelmeit és babonás rémeit. Csokonainál például:

E kézzel fogható setéség eltűnik,
Az éjnek madara húholni megszűnik.
Egy jóltevő világ a mennyből kiderül,
S a sok kigondolt menny mind homályba merül.

(Konstancinápoly)

vagy:

Vége van már, vége a hajdani gyásznak,
Lehasadoztak már a fekete vásznak,
Melyeket a fényes világosság előtt
A hajdani idők mostohás keze szőtt.

(Magyar, hajnal hasad!)

Bessenyeinél is — mint egy szimfónia vissza-visszatérő tétele — átszövi az egész verset a sötétséggel viaskodó fény képzete: „Mosolyogni kezd a hajnal világunkra, / Világosságot nyújt zsiszbasztó álmunkra”, vagy: „Lesüllyed az éjjel már ólom botjával, / A nap kezd ragyogni fényes világával. / Földünknek szélirül felszökött egére, / Űzi a setétet komor tengerére.” A fogalmak e keretébe állítja bele a folyón zajló élet gondosan megfigyelt mozzanatait, szín- és fényjelenségeit, a partokat őrző s gyökereiket vízbe eresztő „szörnyű jegenyéket”, a „harsogó” halászhajókat, a bőgő marhacsordát, a kopók csaholását, a darvak kiáltozását. Mindez azonban csak olvashatatlan leltára volna a szokványos tájverses kellékeinek, s Goethe ismert ötletének parafrázisával élve nem a költői művek számát gyarapítaná, hanem csak a tiszai fűzfákat. De a vers nem marad meg az érzékszervi észlelés szintjén, hanem panteisztikusan kitágul, a *látás látomássá* növekszik, magában foglalva a tárgyi világon túl magát a költőt, s rajta keresztül az emberiséget:

Ilyen dolgok között szemlélvén a Tiszát,
 Gyakran jártam által örvényes folyását.
 Füzesei mellett sétáltam magamba
 Fövenyes lapályán és gondolatomba
 Szüntelen neveltem gyönyörűségemet,
 Részegítvén vele érzékenységet.
 A tavaszi szagok orromba ütköztek,
 Melyeket magokkal hordoztak a szelek.
 Ilyen az hely, ahol életre születtem
 S e nagy természetnek férfi tagja lettem.

Bessenyei verse, mintegy humanizálva a természet képét, annak az esztétikai princípiumnak szerez érvényt, amit a fiatalabb, nagy kortárs, Hegel nevezetes *Esztétikájának* úgyszólván bevezető mondataiban így fogalmaz meg: „A köznapi életben ugyan beszélünk *szép* színről, *szép* égboltról, *szép* folyóról, *szép* virágokról, *szép* állatokról, s még inkább *szép* emberekről, mégis (...) már most kijelenthetjük, hogy a művészeti *szép magasabb rendű*, mint a természet. A művészeti szépség ugyanis a *szellemből született, s újjászületett szépség*, s amennyivel a szellem és termékei magasabb rendűek, mint a természet s jelenségei, annyiival magasabb rendű a művészeti szép is, mint a természet szépsége.” — Mi e 215 éve papírra vetett Tisza-versnek köszönhetjük, hogy a rigmusokba szedett leírás elindult a költészethez vezető úton.

A Tiszáról és a tájvers alakváltozásairól szólva láttuk, hogy a klaszszicizmus tárgyyszerű természetábrázolása után Bessenyeivel kezdődik a táj humanizálása, emberre vonatkoztatása. A preromantika, amit sokan a szentimentalizmussal azonosítanak, megint újdonságot hoz a tájköltészetbe: a vers már nem a festőiséget szolgálja a szentimentális költőnél, nem az élet valamiféle keretét szolgál, de nem is díszítmény, mint a barokkban, hanem része a lélek történéseinek. Ha „kint” esik az eső, „bent”, a lélekben is borult az ég, ha kint virágozik a tavasz, a lélek is ébred, pezsdül, újul. Kármán *Fanni* ...-jában olvassuk: „Szép volt a reggel. A hajnal könnyező szemekkel költ fel. Frissítő szellők lehellettek. Az illatok fellegei széjjelhaboztak a nedvesített mezőkön. A megvidított egész teremtés mosolygott. Vig volt az én szívem is.” Olykor kontrasztként is felhasználható a természet képe: „Derül a kikelet. Elevenség és élet gerjed mindenfelé tőle. Énbennem az éltető erő napról napra fogy. Elestek tetemeim, szegény szívemet durva héj borította be” — olvassuk ugyanitt. S így a költőknél is: Anyosnál vagy Daykánál. A táj ennek ellenére nem más, mint önmaga, látható, érzékelhető valóságában, legfeljebb ha emberi relációi változnak: intenzívebb a kapcsolata az emberrel, mint addig.

A romantika az igazi áttörés: az ember és a természeti világ szinte azonosul, majdnem szerepet cserél egymással. Petőfire gondolunk, aki-ről ugyan akként szokás beszélni, hogy „meghaladta” a romantikát, s

a lírai realizmust képviseli a költészetben, mégis a romantika természetképének (a táj, a lélek, az ember azonosulása) világirodalmi szinten is legmagasabb rendű példáját szolgáltatja *A Tiszában*. Mi ebben a versben, a nagy, a rendkívüli? Nem a „megfigyelés” apróságokkal is tördő gondossága, műszerekkel ellenőrizhető pontossága, a tárgyi elemek azonosíthatósága, s az is bizonyos, hogy nem a képzelet korlátatlan szárnyalása, még csak nem is az eszmeiség, ami legfeljebb csak egyik dimenziója a versnek.

A Tiszában tehát a „romantikán túli” költőiséget szokás nagyra tartani, a részletek kimunkáltságát, az ún. „lírai realizmust” szemben a romantika képzelt, valótlan világával, képalkotásának irreális voltával. A „levágott sarjúrendek” sorjázását, a „sárga fűvenyszőnyeget”, a lombok közt megvillanó képét a „kis falucska tornyának”, a „néma méltóságú”, magas erdő látványát — egyszóval a konkrétumok érzékletességét, valódiságát. Tehát a „látványverset”. Horváth János, mint ahogyan sokan az elődei közül, éppen azért tartja a magyar tájköltészet magaslati pontjának, mert „igazi leírás”. „... egy szempontból készült tájképet, vesztelő szemléletet csak *A Tiszában* ad, de abban sem önmagáért. Szemlélete hovatovább lírailag lenyűgözi s megérzi a táj szimbólumértelmét. Az oly finom ecsettel festett, szelíd Tisza-menti táj a szelíd, merengő, rejtett értelmű, méltóságos, végtelen természet szimbólumává válik szemében, s elragadtatva magasztalja a természetet. Kiváló zártságú kép: a szemlélő mintegy visszanezeti magára a tájat, annak legtávolabbi részletével, a mármárosi bércekkel, s magára nézeti a tájon futólag feltűnő, egyetlen élő lelket is (a pór menyecskét). Kár, hogy e szimbolikussá avatott tájképet megtoldja egy ellendarabbal, a kiáradt, szilaj Tisza képével: ezzel az első tájkép elveszti önállóságát, s természetmagasztaló líraisága fölöslegessé válik.” A versnek ez a felfogása, vagyis hogy abban a „vesztelő szemlélet” jut kifejezésre, mindmáig kísért. Hubay Miklós így beszél e versről: „Imádom a festői — vagy inkább: rézlemezmetszői — és akusztikai pontos megfigyeléseit, ahogy az alig észrevehető részleteket kiemeli. A túlparti mogyoró- s rekettyebokrok nyílásán át a távoli kis falucska tornyát. És a szűnyogdongásszerű malomzúgást. Így leltárba szedni, amit csak megfigyel, ezen a nyári alkonyulaton!” Pedig Hubay nagyon jól tudja, hogy a vers februárban készült, s nem lehet a „megfigyelés” költői eredménye, legfeljebb csak egy elraktározott, korábbi élményé, már régen lélekbe égetett látványé. Sőtér István más mozzanatokra is felhívja a figyelmet, elemzésében mégis inkább a „csend-életre” jellemző vonások kerülnek előtérbe. „Nem találjuk meg benne a tájszintézisnek azt a szélességét, amelyet *Az alföldben* megtaláltunk, hanem helyette egy olyan pontos, precíz leírást, mely talán leginkább egy utazó embernek az útjegyzetére emlékeztet.” Az egyre táguló látókörökben a horizont szinte a végtelenbe nyújtózik, s miután a lélek már megpihenni s elmerülni látszik e tékozló szépségben, következik a fordulat: a *látás*, a *szemlélődés* szerepét átveszi a *történet*, a természet

idilljét pedig az ősrobbanás erejét idéző árvíz képe váltja föl, amely — a záradék szerint — a „nép majdani forradalmának” figyelmeztető jele. Az értelmezések két szélső kilengési pontja tehát egyfelől az, amely egyedül a tájfestő elemek precizitásában értékeli a verset, másfelől az, amely az „eszmei kicsengésben” véli megtalálni a vers értékét. Pedig itt éppen arra kell rámutatnunk, hogy ismét egy minőségi átalakulásról van szó: arról, hogy a tájvers mindinkább eltávolodik az illusztrálás funkciójától, s autonóm esztétikai jelenséggé alakul át. Persze, nem függetlenül a költőtől, sőt attól a tárgyi világtól sem, amit a vers képanyagában találunk.

A tájvers metamorfózisának további folyamatát — bizonyára Petőfi egyre növekvő tekintélye miatt — a múlt században óvatos lassúság jellemzi, s egész a századforduló körüli évekig nem történik jelentősebb változás a Tiszát ábrázoló versekben sem. Csak a *Nyugat* indulásának a korszakában (de akkor sem minden költőnél) szűnik meg a képi elemek korábbi (festői) rendeltetése. Tanulságos erre nézve két „nyugatosunk”, Juhász Gyula és Ady Endre versét egymás mellé állítani. Juhásznál a „táj és a lélek korrespondenciájáról” van szó, ahogy Komlós Aladár oly találóan mondja. *Két szubsztancia dualizmusáról*, amelyben mégis a képi elem a fontosabb.

Magyar táj, magyar ecsettel

Kis sömlék szélén tehenek legelnek,
Fakó sárgák a lompos alkonyatban,
A szürke fűzfák egyre komorabban
Guggolnak a bus víz holt ága mellett.

Távolba néznek és a puszta távol
Egy gramofon zenéjét hozza nékik,
Rikácsolón, rekedten iderémlik,
A pocsettában egy vén kácsa gázol.

Az alkonyat, a merengő festő fest:
Violára a lemenő felhőket
S a szürke fákra vérző aranyat ken.

Majd minden színét a Tiszának adja,
Ragyog, ragyog a búbánat iszapja.
(Magyar táj: így lát mélán egy magyar szem.)

És éppúgy nem közvetlen látvány költői megformálása, mint ahogy Petőfi Tisza-verse sem (láttuk: februárban kelt), Juhászé meg távol az ábrázolt folyótól, Szakolcán. Persze, ez egyik költőt sem akadályozza abban, hogy gondos „megfigyeléssel” tegye hitelessé a tiszai hangulatot.

„Az egész vers nem más, mint egy álló kép, melyre mozdulatlan tepedség telepedett, az elmaradt, kultúrátlan magyar vidék csöndje” — írja róla Kispéter András, Juhász monográfusa. A város, a kultúra, Európa után vágyakozó költő mélységes kiábrándultsága az alapélmény, mint Ady *A Tiszaparton* c. kétszakaszos verséé is. De ezúttal tekintünk el a „tartalmi” mozzanatoktól, mert csak arra akarjuk a figyelmet felhívni, hogy Juhász Tisza-verseinek eszköztárában mindig nagy bőséggel fordulnak elő a folyóra jellemző kellékek, képelemek, konkrétumok (itt: iszap, sömlyék, szürke fűzfák, pocséta, holt virág, vén kácsa, a negatív hangulat hatóeszközeinek sokasága), amelyek még felismerhetőek, valóságosak s a környezet ábrázolásáért éppúgy szolgálnak, mint a költő belső tájainak az érzékeltetését. — Ady verse egészen más. A Tisza nem festői-dekorációs szándékokat szolgál, inkább fogalmilag fontos eleme a versnek. A tájversi konkrétumok általánosak, kevésbé kötődnek a folyóhoz, a vers topográfiaja sem állapítható meg az előbbi egyértelműségével. Itt is megtaláljuk az említett dualizmust, de a költő már — hogy ismét Komlós szavaival éljünk — nem korrespondál a tájjal, s nem annak elemeiből építi a verset:

Jöttem a Gangesz partjairól,
Hol álmodoztam déli verőn,
A szívem egy nagy harangvirág
S finom remegések: az erőm.

Gémes kút, malom alja, fokos,
Sivatag, lárma, durva kezek,
Vad csókok, bambák, álom-bakók,
A Tisza-parton mit keresek?

Ezt a fázist majd a tájköltészet további átalakulásának az a szakasza követi, amikor a kép már szinte egészen felszívódik, s már csak egy-egy jelzés utal az élmény genézisére. Korunk hazai Tisza-verseiben erre próbálunk rámutatni.

A tájköltészet dematerializálódásának a folyamata, amire már Ady Tisza-versével is utaltunk, mai hazai líránkban még kifejezettebb formát ölt. Mielőtt azonban ezt a jelenséget példákon is vizsgálnánk, tisztáznunk kell, hogy alkalmi szóhasználatunkban mit is értünk a „dematerializálódáson”. Ez a nem kimondottan a poétika és az esztétika fogalmkörébe tartozó szó itt abban az értelemben és jelentéstartalommal fordul elő, hogy a költészet mind kevesebb külső, materiális elemet fogad magába, fokozatosan megszabadul a tárgyi világ ballasztjaitól, így a képszerűségtől is, az ábrázolással nem szorosan és szükségszerűen együvé tartozó mozzanatoktól. Sőt: magától az *ábrázolástól* is, mert a mai tájvers mindinkább visszatérni látszik a költészet ősi funkciójához: a *kifejezéshez*, s az ábrázolást is ennek rendeli alá. A Tisza-élmény költői kivetítéséhez ugyan-

is nem okvetlenül szükséges, hogy a köztudat szerint a folyóhoz tartozó jelenségek, tárgyak, térszíni formák és elemek, a természet sztereotípiái anyagi mivoltukban is jelen legyenek a versben. A költő nemegyszer meg is vallja, hogy azok csak akadályozzák az önkifejezésben, hisz a látható-hallható világ felé terelik a figyelmet, lényeges költői tartalmak közlését akadályozva. El tudunk képzelni olyan Tisza-verset, sőt tételünk bizonyításához versek garmadáját idézhetjük, amelyben egyetlen szó (tárgy vagy fogalom) sem nyújt támaszt a folyó identifikálásához, de a költői ihlet genezise felől mégsem merülnek fel kételyek.

Öt évvel ezelőtt örvendeztetett meg bennünket a Forum egy könyvvel, a Tisza-tematikájú, tájábrázoló, modern költészet válogatott darabjainak a bemutatásával. *A csönd városa* afféle gyűjteménye a Tisza-versek ars poeticáinak, amely kiváló eligazítást ad a tájvers mai értelmezéséhez, irányainak, formai és tartalmi problematikájának a vizsgálatához. Domonkos István *Tisza* című verse például a címen kívül csak néhány távoli asszociációval, messziről társított képzetel utal a folyóra mint költői tárgyra:

Tisza

A lányok, a lányok kifésülték a haját,
 aztán fodrosra tornyozták, keblére rózsát
 helyeztek, s így, mint égő fűzfát,
 mint balzsamos réteget egy mosolynak,
 keblükre fonták: születtek a vénák,
 kapuikon, a szemeken betörhetett már
 a világ forogni, mint duzzadt csárdás.
 Ha hajba kapnak érted a partok, testükre
 dől-sz-e szőke lányaidnak akkor,
 mert a tengert álmodod, mint kék halált.
 S ha az esőssel megindul feléd tántorogva a táj,
 mivel magyarázod sörtés arcodon a tócsák
 könnycseppjeit te, kinek verssorod a halál?
 Egy világ él szemeidben, mint a tenger,
 jó szagú világ az időnek tárt kapuival,
 ó, de megszokjuk partjaink zsíros hónalj-illatát!
 Araszló sebek testeden a tájak, terek,
 s az őszi esők hullás hullát fürösztenek.
 Fájdalmad ösztövért védszent: magadnak őriz,
 életed rokonnak üzenet, ima a tengerhez.

A Tiszáról kialakult, régi, beidegzett és megszokott képzetkörben maradvá aligha kapnánk választ kérdéseinkre, hogy pl. mi indokolja, mi támasztja alá logikai érvekkel a „kék halál”, a tenger bevitelét a vers képanyagába, miért látja „tántorogni” a tájat az esők megeredtén, miért

kapnak hajba érte a partok, s még annyi más kérdésre. Nem arról van szó, hogy koronként (s persze költőnként is) változik a költői képalkotás anyaga, technikája, a festőiség eszközei, ismérvei, s hogy a költőnek mindig megvolt az a kiváltsága, hogy a maga lelkének a szőttéséből varrt köntösbe öltöztette a tájat, hogy több (vagy éppen kevesebb) színt rakjon a vászonra saját palettájáról, mint amennyit a való világ kínál a számára. A választ az említett kérdésekre nem is az irodalomelmélettől várjuk, hanem magától a költőtől, a költészettől, esetünkben pl. Mihai Țuga versétől:

Am mégis ereinkben ömlik

Minden folyó valahol a mélyében
rejtegeti
ügyesen álcázott titkát

meg kell találni

egész életünkben keressük az iszapban
vagy a varázskő alatt
arcunkat

és akkor
egy borongós napon
amikor oly váratlanul merülünk alá
a dermesztő vízbe
és forró homlokunkkal megérintjük
a folyó fenekét
százszám bukkanunk
baráti kezekre

ilyen a Tisza
távoli
ám mégis ereinkben ömlik.

Úgy véljük, ez a két vers nem véletlenül került egymás mellé a válogatás során: mindkettőt ismernünk kell ahhoz, hogy a titkok birtokába jussunk, hisz a költő tanulsága szerint a Tisza nem fizikai valóságában él bennünk, nem érzékszerveinkben létezik, hanem „ereinkben ömlik”.

Stevan Raičković a maga költői tapasztalatait szintén abban összegezi a Tiszáról, hogy „...ott folyik mélyen életemben. A gyermekkor Tiszája! (Nem búvópatak, De legalább e percben senki se fogja látni.)” — Ezek előrebocsátásával bizonyára közelebb kerülünk Koncz István versének értéséhez, könnyebben magunkhoz válthatjuk verses üzenetét:

A szép Tisza és más

A part ellenségem!

Medrének mélyén,
ott a lusta örvény alatt,
a Tisza lelke bújik:
gyöngykapylók rejtik,
aranyhalak őrzik,
a Tiszát.

Hulláma árján
zöldes az árnyék —
meglesem a Tiszát,
a tolvaj bárkát,
olvastam álmát:
tényleg szép.

A part ellenségem!

Koncz versvilágáról e sorok írója jó másfél évtizeddel ezelőtt jegyezte le, hogy költészetében a nyelvi jel, ahogy Barta János mondja, „átteszövé” válik, mögötte földereng egy „belső táj”, viszont visszavonulnak az ábrázoló, szemléleti elemek. Költészete akár jelképe is lehetne ennek a törekvésnek, „... de természetesen korántsem regionális vagy valamilyen »helyi szint« reveláló voltával, mert a témán (tehát a lírában leginkább elhanyagolható elemen) kívül semmi más nem beszél konkrét életviszonyaink ihletéséről és művészetének helyhez kötöttségéről. Sőt éppen a leginkább »táji« vagy annak vélt motívumai is mintegy önmaguk tagadásaként vannak jelen versében: a Tiszából csak a víz, csak az örökké változó elem lelke és szubsztanciája érdekli, csak az ragadja meg képzeletét, de a konkrétum, a bizonyosság, az állandó jelenvalóság és mozdulatlanúság, a part, az ellensége. Ez a költészet »feláldozza a határokat« nemcsak az emberek szemében és tenyerében, hanem a tér és a táj vonatkozásaiban is, s mindazt, ami személy vagy tárgy szerint kerül a költői imaginációba. Ő annak a kimondására törekszik, ami túl van e képhatáron, túl az esetlegességeken, a fizikai valóságában adott empirikus világon...”

Úgy véljük, hogy Koncz István költészetének alapvetően meghatározó jellegzetességei azóta sem változtak, legfeljebb kiérleltebb, markánsabb vonásaikkal mutatkoznak meg. Ezért ma sem tartjuk fölöslegesnek idézni egykori megállapításunkat.

NÉZNI A TISZÁT —
MINT RADIKÁLIS PROGRAM

TOLNAI OTTÓ

Koncz István, a költő tán az egyetlen, aki belülről és ugyanakkor kívülről is tudta látni az Írótabort. Kezdeteitől részt vett munkájában, jelenléte sokaknak volt meghatározó élménye, de egyben ő volt az is, aki szenvedélyesen pörölt vele, folyamatosan gondolkodott róla. Ő nyilatkozta egyszer a táborban, hogy „sziget volt, oázis”. És mindig is az első táborok kötetlen, szimpozionjellegré szavazott.

Továbbgondolva az ő gondolatait — de egyben az ő létezését, az ő költészetét is hic et nunc —, e szigeti szimpozion témájául nem választhattunk mást, mint a Tiszát.

Konczot, akit irodalmunk jelentős költői között tudunk, mindig is úgy láttam, mint aki egy nagy hullóval él e kisváros ketrecében, aki egy folyóval van összezárva itt, az ég alatt. Tehát ha szigetről, akkor folyóban képződő szigetről beszéltünk, amelynek egyik évben sikerül kiemelkednie, zöld oázist teremtenie hátán, a másokban nem; szigetről, amelyet egy hulló képez ölelésével, amelyet egy végtelen, tekergő hulló hord, fogyaszt el újra és újra, könnyörtelenül.

Igen, ha itt valamiről beszélni, tündönni kellene, akkor végre e folyóról magáról.

Meg kellene vizsgálni a folyó helyét, szerepét a költészetben. Egyáltalán a költészet vízrajzát. Szébb témát nehezen találhatnánk.

Megnézni például, kapásból mondom, hisz különben is többéves munkáról, pontosabban, meditációról lenne szó, hogy a Sorgues, ez a Tiszánál kisebb folyó mit jelentett Petrarca, és mit jelent ma René Char számára.

Egy kanizsai barátnőm véletlenül épp ott él a Sorgues mellett — irodalomra tanítja a francia gyerekeket, jól ismeri Chart —, gyakran faggattam őt, a Tisza szerelmét, a Sorgues-ról, a Sorgues mellett álldogáló, a Sorgues-ot néző Charról, egyáltalán Char kisvárosi, falusi életéről, amelyre különben Heidegger is kíváncsi volt. Mondanom sem kell, míg Charról faggatom, Konczra gondolok . . .

Vagy megnézni, mit írt a Tisza a román, a magyar és a szerb költészetbe. Annál inkább, mivel — mint ahogy azt Szekeres László megállapította — „a Tisza közvetítő-összekötő szerepe általában erősebb volt a Dunánál. A Duna a legtávolabbi múltat is tekintetbe véve, a Kárpát-medencében többször töltött be elválasztó, mint közvetítő szerepet”. Meglehető tézis, ha tudjuk, hogy utópisztikus elképzeléseink legnagyobb részét épp a Dunához, a Duna völgyéhez kötjük.

A folyó mellett álldogáló, a folyót néző költőt említettem. Alaphelyzetről van szó.

Hogy e kétségtelenül romantikus póz mibenlétét jobban érzékeltethessük, idézzük fel a téli Néva előtt álldogáló Dosztojevszkij alakját. Kritikusai egész életművét abból a bizonyos „névai látomásból” eredeztetik. „Úgy gondolom, hogy ettől a pillanattól kezdődött igazi létezésem”, mondja Dosztojevszkij.

Okvetlenül utalnunk kell a Duna rakpartján üldögélő, a tovaúszó dinnyehéjat néző József Attilára is, aki nagy Duna-versében a folyót szemlélő pillantásának százezer éves dimenzióját érzékelteti, és közös dolgaink rendezésén inszisztál. Noha a Dunát közösen rekesztgetjük-duzzasztgatjuk, közös dolgainkkal mit sem mozdultunk azóta sem. Ha jobban meggondoljuk, a Duna csak alibink volt, valójában hol valcero, hol hullák csorogtak rajta a Fekete-tenger felé.

Példáink közül semmiképpen sem hiányozhat az Arnót néző Crnjanski, aki Fiesole balkonjáról szemlélve Firenzét írja meg a világirodalom egyik legszebb folyó-versét. A vers eredetisége épp abban van, hogy Fiesole balkonján áttűnik egy másik balkon, terasz, egy másik folyó: Szerémség, Fruška gora és a Duna. Crnjanski versével kapcsolatban elő kell hozakodnom egy harmadik áttűnéssel, harmadik látószöggel is — hogy a romantikus pózt egy pillanatra akaratlanul is destruáljuk —, mármint a magam látószögével. Fiatalkorom óta egyik legkedvesebb versem a *Stražilovo*, de igazán csak akkor értettem meg, amikor megtaláltam az én külön rálátásomat az Arnóra, Firenzére, Fiesoléra.

Éjszaka érkeztem Firenzébe. Az Arno mellett sétáltam. A szeszélyes folyó alig létezett, medrének nagy részét bokrok, fák nőtték be. Sehogyan sem találtam a költészetben tán legcsodálatosabban csillogó folyót. Végül kiábrándultan botorkáltam le a fenékre — nagydolgomat végezni. És akkor ott, a fenéken guggolva egyszer csak megpillantottam a csillagokkal, mint parázzsal megpakolt égboltot, az arra vetítődő Firenzét, az Arnót...

A folyót szemlélő, a folyót néző költő mellé okvetlenül be kell vezetnünk a folyót leső költőt is. Raičkovićra gondolok, aki akár egy camera obscurában, a kerítésrésen keresztül lesi, bámulja a folyót. Ezt az eljárást több versében, természetesen a *Tiszában* is megtalálhatjuk. „Kerítésrésen lesem (bámulom) a folyó ezüstjét”, írja.

A folyó végtelen hasadék, nyílás, amely a deltánál valós nemi szervvé nyílik, és akárha a tenger ömlene a folyóba, és nem a folyó a tengerbe, végtelen hasadék, nyílás, amely előtt az idő, a lét leglényegébe nyer bepillantást a művész.

Vagy akár magával az istennel találkozik.

„Istenekről nem sokat tudok, de azt hiszem, hogy a folyó hatalmas barna isten” — írja Eliot.

Érdekes, míg a folyókat leginkább szemlélik, a tengerrel ölelkeznek

a költők. Gondoljunk csak az úszásról érkező mediterránokra, Valéryre, Camus-re.

Jómagam, hogy ismét előhozakodjam, azok közé tartozom, akik nem nézik, nemcsak szemlélik, lesik, hanem meg is érintik a folyót. Úsznak benne: egyesülnek, közösülnek vele.

Igen, a folyónak, ennek a hatalmas lénynek az érintését, gyermekkoromban legalábbis — akkor szinte megállt, alig mozgott, elporondosodott a Tisza — saját bőrömön érezhettem. Meglepődve tapasztaltam később, hogy akkori érintéseim, megérzéseim szinte azonosak a tudomány későbbi jelzéseivel, feltárásaival. Hogy a Tisza nemcsak egy a folyók közül, azt számomra virágzása bizonyítja. Noha nem az egyetlen folyó, amely virágzik, de virágzása kétségtelenül legintenzívebb (volt), nyugodtan mondhatom: abszolút, s hát a virágzásnak a rövid élet metaforájaként nevet adó: tiszavirág. Kívánhat-e a költő ideálisabb tüneményt, tüneményesebb költői kategóriát? Akárha nem is valós lényről, hanem költői fantázia szüleményéről lenne szó. Akárha a költő találta volna ki, hogy könnyebben megragadhatta a folyó szellemét, a lét egy pontba sűrített lényegét végső soron.

A virágzó folyóban úszni-ereszkedni annyi, mint a legnagyobb misztériumok egyikében részeseülni. Igen, számomra kétségtelenül az egyik legnagyobb beavatásról van szó. A fenékről hirtelen felbukkanó rovarok bőrödre tapadnak, arcodon, válladon játszódik le nászuk — haláluk. A násznak, a megtermékenyülésnek és a halálnak ez az egyetlen pillanatba való koncentrálódása a lét teljes modelljét mutatta fel nekünk a nyári napsugár — akár egy tű — hegyén. A miriádnyi násznak és miriádnyi halálnak e koncentrálódása hihetetlen energiát szabadít fel, mintha csak az isten nyíla csapott volna a folyóba, vagy magasfeszültségű áramot vezettek volna bele. Ezt az energiát a tudósok persze nem mérik, ezt csak mi, a langyos, akárha még magzatvízben lebegő gyerekek éreztük. Az élet és a halál e misztériuma velőnkig megvacogtatott bennünket. Valójában mi is átéltük a kis viráglényekkel, a folyóval a la petite-mort-t.

Azokban a pillanatokban hasunkkal akárha magát azt a hatalmas, barna lényt érintettük volna, azt, melyet Eliot istennek, mi pedig különös módon mamutnak nevezünk. A Tiszán errefelé ugyanis mamuttemetőik voltak. Sokan közülünk még ma is őriznek egy-egy hatalmas sárga csontot asztalukon.

„Adorjánál szarvasmaradványokat és mamutcsontokat találtak, Kanizsán ez idáig csak mamutcsontok láttak napvilágot — írja Szekeres László. — Az innen előkerült maradványok között a gyakori fogak mellett gyönyörű, kapitális darabok is előkerültek: mamutborjú teljes állkapcsa, egy fejlett hím teljes agyara, illetve lábszárcsontja.” De a virágzó Tiszában lebegve, úszva nemcsak a folyó szellemével, a hatalmas, szőrös lényvel érintkezünk, hanem az időben errefelé haladva más lényekkel, más dolgokkal is. Attila érckoporsójára gondolok például.

Az „isten ostora” legalább olyan intenzíven élt gyermeki képzeletünkben, mint a mamutok.

A vizek nagy költője, Saint-John-Perse írja a *Bójákban*: „Ugyanegy hullám a világon keresztül, ugyanegy hullám Trójától fogva...” A mi Trójánk, mondanom sem kell, Attila fővárosa volt. Ez a főváros, mint Szekeres mondja munkájában, az akkori világ egyik legfontosabb politikai központja (amelyet különben Priszkosz részletesen leír) „feltehetően valahol a Zenta és Szeged közötti területen feküdt”.

E szeszélyesen felsorolt, esszéisztikusan érintett témákkal, problémákkal is sikerült talán érzékeltetnem, hogy tényleg itt az ideje megvizsgálni a folyó helyét, szerepét a költészetben, megvizsgálni, mit ömleszt, rak le a különben is folyóforma vers medrébe, mit az időt, mit a közös dolgainkat, mit a létet illetően.

De ahhoz, hogy erre a kérdésre válaszolni tudjunk, előbb a természetről kell kérdeznünk általában.

Nem tudom, szükséges-e külön hangsúlyozni, hogy a természetről kérdezve, a folyóról beszélve e sokáig jelentéktelennek, másodlagosnak, lokálisnak, sőt dekoratívnak hitt témával korunk központi, lényegi problémája előtt találtuk magunkat.

Gyerekkorunk langyos, mitikus, a konzervatív tájköltészet által lejárátott, szinte kompromittált, az ezoterikus modern vers által pedig dematerializált folyó, akárha egy fordított varázsérintésre, hirtelen ismét valósként csillog előttünk. Mert amíg adva volt, amíg relatíve tiszta volt, amíg az őzekkel ihattunk belőle, nyugodtan kísérletezhettünk vele, túlédésíthettük, deformálhattuk, elfogyaszthattuk, magasztos vagy kevésbé magasztos eszméink kényelmes poligonjaként használhattuk. De most, amikor komor erők veszélyeztetik, amikor már huzamosabb ideje naftával itatják angyali rovarait, viráglényeit, szőrös mamutjait és orrszarvúit, „hatalmas, barna istenét”, akkor a művészet számára ismét valóssá válik: a folyó, a Tisza lesz egy az egyben.

Nem az én feladatom az ökológia, az ökológiai mozgalmak, az ökológiai irodalom ismertetése. Épp csak utalok rá. Az egyik kezem ügyében levő ilyen dolgozat a természethez való viszonyunk gyökeres megváltoztatását hangsúlyozza. A természet és az ember (az objektum és szubjektum) egységének visszaállítását követeli. A destruktív technikával szemben az alternatív, szelíd technikát állítja előtérbe, a nagy üzemekkel szemben a kis egységekben való termelést. Ami kicsi, az szép, kevésbé ártalmas, mondja. És a teleologikus természetszemlélet megújításáról beszél.

Az ökológiai mozgalmak megjelenése után a zöld és a kék ismét az egykori szent zöld és szent kék lett.

A tájképfestők döglött színei, abban a pillanatban, ahogy a valóságban kiégnek az erdők, elszennyeződnek a folyók, a vásznakon ismét transzcendens fényt kapnak, transzcendens fényt kell, hogy kapjanak. Újra kell értékelnünk a tájképzészetet, a tájköltészetet mint aktualizálódó

hagyományt, noha az új tájfestészet, az új tájköltészet véletlenül sem azonos a klasszikus, a konzervatív tájfestészettel, tájköltéssel; dekorativitása lényegivé, létkérdéssé válik.

Sokszor képzelődtem arról, hogy a Tisza virágzását úgy kellene szemlélnünk, mint ahogy a keletiek a cseresznyevirágzást. Nézni a Tiszát (nézni, amíg van, amíg virágzó csoda, amíg nem naftával teli Styx): ez ma a lehetséges legkorszerűbb művészet, legradikálisabb program.

Tehát én táborunkat is így valahogy képzelem el: nézni a Tiszát. E beszélgetésekkel és egy, a virágzásról készített film levetítésével az első lépést meg is tettük ebbe az irányba.

Az ökológiai mozgalommal megjelenő, posztmodern értelmiségit az elméletírók szembeállítják a modern „egyetemes”, kora előtt haladó, magát mások nevében nyilatkozni is hivatottnak érző értelmiségijével, lokálisnak, specifikusnak nevezve őt.

E munkákat olvasva arra gondoltam, hogy én már rég ismerem ezt az értelmiségit, ezt a művészt. Elsősorban Milosznak és hát Koncznak köszönve.

Noha Milosz opusának legnagyobb részét a Csendes-óceánt, a San Franciscó-i öblöt nézve írta (magaslati pontja és látomása lényegében sokban emlékeztet Crnjanski fiesolei teraszára, Szerémségére), látni szüntelen egy kis, pillanatnyilag nem is létező országot, ennek a kis országnak a folyóját látja. Elmefuttatásunkat fejezzük be nagy poémájából vett idézettel (e poémán egyértelműen érezni Eliot hatását, ám eredménye, tanulságai, úgy érzem, sokkal fontosabbak számunkra, mint Elioté): „Teljesítem, amire rendeltettem a provinciákban... / És nem térdelek a kis országok folyója mellé, / Hogy felszabaduljon bennem, ami megkövesedett, / Hogy ne legyen többé más, csak a könnyem, a könnyek.”

HÉRAKLEITOSZ A TISZÁN

SEBŐK ZOLTÁN

Ha csak felületesen is beleolvasunk a mitológiai irodalomba, az a meggyőződés uralkodik el rajtunk, hogy a bácskai ember számára a Tisza egészen mást jelent, mint amit a régiek a folyóról, egyáltalán a vízről hittek. Az archaikus ember világában a víz minden bizonynal legalább három jelentéssel bírt: egyszerre volt az élet forrása, a lelki megtisztulás eszköze és az egzisztenciális megújhodás helye. Az első szempont a legismertebb. Úgyszólván minden nép mítoszában központi szerepe van annak az elképzelésnek, hogy a víz előbb volt, mint a szárazföld, előbb mint az élőlények, sőt még magukat az isteneket is megelözte. „Sötétség fedte a szakadékot, és Isten szelleme a víz felett lebe-

gett” — olvashatjuk a Teremtés Könyvében, tehát eszerint a víz már a föld előtt is létezett. Az egyiptomi mitológiában az ősiszten, aki a végtelen vizekben szunnyadt, saját erejéből keltette életre magát, majd hozzálatott tervei megvalósításához, a világteremtéshez. Az indiai mitológiában kezdetben szintén minden víz volt: „A tágas vizeknek nem volt partjuk — áll egy taoista szövegben —, s a világtörzés e vizek felszínén fejlődött ki”. A régi kínaiak a vizet Wu Ji-nek nevezték, ami a kínaiul tudók szerint a világ kialakulása előtti káoszt jelenti.

Ezekből az elképzelésekből sejthető meg, hogy mit jelenthetett a mítoszokhoz még közel álló, archaikus ember számára a vízben megfürödni. A vallástörténeteknek erről igen koherens elméletük van. Miután a víz a lehetőségek összességét, a forrást és a kezdetet testesítette meg, a vízbe merülés a differenciálatlan, preegzisztens állapothoz való újbóli csatlakozást jelentette, a vízből való felmerülés pedig a megformálás kozmogóniai aktusát ismételte meg. A víz szimbolizmusa ennél fogva mind a halált, mind az újjászületést magában foglalta. A vízzel való érintkezés tehát nemcsak és nem elsősorban testi megtisztulást jelentett, hanem újjászületést: az archaikus ember azért merült el a vízben, hogy a Kezdetekkel érintkezve ismét termékenyvé tegye önmagát, és megsokszorozza életerejét.

Mircea Eliade ebből az alapsémából kiindulva értelmezte az archaikus ember év eleji, rituális fürdését, sőt a keresztelés szertartását is, amit kezdetben nem jelképesen, néhány csepp vízzel végeztek, hanem a felavatandó személy ruhátlanul a folyóba lépett, és a pap egy nagy edényből öntötte rá a szenteltvizet. De más példák is eszünkbe juthatnak. A Brahma-vallás jól ismert központja és szent búcsújáró helye még ma is a Gangesz partján fekvő Benáresz. A Gangeszban megfürödni ugyanis a hinduk számára egyet jelent a lelki megtisztulással. Allítólag még a haldoklók is a Gangesz hullámai között való halál után vágyakoznak, abban a hitben, hogy a szent folyóban minden bűnűktől megtisztulnak. A példákat szinte a végtelenségig lehetne sorolni, hiszen a rituális fürdésnek úgyszólván mindegyik ismert vallás jelentős szerepet tulajdonít: a hívők így tisztulnak meg a vallási parancsok és törvények áthágásából származó „tisztátalanságtól”, illetve így születnek újjá. Az alámerülés tehát — mint azt Eliade is kiemelte — a hagyomány szerint sohasem jelent végérvényes megszűnést. Mindig csupán az alakatlanba való, átmeneti visszahullásról van szó, amelyet azután kötelezően új teremtés, új élet vagy új ember követ. A vízhalál tradicionálisan mindig beavatás-halál.

Az archaikus kor óta azonban hosszú idő telt el, és ezalatt bizony sok minden elveszett ebből a hangulatos elképzelésből. Talán a leglényegesebb, együtt a legfájóbb az, hogy a víz szimbolikájában a halál képze- zete végérvényesen elvált az új élet képzetétől, a lelki megtisztulás lehetőségének pedig nyoma sem maradt. Különösen érzi ezt a Tisza-parti ember, aki e látszólag szelíd folyóban is főként a fenyegető szörnyet

látja — a költészetben erre rengeteg példa van —, s csak másodsorban tud lirizálni fölötte, székeségét pedig valószínűleg egyedül azok képe-
sek dicsérni, akik még sohasem látták. Az idillikus Tisza-kép minden
bizonytal dezinformáció, vagy felületesség jele, mert a Tisza az itteni
emberek számára főként a halál vize. Itt már úgyszólván mindenki
rettegett tőle, amikor a hetvenes évek elején árvízzel fenyegetett, ezen az
öngyilkos vidéken szinte mindenkinek van olyan hozzátartozója, aki
benne találta meg a világtól való visszavonhatatlan menekülés lehetősé-
gét, itt már mindenki látott vízen úszó, rothadó hullát, és mindenki
érezte a vízbe fúlt disznók és lovak szagát. Hogy is lehetne a lelki meg-
tisztulás eszköze az a folyó, amely az emberekben ilyen és hasonló em-
lékek egész sorát idézi fel? Egyik ismerősöm például már tíz éve nem
mer megfürödni a Tiszában. Egyszer a kanizsai mólóról fejest ugrott a
folyóba, s abban a pillanatban, amint dobbantott, a víz felvetett egy
meztelen női hullát. Már nem tudott irányt változtatni, úgyhogy feje a
hulla felfúvódott gyomrába fúródott. Máig nem tud szabadulni a szét-
loccsanó belső részek látványától, a test hidegétől és a rothadó gyomor
émelyítő bűzétől.

Az élet vize, a megtisztulás eszköze, az egzisztenciális megújulás he-
lye — mindhárom tényező tökéletesen alkalmatlan a Tisza jellemzésé-
re. Az archaikus ember bizonyára azon csodálkozna, hogy ezek után
egyáltalán el tudjuk viselni a közelségét. Pedig nemcsak hogy el tudjuk
viselni, hanem valami irracionális erővel vonzódnak is hozzá. Hogy
miért, nem lehet pontosan tudni. Talán Melville került közel az igaz-
sághoz *Moby Dick* című művében: „Képzeld el valakit — írja —, aki
teljesen álmaiba sülyedt, állítsd lábra, indítsd el, feltétlenül oda fog
vezetni, ahol víz van...” Tegyük hozzá: majdnem mindegy, hogy mi-
lyen víz, csak víz legyen. Jobb híján így képzelem el a Tisza-parti te-
lepülések kialakulásának lélektanát.

DOMONKOS ISTVÁN: TISZA

TOLDI ÉVA

A szélesebb látókört befogó tanulmányok után, hadd szűkítsem le
kissé a vizsgálódás körét! Egyetlen verset vettem szemügyre, Domonkos
István Tisza című költeményét, amely az 1963-ban megjelent, *Rátka* című
kötetéből való. Ennek a versnek a rövid elemzésére, pár mondatos kom-
mentálására kerül most sor, s a tanácskozás témájához illően annak a
körbejárására, hogy egyetlen versben, Domonkos Istvánban milyen Ti-
sza-kép bontakozik ki. Előljáróban azonban meg kell jegyezni, hogy
ezzel a verssel nem kizárólag megverselt tárgya miatt érdemes foglal-
kozni, hanem azért is, mert — bár nem foglal el központi helyet Do-
monkos költészetében — első kötetének mindenképpen egyik fontos
darabja.

A vers egy komplex képpel indul. Komplex képnek nevezem az „igen sok mozzanattól felépülő, bonyolult, a versek átlagsorainál jóval bonyolultabb szerkezeteket”, a „más stilisztikai alakzatokkal kombinált metaforákat” (Hankiss E.). Ez a komplex kép a húszsoros vers első hét sorát teszi ki, s már csak azért is összetartozó egységnek foghatnánk fel, mert egyetlen mondatot alkot: „A lányok, a lányok kifésülték a haját / aztán fodrosra tornyozták, keblére rózsát / helyeztek, s így mint égő fűzfát, / mint balzsamos rétegét egy mosolytak, / keblükre fonták: születtek a vénák, / kapuikon, a szemeken betörhetett már a világ forogni, mint duzzadt csárdás” — így indul a vers, hogy mozzanatosan, fokozatosan kibontva élénk állítson egy hús-vér alakot, egy embert, akinek *haja* van, amelyet fel lehet *tornyozni*, *keblére* rózsát tűzni, *mosolya* van, *vénái*, *szeme*; hogy mire teljes szépségében kialakult előttünk, felmerült valahonnan az ősvizekből, *beállhasson* a csárdás forgatagába, a világ körforgásába. A versindító kép ennek az alaknak a megidézésére irányul úgy, hogy közben a születés pillanatát is megjeleníti. Az ünnepi készülődés hangulata lengi be a kezdő sorokat.

A második sorban kezdődő hasonlat, a hasonlat egyik eleme azonban már kétségessé teszi ezt az idilli képet, zavart kelt a vers szorosan összefüggő elemei között, megbontja egységét: „keblére rózsát / helyeztek, s így, mint égő fűzfát, / (...) keblükre vonták...” A versindító, személyt megidéző képek sorában megjelenik a komplex kép fontos természeti eleme, a fűzfa, a verskezdés egyetlen mozzanata, melynek térjelölő funkciója van. A fűzfa annyira specifikus helyen található meg, hogy az olvasói tudatban egyértelműen a folyópart képe is felvillan. S azonnal nyilvánvalóvá válik, hogy a komplex képnek csak az előterében vagyunk még, amikor a csinos leány alakját fedezzük fel az első sorokban.

Éppen a már említett természeti elem, a felidézett folyópart az, amely kimozdít bennünket ebből a képi előtérből, s amelynek hatására a második sor határozóját — „*aztán fodrosra tornyozták*” — is a másodlagos síknak a jelentéskörébe utaljuk: a hullámok fodrozódnak, a hullámok lehetnek fodrosak, s még ugyanebben az egységben a „*duzzadt csárdás*” a megduzzadt, áradó folyóval helyettesíthető be.

A vers haladtával azonban még egyértelműbbé válik, hogy az elsődlegesen megelevenített kép mögött meghúzódik egy másik is, hogy a megidézett emberi alak szimbólum, melynek jelöltje maga a folyó. Már a verscím is erre utal, de sejtésünket a vers további részében egyre gyakrabban felbukkanó térelemek is megerősítik: *part*, *táj*, *tócsa*, *terek*, *világ*. S ami különösen jellemző: a tenger. A vers egyik legmegterheltebb szava ez, a *világ*, a *lány* és a *halál* főnevek mellett. Mindegyik háromszor fordul elő ebben a rövid versben. A gyakoriság azonban nemcsak azt bizonyítja, hogy Domonkos István korlátozott szókészletből válogatva építette fel a versét, hanem az ismétlődések megállapításával arra is

felfigyelhetünk, hogy éppen ezáltal teszi feszesebbé költeményének szerkezetét, az előre- és a visszautalások bonyolult, erős hálóját hozza létre, s mintegy lineárisan, lépésről lépésre haladva bomlik ki előttünk a szöveg képrendszere.

A versindító komplex kép tehát két képi réteg egymásra vetüléséből jött létre, az egyiket feltételeesen szimbolikus-emberinek, a másikat természetinek nevezhetnénk. A versben végig ennek a két síknak a szüntelen egybejátszására kerül sor, azzal, hogy a második szint némileg előtérbe kerül, s a szimbolikus-emberi vonatkozás feloldódik a megszemélyesítések sorozatában.

Az első egység komplex szerkezetet alkot azért is, mert versalanya egyes szám harmadik személyű. Ezután váltás következik, egyes szám második személyű közlésre kerül sor, amelyben a költő a természetet, a folyót szólítja meg: „Ha hajba kapnak érted a partok, testükre / dőlsz-e szőke lányaidnak akkor?”

Hankiss Elemér verselmélete szerint „a helyzetleíró allegória, illetve szimbólum egyszerre betölti az indító és a tényleges helyzet funkcióját. Tényleges vershelyzet, mert az allegorikus válasszal együtt önmagában is teljes verset alkot — de mégiscsak versindító helyzet, mert az a szerepe, hogy allegorikusan, illetve szimbolikusán egy más valóságban levő, tényleges helyzetre utaljon. A két helyzet közötti átugrásra általában a vers olvasása közben kerül sor — bár (...) van, amikor a költő maga állítja át a váltót az allegorikus és a tényleges helyzet között”.

Domonkos István is átállítja ezt a váltót versének 11., 12. és 13. sorában: „S ha az esőkkel megindul feléd tántorogva a táj, / mivel magyarázod arcodon a tócsák / könnycseppjeit te, kinek vesszorod a halál?” A korábbi természetmegszólítás tehát önmegszólításra vált át. S megvilágosodik előttünk a vers harmadik síkja is: hogy tudniillik a költőről van mindvégig szó, a költő léthelyzetéről. „A tengert álmodod, mint kék halált” — olvassuk néhány sorral feljebb, s az önmegszólítás felbukkanása után érzékelhetővé válik, hogy a folyónak a végcélhoz érése, beteljesülése a költő versében való beteljesítésével válik azonosá. A vers tehát végül is három párhuzamos, egyidejűleg jelen levő sík — a szimbolikus-emberi, a természeti és a valós költői sorshelyzetet fedő képek — között ingadozik.

Természetesen kimutathatnánk még, hogyan lendül át az emelkedettség, az ünnepre készülődés indító helyzete, a megidézett „jó szagú világ” a zsíros hónaljillatot árasztó hangulat motívumába, vagy az életörömtől duzzadó csárdás a vers elején az esők „hullás hullát” fűrösztő képebe a vers végén, ezáltal azonban csak arra akartunk rámutatni: Domonkos István *nem festi* hagyományos költői eszközökkel a Tiszát, hanem a belsőt és a külsőt, a természetit és az emberit, a folyósorsot és a költői sorsot mozzanatosan, fokozatosan bontja ki, párhuzamba állítja és szüntelenül egybejátssza. S ezzel nemcsak azt érzékelteti, hogy a

---

folyó az emberi belsőben, a költő vénáiban csordogál, hanem a vers képzőrendszerének felépítésével, egybejátszásával, a képsíkok közti oszcillálással, hullámmással elsősorban azt, hogy ez a Tisza a vers által, magában a versben is folyik.

KRITIKAI SZEMLE

K Ö N Y V E K

EREDMÉNYEK, PROBLÉMÁK, GONDOK AZ ÖSSZEHASONLÍTÓ IRODALOMTÖRTÉNETBEN

Ján Kmet: *Jugoslovensko-slovačke slavističke veze*. VTMA, Újvidék, 1987

Hazai összehasonlító irodalomtudományunkban (a kifejezést a legtágabb értelmében véve) kevés az olyan bőséges anyagra támaszkodó feldolgozás, mint amilyen Ján Kmet nagy, filológiai, történelmi, etnológiai, kultúrtörténeti stb. apparátussal készült, *Jugoslovensko-slovačke slavističke veze* (Jugoszláv—szlovák szlavisztikai kapcsolatok) című könyve. A majdnem másfél évezredet felölelő áttekintés impozáns méreteit nemcsak az öt és félszáz (B/5-ös, nagy formátumú) oldal jelzi, hanem például az is, hogy névmutatója több mint 2300 személynevet tartalmaz, s hogy külön mintegy 500 adatot közlő helységnévtárral igazítja el az olvasót. E szélességi kiterjedés mellett a könyv diakron metszete is méltán érdemes figyelmünkre: a kapcsolatokat a népvándorlástól a II. világháború utáni korszakig terjedő, hatalmas anyagon vizsgálja. Könyve hat fejezetének a címe (ami egyidejűleg a kapcsolatok periodizációjának is tekinthető) ugyancsak szerzőnk extenzív teljességre való törekvésére mutat:

1. Az ósláv kezdetek szlavisztikai aspektusai
2. A kapcsolatok szálai a középkori államokban
3. **Közlekedés** a török elleni harcokban
4. A pozsonyi líceumtól a karlócai gimnáziumig
5. A szláv kölcsönösség szlavisztikai kapcsolatai
6. Az együttműködés folytonossága a lefektetett alapokon

Érthető és természetes, hogy e mintegy másfél évezred szlovák—dél-szláv relációinak az áttekintése során a szerző nem kizárólag szlavisztikai természetű érintkezésekre van tekintettel, ha **V**ezt a fogalmat a mai értelemben fogjuk fel, tehát ha a szláv nyelvek, irodalmak, folklór és rokon területek együttesének tekintjük. Tudománymódszertanilag is indo-

kolt lehet a tárgyalás e sokszempontúsága, ha arra szükség mutatkozik, a jelenségek jobb megértése érdekében, mert ez gazdagabbá, megalapozottabbá, meggyőzőbbé teszi a szellemi kontaktusok lényegének, értelmének, természetének a megvilágítását. Tudvalevő ugyanis, hogy a társadalmi tudatformákat gazdasági, történelmi és egyéb tényezőktől kondicionált jelenségeknek kell felfognunk, ezért értelmezésük is szükségessé teszi a sokoldalú megközelítést. Meggondolandó azonban, hogy az államszervezés a dinasztikus kapcsolatok, az ideológia- és hadtörténet, a politikai történelem sok más velejárája és kiterője, sőt a napi politika esetlegességei, s mindaz, amit e szlavisztikai kapcsolatokat bemutató munka felőlel, beletartozik-e abba a keretbe, amit a cím jelöl, s amelytől elsősorban és jogosan a szlavisztikai kapcsolatok jellegére várjuk a választ. Megjegyzéseink jó részében erre is figyelmet kívánunk fordítani.

Lehetetlen feladatnak látszik, hogy végig kövessük az ötödik évszázadtól kezdve másfélezer esztendő minden fontosabbnak ítélt történelmi mozzanatát, szociológiai történést, hatalmi erőviszonyainak változását, az államélettel összefüggő problémáit, meg aztán nem is vagyunk kellőképpen tájékozottak a szlavisztika kizárólagos „belügyeiben”. De ezúttal nem is ez a fontos. Abból a meggyőződésből indulunk ki, hogy ami a szerző által vizsgált földrajzi és történelmi térségben a szlavisztika síkján történt vagy történik, az nemcsak a könyv címében említett két póluson választódik ki, ezért e jegyzet írója csak saját szűkebb szakmai szempontjait és ismereteit szeretné a tárgyjal szembesíteni.

Ján Kmet előadásában az ószláv korszak és a középkor úgyszólván egész történelmi anyaga még tagolatlan egységet alkot a szlavisztika tárgyával. Az amorf massa elemei csak a későbbi fejezetekben, különösen a tizenkilencedik századtól kezdve különülnek el egymástól, s válnak egyre határozottabb körvonalúvá egyfelől a szlavisztikai mozzanatok, másfelől pedig azok, amelyek a történelem, a politika és egyháztörténet és egyéb területekre tartoznak. Úgy véljük azonban, hogy nem azért, mert Šafárik, Dobrovský s kortársaik „önállósítva” a szlavisztikát, a tudományos vizsgálat rangjára emelték ezt a diszciplínát, kijelölték a körét, s megteremtették módszereit. Inkább arról van szó, hogy a szlovák irodalomban (s a vele párhuzamosan vizsgált délszlávban is) ugyanazok a folyamatok játszódtak le, mint a nemzeti irodalmak többségében, úgy is mondhatnánk: mint az irodalmi fejlődésben általában, legalábbis ami ezt a közép-kelet-európai övezetet illeti. A nyelv és az irodalom funkciójának az értelmezése ugyanis gyökeres változásokon ment át a tizenkilencedik század első évtizedeiben, horderejére és jelentőségére nézve legalább olyan mélyre ható következményekkel, mint a nyugat-európai nemzeteknél a humanizmus és a reneszánsz volt a maga idején, de míg az ott a lingua vulgaris győzelmét hozta magával és a világlátás eluralkodását, emez itt a nemzeti gondolat hatalomra jutását és az irodalmi önélvűség kibontakozását. Nyilvánvaló, hogy nemcsak maga a szépirodalom, hanem a róla való gondolkodás, az irodalom anyagának a ren-

dezése, szelektálása, kritikai és történelmi szempontú számbavétele és felmérése is jelentős mértékben megváltozott, különösen a megelőző század ahistorikusnak és nemzetietlennek mondott szemléletével összehasonlítva. Persze, ez nem úgy igaz, mint ahogy egyes német irodalomtörténészek állítják, hogy tudniillik Kelet-Európában a középkor egészen a 18—19. század fordulójáig tart, s hogy csak a tizenkilencedik század első évtizedei hívják életre a modern értelemben vett nemzeti irodalmakat a szlovák, a szerb, a magyar, a cseh, a horvát, a lengyel, a román s más kelet-európai nyelvterületeken. Mégis igaz, hogy ami ez előtt történt, az csak előtörténet és felkészülés a nemzeti irodalmak kialakulásához, de még nem azonos vele.

Úgy látjuk, hogy Ján Kmeť nagyobbára kellő rugalmassággal értelmezi azt az axiómát, hogy az egymásra következő századok során az irodalom fogalma fokozatosan szűkül, ismérvei közül pedig koronként mára kerül a hangsúly. A litteratura a kezdetekben még csupán a nyelvre és nemzetiségre nem tekintő *írásbeliség* szinonímája, majd fokozatosan, de szinte egyetemes törvényszerűséggel az etnikai, a nyelvi, a nemzeti, végül pedig (korunkban) a művészi kritérium kerül fogalmi meghatározásának a tengelyébe, a megelőző fejlődési szakaszokból fenntartva az újabbaknak is alárendelhető elemeket. A szlavisztika (amin a magyar szóhasználatban főként a nyelvel és irodalommal való hagyományos kutatást értünk, a szláv nyelvekben azonban átfogóbb szellemi tartalmak megnevezése) mint e könyv szemléleti alapja és kerete, a romantika korában, a múlt század első harmadában lett a tájékozódás elvi alapja a humán tudományokban, az irodalomban, a szellemi életben egyaránt, másképpen megnevezve: a közép-kelet-európai népek nemzetné válásának az idején. A szlavisztika ezek szerint a történelmi fejlődés egy adott korszakában kialakult produktuma az etnikailag rokon szláv népek történelmi létállapotának, meghatározó feltétele pedig a nemzet-tudat viszonylag fejlett foka. Szerzőnk a szláv kölcsönösség eszméjének megnyilvánulását látja benne: „A szlavisztikai orientáció mint a rokon szláv népek nyelvének, irodalmának, kultúrájának, mentalitásának és mitológiájának közös kutatására irányuló törekvés sok kimagasló személység számára szolgált ösztönzésül a kölcsönösség és együttműködés eszméjének elfogadására a kulturális emancipációra irányuló tizenkilencedik századi mozgalmak során, amelyek fénylő pillanatai voltak e népek egész történetének, mert buzgó munkásainak és letéteményeseinek széles, internacionalista indítékai még ma is büszkeséggel, elismeréssel és lelkesedéssel töltik el a hálás utókort.” Ez minden bizonnyal így van, bármily szokatlan is a tudományos jellegű szövegben s a mai kritikai szemléletmód számára a megfogalmazás himnikus hangvétele, a tárgy iránti lelkesedés e túlcsoportulása és ódai stílusa. Pontosan illik azonban ahhoz a korszakhoz, amelyben a szlavisztika Jozef Dobrovský munkássága révén megszületett. De mint arra már céloztunk, a szlavisztika maga is történelmi képződmény: előtörténete van, hisz tárgya (a nyelv és

irodalom) eleve adva volt, noha aspektusai, módszertana és eszközei még hiányoztak, mert azok szükségszerűen csak a nemzetté válás korszakában alakulhattak ki. S természetesen van egy Dobrovskýék utáni, máig is tartó fejlődési szakasza, amely korunk történelemszemléletének, gondolkodásmódjának megfelelően érvényesíti elméleti és kritikai szempontjait, s nem egy vonatkozásban felül is vizsgálja a XIX. század szlavisztikájának elvi álláspontjait.

Miért kell minderre hivatkoznunk? Azért, mert Ján Kmeť munkájának egyes tételait, elvi kiindulását tovább finomíthatónak, sőt tisztázandónak véljük. Szerzőnk ugyanis a régi, a felvilágosodás előtti korszak irodalmi műveltségének emlékeit és dokumentumait elemezve s azok alkotóiról szólva megítélésünk szerint olykor anakronisztikusan hangzó fogalmi készlettel él. A középkori erős feudális államok kereteiben kifejlődő irodalmi (mi inkább *írássosnak* neveznénk) műveltség fejlődésének feltételeiről és adottságairól beszélve például a következőket mondja:

„Ilyen feltételek közepette a kulturális kapcsolatok főleg egyházi emberek és szerzetesrendek révén valósulhattak meg, amelyek igen mozgékonyak bizonyultak azokban az időkben, s gyakran vállalták a közvetítést világi védnökeik között, aminek nagy jelentősége volt az önálló mitológiával, vallással és műveltséggel rendelkező középkori nemzetek konstituálódása korában. Az államok megerősödésével párhuzamosan megszilárdultak az államhatárok is, így az egykori nemzetségek egymás közti, hagyományos érintkezését gyakran akadályozták, s a kapcsolatot más, szűkkörű és változó államérdekek is befolyásolták. S éppen abban a korszakban amikor — a szlávok esetében különösen a XI. század végén — ezen országok központi területein, mind pedig tágabb határai között a hajdani nemzeti tömörülésekből és szövetségekből kisarjadtak a középkori nemzetek azokkal a nyelvi és kulturális-szellemi jellegzetességekkel, amelyek azóta (a XI. század végétől) kontinuálisan fejlődnek mind a mai napig. Azok a népek, amelyeknek nem volt saját államuk, feltámadt emberi öntudatuk és új társadalmi-nemzeti tudatuk támaszát nemcsak saját országuk uralkodó nemzeteinek állami jellegzetességeiben keresték, hanem egyéb, szomszédos és etnikailag rokon népek, illetve országok hagyományaiban, legendáiban és jelenkori történeteiben, amelyek azok állami-nemzeti eseményeiről szóltak.

Ez különösen a mai szlovákság őseire jellemző, akik (mivel nem volt saját államuk) középkori nemzeti konstituálódásuk folyamatában a magyarországi és magyar [„ugarsko-mađarski”] nemzeti-állami jellegzetességek mellett a szomszédos szláv cseh nép és annak kulturális hagyományai felé fordulva fejlesztették szellemi-kulturális inklinációjukat.”

Az idézett „szövegrészletből is kitűnik, hogy Ján Kmeť olyan fogalomkészlettel él, amely majd csak a 18. század végén vált általánossá (a következőben pedig majdnem kizárólagossá), de még sok évtizedig tart, míg jelentésbelileg megállapodik, megszilárdul. Ezek közé tartozik például a nemzet „organikus” fejlődésének képlete; a szinte időtlenül létező

nemzet feltételezése, amelynek apriorisztikus, belső, öntörvényű determinánsai vannak, ősi és változatlan karakterjegyei, önmaga nemzet-voltáról alkotott tudata, önálló szellemisége és műveltsége, s amely a 11. századtól in continuo fejlődik napjainkig. Ezeket a pontokon érezzük Kmet érvelését ahistorikusnak mind szemléletében, mind pedig terminológiájában, még hozzá nemcsak ott, ahol az önálló államisággal nem rendelkező népekről beszél, hanem az úgynevezett „állam-nemzetek”-re nézve érvényesen is. Mert ahogyan a „szentistváni” állam- és nemzetformula kimutathatóan és bizonyíthatóan utólagos belemagyarázás és történelemhamisítás szüleménye, ugyanígy a „szlavisztikát” megteremtő század retrospektív nézőpontja, nemzettudatának historizálása, az etnogenetikai elvek visszavetítése a sok évszázados vagy éppen évezredes múltba: olyan képlet, ami nem egyeztethető össze jelenünk nemzeti és irodalmi tudatformájával. Eddigi vizsgálatainak, komparatistikai tapasztalatainak és e tárgykörben végzett kutatásaink alapján úgy véljük, hogy jöllehet a nyelvi egységesülés irányába mutató és a fokozatosan megvalósuló kulturális integráció spontán formái és egyes konkrét elemei jelen vannak a kelet-közép-európai etnikumok egész ismert történetében, így a középkor viszonylag korai századaiban is, ez a folyamat *nemzeti szinten* mégiscsak a 18—19. század fordulója körüli évtizedekben teljesedik ki mind az úgynevezett „államnemzetek”, mind pedig a „nyelvnemzetek” esetében. A „középkor nemzettudata” a mondottak miatt erősen redukált jelentésben, fenntartásokkal és megszigorítással kezelhető fogalom, s ezt a felvilágosodás előtti korszakok művelődési érintkezéseinek a vizsgálatában is nyomatékosan figyelembe kell venni.

Minderre talán nem is kellene nagyobb figyelmet fordítanunk, ha megmaradna a teoretikus elmék gondjának, a történetfilozófia kereteiben. De nem marad meg, hanem felbukkan az irodalomtörténet felségterületein, a komparatisztika tartományában nem csekély zavart okozva e tudományágakban is. Az irodalom nemzeti kritériumainak a szorgalmazása a fejlődés e korai szakaszaira vonatkozóan, tehát a történelmileg már kialakult nemzettudat elveinek alkalmazása a középkori írásbeliség művelőire és jelenségeire a szellemi elbirtoklás és kisajátítás következményeinek a veszélyét hordja magában. E veszélyeknek a szlovák-délszláv viszonylatokban jóformán csak elméleti lehetőségei vannak, noha szerzőnk értekezésének Janus Pannoniusról szóló fejezetében is felmerül. Mi azonban elvi kérdésként vetjük fel a nemzeti hovatarozást mint az irodalomtörténetbe való besorolás kritériumát. Éppen Ján Kmet könyve hoz fel számos példát arra, hogy ez milyen sok nem kívánt „határpörrel” terhelte az irodalomtörténetírást a múltban, s terheli a marxista megalapozottságú történettudományokat még ma is. Említettük már Janus Pannonius nevét, akiről a délszláv és a magyar irodalomtörténészek egyaránt mint a „maguk” költőjéről beszélnek. Az egyik a származás, a másik a magyarországi közszereplés és a „Hungáriához” mint államalakulathoz való kötődés alapján. Most Ján Kmet könyvé-

ből megtudhatjuk, hogy a szlovák reneszánsz irodalmi kultúrájában is legalább olyan fontos szerepet játszott, mint a másik két nép irodalmában. Nyilvánvaló, hogy benne még oszthatlanul, együtt és egyidejűleg élt az a latin nyelvű költő, Csezmiczei János, Ivan Česmički és Ján z Čazmy, akiről Kmet is pontosan állapítja meg, hogy híres epitáfiumában „tömören foglalta össze saját költészetének úttörő jelentőségét *Magyarország népei számára...*” Nem afféle „nemzetek fölötti” kategória költőjeként, hanem a „nemzetek előtti” tizenötödik század szellemi embereként. Így kerülnek bele a szlovák reneszánsz áramlataiba Franciscus de Vilak (Újlaky), Johannes Zermegh, Stephanus Petheo, Nicolaus Olahus, Lucas Peechy, Ivan Vitez, Sebastianus Tinodi és még igen sok nagyszombati, kassai, pozsonyi írói körökhöz tartozó más név. S ugyanígy egyidejűleg a délszláv, magyar és szlovák irodalom vérkeringésében Andreas Dudich, Antonius Vrančić Verantius, Ludovicus Tubero, Faustus Vrančić, Jan Zalorski s még sokan mások. A legtöbb tanulsággal mégis Bél Mátyás személye és munkássága szolgál. Nevét (pontosabban: névváltozatait) német, szlovák és magyar irodalom- és művelődéstörténetekben egyaránt jegyzik (Mathias Bel, Matej Běl Funtik, Bél Mátyás). Munkássága a tizennyolcadik század human műveltségének úgyszólván egészét átfogja: a történetírás, a nyelvészet, az irodalomtörténet, az állam- és jogtudomány, a földrajz, a pedagógia, a néprajz terén egyaránt jelentőset alkotott. Farkas Gyula a két háború között azt írta róla, hogy „A tót származású, német műveltségű, ámde magyar érzésű” Bél „három kultúrkör vallja magáénak: a magyar, a német, a szlovák”. Azt az emberi-írói képletet, amit képvisel, azonban aligha lehet tényezőkre bontani, őt magát s életművét ily módon megosztani, hisz alkotó és alkotás együvé tartozó fogalmak: írónak senki sem lehet más, mint embernek, minden határozójával együtt. E határozók között az egyik vagy másik „nemzethez” való tartozás tudata pedig nem más, mint belemagyarítás. A német, a szlovák, a magyar nyelvtanok írásán, szerkesztésén, kiadásán egyaránt fáradozó tudós a szlovák—magyar etnikai és nyelvi viszonyról így nyilatkozik: „... a szlávok a magyarokat mindenestre jobban szeretik, mint a németeket, nyelvüket sokan mint anyanyelvüket használják. S mivel több helyen a magyarokkal elvegyülten élnek, vegyes házasságot is kötnek, s gyermekeiket mindkét nyelvhez hozzászoktatják. Emiatt néha a magyarok, néha a szlovákok elfelejtik saját nyelvüket, s azon társalognak, amely erőteljesebben érvényesül.” Nem azért idézzük Bél e szavait, mert ebben látjuk öröksége előremutató elemeit, hanem azért, mert jellemzőnek tartjuk a tizennyolcadik század „nemzeti” tudatára nézve. S emiatt értünk egyet Kosáry Domokossal is, aki úgy látta, hogy „Az itt élő népek, nyelvek együttélése, kölcsönös megbecsülése, támogatása a közös hazán belül: ez Bél hagyománya. S ezt értékelni tudjuk akkor is, ha nem óhajtjuk eszményíteni a nemzetek kialakulása előtti, egykori helyzetet. A kölcsönös megbecsülés, a sokszínű, komplex, közös múlt reális történeti megközelítésével

együtt, a nemzetek kifejlődése után is elképzelhető és követendő cél marad”.

Bizonyos, hogy Ján Kmet alapos és részletekbe hatoló munkáját nem elegendő csupán az itt alapul vett szempontból felmérni. Kétségtelen erényei közé tartozik a szlovák—délsláv érintkezések széles történelmi íven bemutatott, főleg az etnikai rokonságra tekintő, de gazdag történelmi dokumentációt is felvonultató, kronologikus rendszerezése, s hogy érveléséhez, okfejtéséhez mindkét (a szlovák és a délsláv) szakirodalmat fölületes biztonsággal kezeli. Tanulmányában arra törekszik, hogy elsősorban a kapcsolatok tényeit tárja fel, s ezek világánál értelmezze a két sláv nyelvterület, illetve kulturális zóna viszonyát. (Itt az olvasónak „legfeljebb” az lehet az észrevétele, hogy a hatalmas tényanyag nemegyszer háttérbe szorítja a szellemibb, tájékozódást.)

Elsősorban a szlavisztikai és szakmai szempontú elemzéseknek a dolga lesz, hogy ennek az igényes munkának a filológiai, irodalomtörténeti eredményeire rámutasson. A magunk részéről mindössze néhány elvi és módszertani megjegyzést fűzhattünk Ján Kmet méreteiben is impozáns könyvéhez, azzal a szándékkal, hogy hozzájáruljunk a szellemi mozgások irányának pontosabb kijelöléséhez e közép-kelet-európai világ egy-másba ékelte népeinek irodalmában. Szeretnénk hinni, hogy nem fölöslegesen és nem illetéktelenül. Noha nem egyértelműen, de arra akartunk emlékeztetni, hogy ma már mind elkerülhetetlenebbnek látszik, hogy a kétpólusú komparatistikai kutatásokat többpólusúakká fejlesszük, mert egyre nyilvánvalóbb, hogy a történelmi, társadalmi, szellemi, kulturális jelenségek e térség népeinél még szorosabb oksági viszonyban vannak egymással, mint ahogy mindez idáig tudtuk.

SZELI István

ÁTRENDEZÉS ÉS REKAPITULÁCIÓ

Pap József: *Jegy*. Forum Könyvkiadó, Újvidék, 1987

Pap József legújabb, gyűjteményes verseskötete a szokványostól eltérő élményben részesíti az olvasót. Aki a költő új verseit kéri számon, némi hiányérzettel csukja be a könyvet. Az előző Pap József-kötetektől ismert költeményeken kívül ugyanis a *Jegy* alig kínál fel néhány új verset, s a régiekkel való találkozásunk is többszörös: vannak ebben a könyvben olyan versek, amelyek már negyedízből látnak kötetben napvilágot. Pap József ritkán megszólaló, míves költőnk, aki ritkán terít új verset asztalunkra. A *Jegy* versei még inkább nyomatékosítják, érvényessé teszik erről a költészetéről szerzett eddigi tapasztalatunkat.

E költészet tömörítő, redukciós, lényegkristályosító szándékáról s ugyanakkor az epikus elemeket görgető Pap-versekről a jugoszláviai magyar irodalomkritika már évekkor ezelőtt nyilatkozott, kijelölve a költő poé-

tikai stratégiáját; s ez a stratégia a *Jegy* című verseskötetében sem mutat változást. Az élet apró mozzanatainak versbe emeléséről, költőnk némasággal kacérkodó poétikájáról vagy portréverseiről úgyszintén érdemben szóltak már azok, akik az eddigiek során figyelemmel kísérték e költészet alakulását. A már-már antologikussá vált, ismerős Pap József-versekkel való újratálalkozásunk során még inkább kirajzolódik előttünk e költészet jellegzetes, paradoxon nyugvó, két pillére: egyrészt az alig egymondatos versekkel állunk szemben — a „megtorpannak a szavak”, a „ma egy sort se”, a „tömör hallgatás”, az „eljutni a kimondhatatlanig napról napra”, az „úgy írni a verset, ahogyan nem lehet” (anti)lírai pillanataival —, másrészt az epikus bőbeszédűséget is kikapartítani tudó lírai szituációval, mely utóbbi eredményeképp egy-egy ciklus végén néhány újabb nagyvers is olvasható, jelezvén e költészet új csapásainak egyikét. Ilyen újabb, lírai helyzetjelentés a portréversek között is felfedezhető, legtöbb viszont a *Szenvedelmek gyermekhangon* ciklus költeményei között és a *Haiku*-ciklusban található.

A kötet súllyát, mint említettem, mégsem az új versek alkotják. Szintetikus költői vállalkozás a *Jegy*, amely az olvasó figyelmét is hangsúlyosan szintetikus látásra készíti. S.e szintézisen belül a költői műhely lényeges mozzanatára is fény derül: arra, hogy Pap József legújabb kötetében az átrendezés költői pillanatához érkezett. Ez az átrendezés csak látszatra az eddigi és új versek valamely logika szerinti ciklusokba szedése. Valójában több annál: a *Jegy* versei bizonyos élmény-, téma- és motívumkörök szerint nem csupán ciklusokba rendeződnek, hanem arról is vallanak, hogy Pap József kiteljesedő költői pályája során kiépített magának néhány állandó témakört, verseivel elkerített néhány olyan tematikus területet, amelyekhez költészetének különböző időszakasaiban vissza-visszatér. Éppen ezért kell ezt az „átrendezést” a kötet egyik legfőbb költői üzenetének, a *Jegy* egyik meghatározó poétikai elvének tartanunk. Nehéz lenne egy szóba tömöríteni egy-egy ilyen témakör pontos meghatározását, s fölöslegesen prózai munkát is végeznénk, hiszen találó és lényegre tapintó cikluscímek igazítanak el bennünket. Utaljunk csak az *Élő táj* verseire, amelyekben nemcsak a természeti, hanem a műalkotásokon, a festményeken is megelégedő táj tükröződik vissza. (Pap József tájversei emlékipertációk is, de ugyanakkor az emlékek devalválódását, a „kár itt bámészkodni” gesztusát is magukon viselik.) Vagy a *Fanyar bor* cikluscímre, amely hangulatilag s ízeivel is fedi azt a jelentéstartományt, amelyet az ide sorolt versek bejárnak. Legnagyobb fokú a kohézió a *Kényszerű viszonyban*, a *Mutatványos és a Földönjáró* című ciklusok között; az ide tartozó versek többnyire az ars poetica problémáit feszegetik, „a szó dolgáról”, a „kegyes erőszakról” szólnak a mindennapi mozzanatokból leszűrt bölcelet hangján. A *Kérditek, ki ez* ciklusban a lírai én a gyermekkorból szól, s innen már csak egy lépés a *Szenvedelmek gyermekhangon* című ciklus, ahol maga a gyermekkor jelenik meg naiv humorával, bájával. A finom elhallgatások-kiszó-

lások váltakozásaiban itt a felnőtt lírai én és a gyermeki őszinteség hangja vibrál végig, s kölcsönöz kivételes lírát e többnyire megszólító s poénnal záruló verseknek.

A *Jegy* című versgyűjtemény újdonsága abban nyilvánul meg, hogy az egyes ciklusokon belül a negyvenes években íródott, kötetben eddig még nem közölt verseket is felszínre hozza. Ezek a rím és ritmus, a verszene bővületében íródott versek utólag újabb, Pap József egész költészetére vonatkozó felismeréssel szolgálnak: annak felismerésével, hogy Pap József is, mint annyi más költő, a rímes, ritmusos megszólalástól indult el, s érkezett a dalról való lemondás, a „micsoda ember ez, / hogy énekelni akar” gesztusának vállalásához. E lírai szemléletváltás korai állomásait jelzi az *Ősz és a Télutó* című vers, mely utóbbiból már antilírikus, hétköznapi pillanat is üzen: a „KREKA” révén a mindennapok rekvizituma vonul be a költészet tartományába.

A *Haiku*-versek képezik a kötet leginkább „felújított” ciklusát. Korai és elhamarkodott általánosításnak tűnne azt állítani, hogy Pap József a haikuban, ebben a nemes veretű, japán lírai műfajban talált rá költészetének igazi formájára. Az azonban nyilvánvaló e művek olvasásakor, hogy költőnk valóban egyik „testhezálló” műfajára lelt bennük. E háromsoros, kötött szótagszámú versekben Pap József valóban otthonra talált, akár Böndör Pál a wakákban. Lírájának novemberi napsugara annyira be ezeket a verseket, s esszenciálisan, atomjaiban villogtatja újra fel azokat a fényjeleket, amelyek költői opusának egészét bevilágítják. Az egyes haikukban szinte rekapitulációszerűen vonulnak fel újra az „élő táj”, a „fanyar bor”, az „emberpár” stb. képzetkörei, s e költészetből ismert virág- és madármotívumok is kiteljesednek. Az estike—napraforgó—buga, valamint a madaram—méhecském—fecs-kénk—csiga meg én s a napsugaracska motívumkörök nem csupán a haiku műfaji-tematikai szabályszerűségeire, szimbólumrendszerére utalnak. Legalább annyira a lírai én belső világából erednek, mint amennyire „külső” elvárások. A természeti képek filozófiai tartalma is immanens eredetű: az élet és a cselekvés értelme feletti tündődés során Pap József költészetének beért virágmagvaival „telnek meg” e versek, e „gyógyszerdobozkák”. A vers mondanivalója nem terheli a rajz könnyed vonalát. A kicsinyítő képzős, rebbenékeny, filigrán lírai alanyok s birtokos személyragos formáik (madaram, méhecském...) a lírai én és a megénekelte tárgy intim közelségéről vallanak — egy kivételes lírai intimitásról, eggyé olvadásról.

Pap József tehát új verseskönyvében lírájának tájait rajzolta fel, ezen vezetí végig olvasóját, hogy a kötet utolsó állomásaként haiku-verseinek szépséges darabjaiban e verstáj kövületnyi-pontos rajzát is felmutassa.

A SZERKEZET MINT ÉRTÉK

Burány Nándor: *Gyümölcsöskert házzal eladó*. Forum Könyvkiadó, Újvidék, 1987

A kerthez és az almához a mitológiákban, az irodalomban annyi jelentés tapadt, hogy árnyalni, bővíteni aligha lehet a közhely veszélye nélkül, legfeljebb megtagadni, alapjaiban megbontani a jelentésfelépítmenyt. Ellenmítoszt írni, ott folytatni, ahol Voltaire a „Műveljük kertjeinket!” mondattal abbahagyta.

A kert boldogság, a lélek legbensőbb, intim nyugalma. Vagy ennél kevesebb; boldogságvágy, nosztalgia. Rend, rendezettség, filozófiamentesség. Levegős munka, rousseau-i menekülés. Birtok. Vagy küzdelem, kudarc, szenvedés.

Az író már az első fejezetben ravaszul meglobogtatja hőse előtt az összes fenti lehetőséget, de rögtön a vásárlás után meg is vonja tőle, s meghagyja számára az utolsót, a kézzelfogható, valóságos földet, megakva elhagyni kívánt, civilizációs gondokkal. Ide ejti vissza főszereplőjét, valahányszor ez új vállalkozásba kezd a szó szerinti kert „metaforizálására”. Az ismétlődő próbálkozások miatt inkább regényről kelene beszélni, és nem novellákról. A vikendnovella megjelenés egyébként sem csak a műfajra utal, hanem azokra a metafizikai kérdésekre is, amelyek paradox módon, a kert profanálásával megfogalmazódnak. A jelentésszintekkel való játék közben ugyanis egy sajátos boldogság- és szenvedésfilozófia bontakozik ki a műben, de egészen tisztán csak akkor, ha a szöveghez a mottókat is hozzáértjük. Az első fejezet újszövetségi idézete („Ha valaki velem akar jönni, tagadja meg magát, vegye fel az ő keresztjét naponta, s úgy kövessen engem.”) aránykülönség folytán ironikusra festi ugyan a kerttulajdonos apró-cseprő bajait, az értelmes, szép szenvedés előterében ezek az ábrázoltnál is értelmetlenebbeknek tűnnek; az utolsó előtti fejezetben azonban (*Gloster*), ahol a felvágott alma „megbarnult, korhadó szeletei” fojtják a hősbe a szuszt, intenzitásában mégis kiegyenlítődik a kétféle küzdelem, A napokra szakaszolt, kisembernek kispoharába, de színültig töltött szenvedés folytonos ismétlődése során mennyiségében egyenértékű lesz a mitológiai szenvedéssel.

Ugyanennek a fejezetnek a végén található az egyetlen olyan mondat, amely eltér az egyébként következetesen végigvitt, realista írásmódtól. Még a tudatfolyamatok automatikus közlésekor is sikerül az írónak a tényszerűségnél maradnia. A regény egyik feszültségforrása éppen az egyes szám első személyű elbeszélésnek és az elbeszélte dolgok tartózkodó, tényekhez ragaszkodó elmondásának ellentéte. A személyes közlésmód azonban nem vallomás is egyben, ahogy ezt az említett mondat bizonyítja: „Ajtócsapódást hallok, fölkapom a fejem, mindannyian jelen vagyunk, mégis, nem kétséges, hogy eltávozott valami, amiről pedig azt hittem: biztosan tartom a kezemben.” A hős mintha elbeszélésében is

egy környezet megkívánta szerepet játszana, amikor mindenütt másutt hajlandó valóságos kertről beszélni („csupa irracionális ember, magamra legalábbis nem mondhatok mást, hogy ennyire belefeledkeztek egy ilyen (saját mércém szerint mindenképpen) haszontalanságba...”). Ez egyszer azonban kitör belőle az őszinteség, hogy a kerttel szemben más igényei is vannak. A többen, a kisebbeken túladdott, beletörődött. Rájön, hogy az egészségére fontos mozgáshoz nincs ereje, s kultivátort vásárol. A kistraktor javítását, a nádazást, a vegyszerbeszerzést munkaidő alatt végzi, kikapcsolódás helyett tehát kettős teher nyomja. Megjavítja, berendezti a vikendházat, bevezeti a villanyt, megteremti a civilizációs kényelmet. A modern Éva (Gabi), akinek „lugast” teremt, magnóliát ültet, a szomszédos villában és Mercedesben gyönyörködik. Végül a szomszédok a kertek mint a magány színhelyét is megcsúfolják civakodással. Mindezekre legfeljebb jeremiádokat sorol, az idézett mondat azonban a kerthez fűzött legfontosabb, legtitkoltabb és legirracionalisabb remény, a másoknak szerzett öröm, a boldogságra törés lelepleződését és kudarcát jelenti. Ezért olyan nehéz az ajtócsapódás utáni csend a regényben.

A *Gloster* az utolsó fejezet is lehetne, ha az író megelégedne azzal a végkövetkeztetéssel, amelyig minden hasonló kérdésfeltevő szükségszerűen eljut. A csábítás, a csalás almaszimbólumával így minőségében is kiegyenlítően a regénybeli és a mottóban jelzett szenvedést. A víziós mondatokkal azonban ezt a lehetőséget csak felveti, de nem akar pesszimista regényt írni. Továbbviszi a cselekményt, két céllal: ha a kertnek végig a denotatív jelentése érvényesül, akkor fizikailag is meg kell semmisíteni (*Csuszamlás, Sanyargattatás*), másrészt nem akarja egyetemesíteni hősnének illúzióvesztését: a felelősséget (a gazdasági és természeti csapásokon túl is) ráhárítja („a bajok, keservek, kudarcok forrását talán nem is a kertben, de a saját természetemben kell keresnem...”). Apróra leírja azokat a mozzanatokot, amelyek a kerttulajdonost a rothadt almaig elvezetik (*Gloster*). A boldogságot a hősné ugyanis minden idealista boldogságfilozófiával ellentétes eszközökkel igyekszik elérni. Pontosabban a kert nyújtotta értéklehetőségek között habozik. A kert materiális volta túl kevés neki, viszont családjá, környezete egyre követelőbbben kényeszeríti rá a kertnek mint jövedelmező földdarabnak az értelmezését. Habozásának ellenpéldája az idős házaspár a szomszédban, aki „szerette munkáját, élvezte gyümölcsét, ez tette boldoggá”, s már tíz-egynéhány éve a telet is kint tölti. Többről van itt szó, mint a félmunka és a teljes önátadás szembeállításáról. Talán az anyagi irányultságú bölcsélet kudarcáról, a pusztán anyagtól való eltávolodásra tett első, bizonytalan lépésekről. A kerttulajdonos még nem eléggé bátor az értékcserére, de a tanulságot már levonta: „...jósnak láttam én is, aki elejétől fogva mindennek szorgalmasan utánajártam, e dolgokat számodra sorrendben leírni, kiváló Theofilus, hogy meggyőződhess azon történetek meg-

bízhatóságáról, amelyekből oktatást nyertél” — olvashatjuk a könyvet bevezető mottóban.

A mottók nemcsak a regény jelentésstruktúráját és értékrendszerét befolyásolják, hanem szerkezetét is megszervezik. A három fejezet három mottója összesen tizennégy szövegrészt tart össze. Az idézetek bibliai lelőhelye alapján valószínűleg a tizennégyes szám sem esetleges: a szer-tartás szerint a keresztútnak ugyanennyi állomása van, s így a víkend-novella megjelölés a hétfégi történeteken túl a nagyhét víkendjét is magában foglalja (a regény vasárnap végződik).

A kert teherré válása a mondat szerkezetekben is tükröződik: a *Kikapcsolódás*, a *Vegyszer* és a *Baleset* című fejezetben az előzők kimértebb, nyugodtabb ritmusát zaklatott, zárójellel teli, ponttal ritkán lezárt szövegrészek váltják fel. A kerttulajdonos tudatában itt már alig különülnek el az eddig gondosan megkülönböztetett kerti és munkahe-lyi gondok, sőt egyre gyakrabban az utóbbiak kerülnek túlsúlyba, a közvetlen reflexiók formájában elmondott (*Vegyszer*) vagy a hős vásárló-képességén megmutakozó társadalombírálattal együtt (*Kárpótlás*, *Glos-ter*). A regény stílusa a kerttulajdonosnak csaknem a naivitásig egysze-rűsödő reflexióihoz, néhol közhelyes eszmefuttatásaihoz igazodik. Erős-sége nem a köznapi szürke stílus, hanem a jelentésszerkezet, amelybe beleszővődik a világnézeti és a társadalomkritika.

Ez a könyv alighanem Burány Nándor eddigi legjobb műve.

FEHÉR Katalin

MŰVÉSZET ÉS TERMÉSZET

Nemes Nagy Ágnes: *Látkép gesztenyefával*. Magvető Könyvkiadó, Bu-dapest, 1987

Ez a felerésznt interjúkat, felerésznt esszéket tartalmazó kötet számos élet-rajzi vonatkozása mellett is mindenekelőtt a művészetről szól, a művészet lényegének megértését segíti. A művész vallomása ez a művészetről, amelynek legfőbb elvét Nemes Nagy Ágnes a rendezettségben látja, s ehhez bizonyító példákat, utalásokat elsősorban a természetben talál, a természetből merít. Mert, ahogy egy helyen írja: „természet és művé-szet között a *biologikumig* lenyúló kapcsolat van. Például mindkettő-ben ott van a diszharmonikus harmónia, a szabály és a vad mutáció. Rend és szabadság”. S ennek a „titkos összeköttetés”-nek, sajátos, lé-nyegi rokonságnak Nemes Nagy Ágnes vallomásaiban a *fák* a leggyak-rabban aposztrófált, legkifejezőbb hordozói. Bennük látja Nemes Nagy Ágnes a „vitalisig nyúló esztétikum” természetbeli analógiáit, de arra is példaként szolgálhatnak, amit önjellemzőként tudunk meg a kötet szerzőjéről, hogy „a konkrétumokhoz tapadás” és „az elvontsághoz hú-

zó hajlam” feszültséget teremtő kettőssége jelenti számára a művészi létezését biztosító, az alkotást életre hívó életteret. Akárcsak Nemes Nagy Ágnes szép és mély költészetében — összegyűjtött versei között több fa-vers olvasható, mottóként pedig a *Fák* című vers vezeti be a kötetet — egész élet- és művészetfelfogásában is a fák azok a konkrétumok, élő konkrétumok, amelyek gondolatokat indítanak útjukra, összefüggésekre ébresztik, vezetik rá.

A kötet szép címlapján a Krisztina-templom mögötti, rozsdabarnába változó, hatalmas gesztenyefa koronája látható, s fölötte a cím — *Látkép gesztenyefával* —, amely olyképpen egyesíti magában a tágaságot és a konkrétumot, hogy középpontjában jelképként a fa áll. De a kötet egyik leglíraibb írása, a *Vigília* jubileumára írt vallomás, ahogy címe is jelzi, akácfaakra történő emlékezéssel kezdődik. Gyakran tűnnek fel Nemes Nagy Ágnes interjúiban, esszéiben a fák, ám a kötetben végighúzódo vörös fonál, a művészet jellegének, mibenlétének meghatározása, megértése, megértetése szempontjából főszerepet az az almafa kap, amelyről az *Író és közélet* című interjúban olvashatunk. A kérdező, Szerdahelyi István egyre arra törekszik, hogy a művészet fogalmát a közéletiséggel azonosítsa, Nemes Nagy Ágnes viszont, aki azok közé tartozik, kik az irodalmat, s ezen kizárólag szépirodalmat ért, művészi s nem járulékos, kísérői vonatkozásai, összetevői miatt tartják az ember számára lényegesnek — egy helyütt, a filozófiai költészet kapcsán így ír: „nem hiszem, hogy a versben valóban filozófiát vagy intellektust kell közölni, ezeknek csak az atmoszféráját lehet közölni, és ez tökéletesen elegendő” —, így összegezi véleményét, választja el a publicisztikát és az irodalmat, s teszi helyére mindkettőt: „Baj, ha a távirópóznát almafának nézzük.” Gyönyörű, tökéletes párhuzam, amelyhez ekképpen jut el a megkérdezt: „Úgy veszem észre, nálunk nagy hajlam van arra, hogy a publicisztikát összegagyválják a belletrisztikával, a szépirodalommal. Az egyik nyersanyag, a másik földolgozás. Az egyik információ, a másik művészet. Hogy olykor átmehetnek egymásba? Hát persze. A XX. század végén csak nincsenek műfaji babonáink? De a kettő más, a *hatóanyaguk* más. A publicisztika elsőrendű hatóanyaga a fogalmi, a második jelzőrendszer, az irodalomé: a harmadik, a művészeti jelzőrendszer. Baj, ha...” De ezt már idéztem.

Mondani sem kell, ebben az interjúban dominál Nemes Nagy Ágnes kivételes intellektusa, sziporkázik szelleme. A többiben nem vitatkozik, hanem monologizál, erre szorítja a mikrofontartó, bennfentes kérdező (Kabdebó Lóránt), kinek erénye, hogy hagyja alanyát beszélni, akinek bőven van lényeges közlendője. Az író és a közélet viszonyáról érdeklődő interjú készítője viszont irányítani, meggyőzni akar, s nem elégszik meg ilyen lényegyet láttató okfejtéssel: „Nyilvánvaló, a legnemesebb, a legbölcsebb, a legmélyebben szántó, a legközéletibb tartalom sem teszi jóvá, művé a verset. Művé teszi vagy teheti viszont ez a bizonyos nehezen meghatározó rendezettség faktor. A kettő egyébként

nincs egymással ellentétben. Hogy miért tartom mégis nagyon fontosnak, hogy valamit kifejezzünk? Isten bocsássa meg, nem is azt gondolom, hogy az olvasóközönség számára — ahogy maga mondta, a köz számára — fontos elsősorban, amit én közölni tudok. Hanem nekem fontos, én, az író vagy költő, ha nem tudok kellő mértékben ráfüggeszteni arra a tartalomra, ami engem áthat, ami nekem végtelenül fontos, akkor nem is fogok tudni eljutni a saját pszichémben addig a sávig, ahol a rendezettségi tényezőket föllelhetem, és általuk az élményemet ki tudom fejezni.” A riportter saját tételét akarja visszahallani, s ezért nem csoda, ha amint a távirópózná—almafa párhuzam bizonyítja, a kérdező csúfosan alulmarad, mert nem győzi a szárnyalást, mert hamis pozíciókról indul, művészetellenes, holott művészetpárti kívánna lenni, s ezért el kell szenvednie a kioktatást. Vigaszul szolgálhat, hogy gyönyörű oktatásban részesülünk, amit sohasem szégyen elviselni, kivált ha summázása olyan tiszta, egyértelműen igaz mondatban jut kifejezésre, mint a távirópóznát és az almafát összevető idézet, amely alapokon tisztázza — egyszer s mindenkorra — a művészet mibenlétét.

Tömény megfogalmazása ez a mondat Nemes Nagy Ágnes művészetfelfogásának, amely egységes világképbe, az esztétikum egységébe foglalja a kötet minden írását. Legyen az interjú, amelyben felismerhetően és összetéveszthetetlenül Nemes Nagy Ágnes hangját halljuk, mert nem nyilatkozik, hanem mindig megnyilatkozik. Vagy legyen az esszé, melyben irodalomról, költőkről (Dsidáról, Áprilyról, Jékelyről, József Attiláról, Pilinszkyről), filmekről, tv-műsorról olvashatunk, de említhetném az irodalmi szénaboglyának keresztelt kisesszéket is.

Nemes Nagy Ágnes annak az Újhold-nemzedéknek a tagja, amely alig lépett a pályára, folyóiratot kapott, de alig szokta meg, hogy folyóirata van, elvették tőle, sőt évekig a pusztá publikációs lehetőségtől is megfosztották őket, fordításból, tanításból, ki tudja, miből éltek, míg nem néhány év óta szinte mítoszuk van. Azért lehet mítoszuk, mert végérvényesen kiderült, a magyar irodalom élvonalába tartoznak; Mándy, Pilinszky, Nemes Nagy Ágnes, Rába György, Lengyel Balázs, Somlyó Zoltán, de ide sorolható Kálnoky, Végh György, a korán elhunyt Darázs Endre, s a folyóirat holdudvarába jutott Örkény, Devecseri, Csorba Győző, Hubay — s még sokan mások —, hogy név szerint csak az egymáshoz művészileg közelebb állók közül említsünk néhányukat. Itt, az Újholdból indult a Szerb Antal, Babits, Halász Gábor által előzőleg színre tett Nemes Nagy Ágnes írói pályája, s ide kötődik, vezethető vissza esztétikai világképe, amely nem megtanult anyagot viszszaadandó, hanem „megélt és meg gondolt” állításait tapasztalatból és végiggondoltságból merítő művészetfelfogás, melyhez akár egy esztétikához, nyugodtan fordulhat költő is, olvasó is. Mert néhány oldalon vagy még kisebb terjedelemben élvezetes és biztos alapokon nyugvó költészet- és ízléstörténeti eligazítást kap, megtudja, mi a verselemzés títka, mi a szabadvers, hogy a költészet is mesterség, hogy a kritika a má-

sik megbecsülésének a jele, hogy az irodalmi élet miért nélkülözhetetlen az író számára, vagy hogy miért nem a divat teszi a költőt, hanem önmaga: „Örült minden költő, aki lemond legfőbb javáról, önmagáról, aki egyenletlenségét — legyen az bármilyen egyenletlenség — divatnak, vonzásnak vagy kényszernek odadobja. A költőnek önmaga a földje-telke, termése és sarlója...”

Olyan tanítást élvezhetünk, amely utaló példáit elsősorban a természetől kölcsönzi, esztétikai leckéket kapunk, melyekhez egy másik világból — a természetből — vett ismeretek tágitják látószögünket, nyitják tágra horizontunkat, művészetre, irodalomra kíváncsi, érdeklődő tekintetünket, értelmünket.

GEROLD László

SZABADKÁRÓL INDULT

Kabos Gyula 1887—1941. Magyar Filmintézet, Budapest, 1987

A testes kiadvány csupán vázlatkép, amely egy huszadik századi magyar színész, Kabos Gyula tevékenységébe, életébe nyit betekintést, igazolvja, hogy ez az életmű megérdemli a részletes feldolgozást is. Ugyanakkor Kabos Gyula munkásságának elemzése lehetőség arra is, hogy az elmarasztalt „könnyű műfaj” és művelői előítéletek nélküli értékelést kapjanak, hiszen sokszor bebizonyosodott már, hogy az igényes közönséget nehezebb megnevetetni, mint megríkítani. Ezt állítva nem a megnevetetés olcsó formáira (orrfúvás, gáncsolás, hátbaverés stb.) gondolunk, hanem azokra, amelyek a szórakoztatás mellett elgondolkodtatni is tudnak. Azokra a színészi eszközökre, amelyek egyenértékűek a katarzist kiváltó tragikuméival, ahogy, mondjuk, Molière Harpagon-jelenete példázza a *Fősvényben*. Az elveszett kincsei fellett siránkozó Harpagon komikus szituációját beárnyékolja a tragikum, hiszen miközben nevetünk rajta, lehetetlen nem észrevenni, hogy egy emberi jellem eltorzulásának lehetünk szemtanúi, mivel a főhős mértéktelen fájdalomát kifejező, fülsértő jajveszékélés előidézője nem egy végzetes kimenetelű létélmény, hanem a kapzsiság, a mohóság.

Kabos Gyulának, hosszú és szere-

pekben gazdag pályája ellenére nem adatott meg, hogy Harpagon lehessen, vagy ehhez hasonló, klasszikus vígjátékszerepekben bontakoztassa ki kivételes komikus tehetségét. A kor, amelyben működött, kényszerítette arra, hogy „... a jól fogyasztható, derűt fakasztó, olcsó beléptidíjjal is zavartalanul élvezhető komikus” legyen, ahogy a könyvben Gyárfás Miklós írja róla. Ugyancsak tőle tudjuk: „Mint annyi valóban jeles művésszel, Kabossal is másként fordult a dolog, mint ahogy számítani lehetett rá. Kabos (...) miközben a kor parancsára önmaga középarányosává vált, a kommersz körülmények között is művész maradt. Egyéniség, akit a korszokás és közizlés a maga filléres esztétikájával befolyásolt ugyan, de mint népszerű mulattató is megőrizte tehetségének nemes tulajdonságait. Olcsón is jó volt. (...) Ez is a színház csodájához tartozik. Nemcsak Shakespeare és Molière ad alkalmat színészi maradandóságra, de Harmath Imre és Komjáth Károly is. (...) Kabos akkor is nagy színész lett volna, ha ennyit sem juttat neki a sors.”

És ezzel a sorssal, amely pályáját végigkísérte, Kabos Gyula gyakorló színészként Szabadkán került először közelebbi barátságba, kötött szövetséget. Erről a könyv terjedelmes tanul-

mányában — *Kabos Gyula* a *színpadon* — Cenner Mihály színháztörténetész tollából kapunk adatokat föl-vonultató információkat. Számunkra ezek a sorok, mintegy húszoldalnnyi szöveg, a legizgalmasabbak. Nemcsak azt tudjuk meg, hogy Kabos a Réthy-féle pesti színházi ügynökség közvetítésével került Szabadkára, az akkor már mintegy tíz éve itt direktorokodó Pesti Iház Lajos társulatába „gyakorlatos” színésznek, s hogy a „17 női és 16 férfi tagból állt” trupp a kerület városait, Baját, Makót, Mezőhegyest, Nagykőröst és Szolnokot is ellátta, hanem arról is értesültünk, hogyan éltek a századelőn itt a színészek, s főleg pedig mit játszottak. Jóllehet az első évad műsorából csupán az évadnyitó operett címét (*A corneville-i harangok*) találjuk meg, melyben az augusztus 1-jétől a társulatnál levő Kabosnak „csak néhány szavas kis szerep jutott”. Hogy melyik volt ez a szerep, s később, az évad folyamán miféle feladatokat kapott a kezdő színész, arról Cenner nem ír. Kár, mert ebben az időnyben műsoron volt a *Bánk bán* (kétszer), a *Peleskei nótárius*, a *Sárga csikó*, a *Cifra nyomorúság*, a *Cigány*, a *Rómeó és Júlia*, a *Csikós*, a *Cigánybáró*, a *Szökött katona*, leggyakrabban pedig a *Gül Baba* (16) és a *János vitéz* (11), s ezekben nyilván Kabosnak is jutott kisebb-nagyobb szerep. Esetleg a korabeli sajtót kellett volna megváltatni, ha a plakátanyag hiányos. (Szabadkán ekkor hat újság jelent meg!) Ne legyünk azonban önzöek és mohók, nem monográfia, csupán egy tanulmány készült Kabos színpadi útjáról, s ebben feltehetőleg nem illeti meg nagyobb hely a szabadkai pályakezdet. Sokkal bővebben tárgyalja Cenner Kabos következő társulatait, köztük Polgár Károlyét, ki Zenta, Zombor, Nagybecskerek, Nagykikinda, Módos és Versec közönségét látta el előadásokkal, sőt egy ízben belgrádi vendégszínházban is részt vett, hat operettel. Kabos 1909-től ismét Szabadkára szerződött, Krémer Sándorhoz. Erről az évadról már részletesen tudósít a tanulmány, sokszor idéz a

Szabadkai Friss Újságból. Kár, hogy csak ebből, mert a korabeli lapok közül színházi rovata szerint is jelentősebb volt a *Bácskai Hírlap*, a *Bács-megyei Napló* és a *Bácskai Napló* is. Ezek mellőzése már a Kabos-portré kiteljesítése érdekében is fontos lett volna. Ekkor ugyanis műsoron volt Szabadkán a *Lear király*, az *Órdög*, a *Vigözvegy*, a *János vitéz*, a *Karenina Anna*, a *Testőr*, a *Tájjun*, a *Sárga liliom*, melyekről az egyetlen forrást követő tanulmányíró említést sem tesz, pedig ekkor már Kabos öt éve a pályán van, nem kezdő színész. Sőt népszerűsége vitathatatlan, ahogy erről a könyvben idézett diák-lány, a tizenöt éves Lányi Hedvig, Kosztolányi Dezső szerelmének naplójá tanúskodik. De ez a részlet több egyszerű csitirajongásnál, ez már miniatűr színészportré is: „... Az új zenekar, a pompás díszletek mind elfakulnak, amikor ő halálosan komoly arccal, hadarva, hebege mond valamit. Akármit. Mert nem is a tartalom, hanem a félszeg tartása, a bocsánatkérő nézése fogja meg az embert. Azt a benyomást kelti, hogy miközben esetenül viccel, belül a lelkeben valami okosság rejtőzik, s arra is figyel. A füle egy kicsit szétáll, s baloldalt felül hiányzik egy szemfoga. A lányok viccelnek, hogy osztálypénzen meg kellene csináltatni. Buták, mert ez is jól áll neki. Sokat gondolkodom azon, hogy aki ilyen sokoldalú művész, hogyan is érheti be ilyen bohócszereppel?”

S ez az utolsó mondat már átveze: bennünket a Kabos-pálya későbbi évtizedeibe, színházi és filmszerepei ös-erdejébe, ahonnan ugyan élve került ki, de tehetsége biztos megsínylette az apró csatákat, s ezért él csak az egy-kori nézők emlékezetében kiváló szó-rakoztatóként, mókamesterként, s nem igazi, nagy művészként. Ez a sokoldalú válogatás, amely a száz évvel ezelőtt született komikust idézi meg, azt bizonyítja, hogy Kabosnak így is a legnagyobb színészek között van a helye; tehetsége minden akadályt legyőzött, maradandót hagyott ránk.

KAICH Katalin

GYIMESI CSÁNGÓ NÉPKÖLTÉSZET

Salamon Anikó: *Gyimesi csángó mondák, ráolvasások, imák*. Helikon Kiadó, Budapest, 1987

Nyelvtudósok és folkloristák között elfogadott az a nézet, hogy a legarchaikusabb magyar nyelvjárást, szokásokat, viseletet az Erdélytől keletre élő csángók között találhatjuk. A magyar nyelvterület peremére szorult, egyesek szerint a honfoglalás kori határokon kívül rekedt csángók sokáig, nagyon sokáig csak az élő beszédből sajátíthatták el nyelvüket s vele együtt kultúrájukat, hiszen az írás-olvasás csak a XIX. század végén, illetve a mi századunkban jutott el közéjük. Sok ősiség, archaizmus öröközte meg e vidék lakossága körében, akiknél az interetnikus kapcsolatok is vizsgálhatók, hiszen szoros együttlétben éltek s élnek ma is a románokkal. Megkülönböztetünk: moldvai, bukovinai, gyimesi és hétfalusi csángókat.

Az idei könyvhétre jelent meg a gyimesi csángók népköltészete. Mondák, ráolvasások és imák első gyűjteménye ez a kötet. A gyimesi szoros a Keleti-Kárpátok középső szakaszán a Tatros völgyében a legfontosabb átkelő Erdély és Moldva között. „Ebben a völgyben és az északról-délről lefutó patakok völgyeiben lakik a gyimesi csángóknak nevezett magyar népcsoport”. Itt, a Kárpátok leghidegebb részén él Orbán Balázs szerint a mintegy negyvezernyi gyimesi csángó. „Ezek két egyházközséget alkotó három faluban laknak. Felső-, Közép- és Alsó-gyimesben, vagy amint a nép hívja, Gíjmesfelsőlok, Gíjmesközéplak és Gíjmesbük. Ezen faluknak nincs elválasztó vonala, a házak és kertek folytonos egymásutánban következnek, s csak a Tatros völgyében két mérföld hosszúságban nyúlnak le, mellék-völgyeiben pedig minden irányban elágaznak.” E szorosnak csak a XVIII. század közepére lett állandó lakossága a Moldvából odaköltözött és a Csíkból menekült székelyekből. Fő foglalkozásuk máig az állattenyésztés,

főleg a marhatenyésztés, „mert a földművelésre alkalmas föld oly csekély, hogy tekintetbe alig jöhet”.

Már Orbán Balázs megjegyzi, s intelve máig is érvényes: „Egy elszigetelt kis világ van itt, egy romlatlan és sok eredetiséggel bíró nép, melyet tanulmányozni és észlelni igen érdekes lenne.” S íme az első népköltészeti összefoglaló könyv erről a vidékről, Salamon Anikó gyűjtése. E fiatalon elhunyt erdélyi folklorista vállalkozott arra a feladatra, hogy Kolozsvárról ki-kiutazva begyűjtse a gyimesi csángók élő folklorjának legjavát. Korai halála meggátolta abban, hogy munkáját befejezze és feldolgozza, de a torzóban maradt gyűjtemény is egy kis világ gazdag népköltészeti anyagát tárja az érdeklődő olvasó elé (Mohay Tamás rendezésében és jegyzeteivel valamint Dömötör Tekla bevezető tanulmányával).

A kötet hét fejezetre oszlik, s jobbra a mondák témaköréből tartalmaz eredeti szövegeket. A huszonkét eredetmonda a világ keletkezéséről, Jézus Krisztus és Szent Péter földi cselekedeteiről, Szűz Máriával foglalkozó dolgokról, Noéról szól, bibliai alakokról, akik gyakran közel állnak a legendákhoz. A történeti mondák tűnnek a „leghitelesebbeknek”, mert ezek az eseményt helyhez és időhöz kötik, s ma is létező „hitelesítő jegyekkel látják el”. Ilyen a magyar korona eldőlését keresztyéről szóló, a vásárhelyi Szent László forrásról, az ugyanott levő Szent László hasadékról és még számos, Szent László személyéhez kapcsolódó monda, de található Mátyás királyról is néhány, valamint Bátor Andrásról, Rákócziáról, s egyegy Rózsa Sándorról és Tisza Pistáról.

Hét alcsoportra oszlik a száz hiedelemmondát tartalmazó fejezet. Elől a sorsmondák Juz Benciről, a háborúkról és a világ végéről, a vonatokról, a repülőgépekről stb. A halállal halot-

takkal foglalkozó kilenc monda a halál napjának megjósolásáról, a másvilágon sínylődőkről s azok megsegítésének lehetőségeiről szól. Gonosz szellemekről, akik esténként megverik az öregeket, fekete fazék képében „hönögörögnek”; az ördögéről, kinek munkát kellett adni s ki máig is töri a követ Fekete Hagymásban, míg a másiknak egyik lába lúdláb volt; a harmadik alcsoport hiedelemmondái a hosszúhavasi lidércről szólnak, mely „szarja a tüzet”, továbbá boszorkányokról, ártó szépasszonyokról s más természetfeletti erővel rendelkező emberekről és ezek cselekedeteiről olvashatunk. Természeti démonok, vadleányok, vademberek különösen érdekes, s csak erre a vidékre jellemző mondák hősei, míg a mitikus állatok közül már más vidéken is ismert a sárkány, a kígyó, a víziborjú, a béka stb.

A kincsmondák sokfelé elterjedt változataiból itt is található jó néhány, hiszen az emberek gyakran álmódznak mesés vagyonról, melyet a föld gyomrában szellemek őriznek, és sokszor próbálkoznak „tudós” segítségével mindehhez hozzájutni.

Legendák és vallásos tárgyú elbeszélések zárják a mondák sorát, melyek ismét Jézust és Szent Pétert szerepeltetik földi vándorlásuk közben, Noéról, Mózesről, Szent Józseféről, Mária Magdolnáról, Pilátusról, Szent An-

tról, a csíksomlyói csodákról szólnak.

A Ráolvasások fejezet már nem a mondák tárgyköréhez tartozik, de Salamon Anikó igen szép számban gyűjtött eredeti szöveget igézésről, önöntésről, betegségek gyógyításáról, állatok rontását megelőző bajelhárításról, „nagyidőt” előidéző emberekről, valamint az égitestek kultuszáról, mint amilyen a Nap, a Hold és a szivárvány köszöntése. Kár lett volna mindezeket kihagyni a kötetből.

Végezetül az újonnan felfedezett népköltészeti műfaj, az archaikus népi ima is felbukkant a gyimesi csángók körében, akik erősen katolikusok, s az egyház kifejezett ellenzésére is megőrizték ezeket a családban, vallási összejöveteleken használt apokrif szövegeket, melyekben gyakori a Golgota-jelenet, Szent Lukács evangélista és a mifelénk ismert Szent Ilona. De találunk e csoportban egyházzilag ma is engedélyezett és ismert karácsonyi éneket, valamint néhány legendaballada-törödéket. Végül pedig kértük imaparódiát, melyekben „az imaszöveg és a hétköznapi élethelyzet keveredése adja a komikum forrását”.

Salamon Anikó szép kivitelezésű és igen érdekes könyvét az adatközlők mutatója, valamint a fontos és hasznos tájsszójegyzék zárja.

SILLING István

A „SZÓ VÁLSÁGÁRÓL” — SZOCIOLINGVISZTIKAI MEGKÖZELÍTÉSBŐL

Bíró Zoltán: *Beszéd és környezet*. Kriterion Könyvkiadó, Budapest, 1984

A szerző nem több egymás mellett élő nyelv vonatkozásában, hanem egyetlenegy nyelv, a romániai magyar nyelv keretein belül *maradva* végzi megfigyeléseit a nyelvhasználat és a környezet összefüggéseivel kapcsolatban. Ily módon kivon ugyan megfigyelései köréből egy nyilván meglévő és ható környezeti tényezőt (egy másik nyelv hatását), azonban lehetsé-

gessé válik számára, hogy a beszédet érő környezeti hatásoknak tisztán csak a (szűkebben vett) szociológiai vonatkozásaival törődjék. Az így kialakuló kép tehát olyan, mintha beszéd és környezet egymásra hatása függetlennek volna tekinthető e bizonyos környezetnek egy olyan meghatározó vonásától, hogy egy- vagy több nyelvű-e. Az ilyen témaszűkítés a szerző

részéről nyilván tudatos. Erre abból lehet következtetni, hogy sem föltevési, sem vizsgálódásmódja, de következtetései sem érintik ezt az összefüggést.

A beszéd: cselekvés (s mint ilyen, társadalmilag determinált). Ez az az alaptétel, amelyből Bíró Zoltán vizsgálódásai során kiindul, s ebből számára mindenekelőtt az a következtetés adódik, hogy a beszédtevékenység során előálló, napjainkra már szinte tendenciaszerűvé sűrűsödött kommunikációs zavaroknak („a szó válságának”) tulajdonképpeni okát (okait) nem a nyelven belül, hanem nyelv/nyelvhasználat és társadalom összefüggésében kell keresni.

Ez a fölfogás érvényesül már a kötetkezdő tanulmányban is, amely *A környezet fogságában* címet viseli. A nyelvi hátrányos helyzetet iskolásgyerekek körében vizsgálja, s okát „az iskola szabályrendszerétől való eltérésekben” látja. Következtetései tulajdonképpen sokkal tágabb körben is érvényesek, nemcsak az iskolai nyelvhasználat vonatkozásában: „a valóságos társadalmi tér egyik meghatározó tényezője lehet a nyelvi előnyös illetve hátrányos helyzetnek”. Ez egyébként az a tanulmány, amely alapvető módon a maga teljes szélességében vázolja a problematikát. A következők azután az itt felvetett kérdéseket „egy-egy ponton” kiegészítik, újragondolják. *A szóértés feltételeiről (Kommunikáció a családban)* című tanulmány (főképpen a preurbánus) családban tapasztalható kommunikációs zavarokat vizsgálja; a *Család—jövőkép—esély* — mint alcíme jelzi — „13—14 éves tanulók értékorientációs hálózatának szövegnyelvézeti elemzése”; a *Holtponton az anyanyelvi nevelés?* a fogalmazástanítás jelenét elemzi tehát az iskolai anyanyelvhasználati gyakorlatot. Ez a tanulmány (és a következő is) azért érdemel kiemelt figyelmet, mert egy új, egyénileg kidolgozott modellt is kínál, amellyel elkerülhető lehet a fogalmazástanítás jelen helyzetében tapasztalható és a valós kommunikációs helyzetekre semmi tekintettel nem

lévő klisészerűség és sematizmus. Mint jeleztük, a következő tanulmány, *Egy lehetséges út: a vizuális nyelv*, ugyanennél a témánál marad, csakhogy ebben az alkotó szövegteremtés iskolai megvalósításának egyik bevált módszeréről olvashatunk. A szerző saját kísérleteire és tapasztalataira alapozva adja cáfolatát annak az iskolai (pedagógus)körökben gyakran (és lemondóan) hangoztatott, úgymond „tapasztalati megfigyeléseknek”, miszerint „az egyedi szöveg létrehozásához különleges képességek kellenek (tehetség!)”.

A szerző szerencsésen egyesíti magában a kivételesen fölkészült elméleti szakember és a széles látókörű, gyakorló nyelvész-pedagógus oly igen ritkán együtt járó erőnyeit. Számos olyan megállapítást tesz, amelyek (hazai) nyelvhasználati — és pl. anyanyelv-oktatási — gondjaink iránt csak valamicskét is ismerőseknek tűnhetnek. Álljon itt bizonyítékként egy olyan idézet, amely az előszóbeli kifejező-készség fejlesztésére vonatkozik: „Napjainkban sokszor elhangzik, hogy a holnap emberét a gyors helyzetfelismerés, az operatív közlés fogja jellemezni. Olyasvalaki lesz tehát a holnap embere, aki gyorsan és célszerűen tudja szelektálni az őt érő információk tömegét, és maga is gyorsan és célravezetően közli majd mondanivalóját. Az ilyenszerű megnyilatkozások a közlési képesség fejlesztését sürgetik. A holnap embere azonban ma még az iskolapadban ül, és a vizsgálatok arra utalnak, hogy a közlési képességek fejlesztése terén jócskán van még pótolnivaló. „Az (...) elemzett helyzet azt a benyomást kelti, hogy — bizonyos értelemben — holtponton vagyunk...”

E kiválasztott idézet, ha tömören találó is, provokatívan pesszimista kicsengéséből az adott tanulmány (de a kötet egészének) kontextusában is — szerencsére — jelentősen veszít. S ez Bíró Zoltán kötetének — a körültekintő alaposág mellett — egyik legfőbb erőnye: az előremutató kreativitás. Saját gyakorlati tapasztalataival kísérleteinek eredményeivel bizonyítja,

hogy nemcsak remélhető bizonyos javulás, de föltétlenül (és módszeresen) tenni is kell ennek érdekében. Ha jelen kötetében nem jut is el holmi „végső eredményekig” — ezekre különben is csak gyakorlati munka során lehet számítani —, a pusztá helyzetfölmérés holtpontján messze túljut: irányt mutat a munka további folytatásához, s a jövőben elvégzendő feladatok közül is többet jó érzékkel jelöl ki a további kutatások számára. Igen fontosnak tűnik például az a megállapítása, hogy az „intézményesített tömegkommunikáció” fórumai mellett létezik egy úgynevezett „spon-

tán tömegkommunikáció” is, amely rendszerint lényegesen befolyásolja — sokszor éppen az „intézményesített tömegkommunikáció” ellenében — „az egyén kommunikatív praxisát”. Ennek a „rejtett intézményrendszernek” a minél alaposabb megismerése is a jövő nagy feladatai közé tartozik, mert ezen keresztül várható el csak „az intézményesített anyanyelvi nevelési gyakorlat” hatékonyságának a növekedése, a kommunikációs „hátrányos helyzetek” eseteinek csökkentése.

CSEH Márta

S Z Í N H Á Z

„R”

Kifejezett csalódást okozott Jordan Plevnes kortárs szerző „R” című művének újjvidéki, magyar nyelvű ősbemutatója, amelynek akárcsak a mű első, macedón színre vitelének Ljubisa Georgievszki a rendezője. S nem is csak azért okozott csalódást, mert más, erőtlenebb, mert vitathatatlanul messzemenően erőtlenebb, mint a Sterija Játékokon látott, szkopjei előadás volt, hanem mert sem a rendező, sem a főszereplő — Soltis Lajos — nem tudta kiteljesíteni, vagy akár csak végigvezetni az előadás első perceiben felkínált, kétségtelenül érdekes és időszerű problémavilág egyetlen vonulatát sem.

Jordan Plevnes drámáinak központi témája a magánemberi és — az ezzel összefonódó — nemzeti azonosságkeresés, ami az „R”-ben a művészi önkifejezés kínjaival, problémájával bővül, árnyalódik. De mintegy háttérproblémaként, az őszinteségre törekvő művészi kifejezés ellentétéként a politika hazugságai, változékonysága is felismerhető, akárcsak a közelmúltunk politikai megfontolatlanságaira történő utalás, amit az emberek iránti elvszerű elvtelenséget példázó esemény — a főszereplő apját, néhány forradalom harcosát, néptanítót, beteg gyermekinek gyógyí-

Jordan Plevnes: „R”. Fordította: Guelmino Sándor. Rendező és díszlettervező: Ljubisa Georgievszki. Jelméz: Branka Petrović. Színészek: Soltis Lajos, Rusz Milán f. h., Romhányi Ibi, Ladik Katalin, Páthy Mátyás, Fejes György, F. Várady Hajnalka, Sz. Rövid Eleonóra, Venczel Valentin, Arcson Rafael, Kovács Etelka f. h., Jelica Bjeli, Szilágyi Nándor, Simon Mihály f. h., László Sándor, Banka János, Giric Attila f. h., Kákonyi Tibor f. h., Törteli László, Márton András, Soltis Őzike.

tása céljából eltulajdonított nyolc üveg étolaj miatt végzik ki — hivatott kifejezni.

Az előadásnak a keretjáték utáni első jelenete egyértelműen hangsúlyozza a kétféle azonosságkeresést, azt, amiről — éppen a jelenet alapján joggal hisszük — szólni kíván, szólni fog ez az előadás. A kis nép, kis nyelv bezártságának, tragédiájának kérdését már az első percekben aktualizálja és lokalizálja is a rendezés: élőben halljuk az Újvidéki Rádió magyar nyelvű Esti híradóját, s a főszereplő is tesz néhány vaskosabb, privát észrevételt ilyen vonatkozásban. A színészi önkifejezés keresésére utal a szerepét ízelgető, próbálgató színészi műhelymunka demonstrációja, ami semmiképpen sem öncélú, lévén hogy a színész Georg Büchner *Danton halála* című drámájának Robespierre szerepét készíti, mert ezzel lép fel a zürichi nemzetközi színészfesztiválon. Robespierre szerepe természetesen nem véletlenül kap helyet a történetben, hanem az író által tudatosan, sőt tendenciózusan kiválasztott színészi feladatként, mivel különféle politikai kötődéseivel mintegy meghatározza a dráma politikumát, s ilyen vonatkozásban gazdag képzettársítást tesz lehetővé.

Az előadás kezdete tehát beindítja a dráma két leglényegesebb problémaszálát. A folytatás azonban elmarad. Mert sem a rendező nem építette úgy az előadást, hogy a sorjázó jelenetek erősítsék, teljesebbé tegyék a jelzett két fő vonulatot, a későbbi epizódok vagy szinte önállósultak — erre utal a komikus jelenetek hatása —, vagy kifejezéstelenné váltak, amint ezt több talányos, a néző számára érthetetlen jelenet mutatja. S a főszereplő is elvesztette a vezérfonalat, talán még mielőtt határozottan kezébe vehette volna az előadás irányítását. Megítélésem szerint Soltis már akkor irányt téveszt, amikor a szerep ízelgetése közben csupán külsőleges eszközöket próbál ki (műanyag zacskót húz a fejére, dugót szorít a fogai közé, s így mondja Robespierre monológját), és nem a szöveg értelmét keresi, nem értelmezni akarja szerepét. A külsőségektől később sem szabadulhat, aminek eredménye, hogy nem érezni a művész küzdelmét az anyaggal, önmagával. Soltis színészállásában nincs láz, ő nem szenved azért, hogy jobb legyen, művészete igazabb, autentikusabb lehessen. Meggyőződéses tévhit, hogy szerepformálása tökéletes. Ennek egyenes következménye, hogy kapcsolata a családdal jellegtelen, rebbent, a múltban élő édesanyjával, istenfélő testvérével, emancipációt igénylő, három műszakot vállaló, régész feleségével. Hasonlóan motiválatlanul agresszív a viselkedése a memoárjait író, nyugalmazott forradalmárral — pedig ő volt annak a népbíróságnak az elnöke, amely egykor a színész apját csekélységért halálra ítélte —, s definiálatlan kötődése színésznő szeretőjéhez is. Egyedül talán az emlékiratait író forradalmár fiatal és csinos feleségével — akit a színész egyik hódolójának hisz — sikerül jellemre utaló kapcsolatot teremtenie.

Hogy a főszereplő csupán külsőségeiben állítja elénk a dráma hőseit, azért Georgievski és Soltis közösen hibáztatható. A színész talán alkati-

lag sem felel meg feladatának, amit súlyosbít, hogy a rendező a szituációk, a szereplők mélyebb értelmezése helyett megelégszik néhány felszínes, nem is mindig érthető s nem is következetesen végiggondolt ötlettel. Egyetlen példa a végignemgondoltságra: a látomásként megjelenő apa találkozik a színész képzelete születe, ugyancsak látomás Robespierre-figurákkal. Látomás látja a látomást! Nem véletlenül említettem ezt a jelenetet. Georgievszki ugyanis annyira szabadon kezeli a valóságban és a képzeletben játszódó jeleneteket, hogy ez már zavarba ejtő. Kezdve attól, hogy keretjelenetté hozza előre a zürichi színészversenyt, amelyen hat nemzet Robespierre-alakítója jelenik meg előttünk, ugyanezek később a főszereplő képzeletében létező tükörfigurákként is szerepelnek, akiket nem mindenki láthat. Számomra egyetlen elgondolkodtató jelenete van az előadásnak, a záróepizód, melyben a bürokrata igazgató utasítására csigára akasztják és a magasba emelik a kellemetlen főszereplőt, s így lehetővé teszik a *Sevillai borbély* előadásának zavartalan megtartását. Persze ez is erőteljesebb lenne, ha a dráma főhősét Soltis a művészi útkeresés megszállottjaként s nem csak rögeszméket kergető eszelősnek állítaná elének.

A színészek közül elsősorban a jellemkomikum eszközeit alkalmazó Venczel Valentin, a szíinigazgató és F. Várady Hajnalka, a forradalmár felesége veteti magát észre. És a fesztiváli műsorközlő szerepét tolmácsoló Jelica Bjeli. A többiek vagy jellegtelenek maradnak (Fejes György, Romhányi Ibi, Pásthly Mátyás), vagy harsányan, de tévesen rájátszanak szerepükre, mint az elégedetlen, meg nem értett és meg nem becsült feleség szerepét végigkiabáló Ladik Katalin, akiről a csontvázal táncra perdülő jelenete többet árul el erőltetett fortissimóinál, vagy Sz. Rövid Eleonóra, aki mintha nem tudta volna eldönteni, hogy a szerető vagy a csodáló feladata jutott-e neki. Külön fejezet a fiatalok szerepeltetése. Arcson Rafael színházi tűzoltóként nem tud hiteles kisember lenni, Ruzs Milán f. h. nem tehetségtelen, de nem valószínű, hogy látomás-apaként ezúttal mindig tudja, mit miért kell csinálnia a színpadon. Kovács Etelka f. h. riporternője viszont teljesen tehetségtelennek mutatkozott. Kétségbeejtő, hogy a főiskolások, akárcsak a pályakezdő színészek milyen siralmasan beszélnek és mozognak, kosztümös, néma Robespierre-eik elszomorítóan komikusak.

Az „R” félresikerült bemutatója ismét bebizonyította, hogy sokszereplős darab megjelenítése eleve problematikus, kivált, ha az előadás nélküli az elmélyült rendezői munkát, s a főszereplő szerepértelmezése is téves.

GEROLD László

KRÓNIKA

KÖNYVHÓNAP '87 — Október 15-én Zentán tartották meg a Könyvhónap elnevezésű rendezvénysorozat megnyitó ünnepségét. A vajdasági könyvhónapot David Atlagić, a VDNSZSZ TV nemzetek közötti viszonyokkal foglalkozó egyeztető bizottságának elnöke nyitotta meg. Ebből az alkalomból könyvkiállítást rendeztek, amelyen tíz vajdasági könyvkiadó mutatta be újabb termését. A kiállítást Deák Ferenc, a VKSZ TV Elnöksége művelődéspolitikai kérdésekkel foglalkozó bizottságának elnöke nyitotta meg. A megnyitó részvevői ezt követően megkoszorúzták Thurzó Lajos sírját, majd irodalmi esten vettek részt, amelyen vajdasági írók és költők, Slavco Almájan, Fehér Ferenc, Mihal Đuga, Irina Hardi Kovačević és Stevan Vrebalov lépett fel.

A Könyvhónap keretében számos író—olvasó találkozási sor Vajdaság-szerte. A Vajdasági Íróegyesület szervezésében Versecen megtartották az írókaravánt. A háromnapos rendezvényre az ország minden tájáról érkeztek íróvendégek. Az írókaraván központi rendezvénye a *Mi újság?* címmel megtartott tanácskozás volt, amelyen írók, kritikusok, folyóirat-szerkesztők és a kiadók képviselői az idei könyvtermést méltatták, valamint a kiadók anyagi helyzetét is megvizsgálták. Ismertették a vajdasági könyvkiadók Vuk Karadžić születésének 200. évfordulójára készült köteteit is. Az írókaraván zárór rendezvényeként sor került a tizenkét órás költői maratonra.

BELGRÁDI KÖNYVVÁSÁR — Több mint kétszáz hazai és hatvannégy ország mintegy ezer külföldi kiadójának részvételével tartották meg a sorrendben 32. belgrádi nemzetközi könyvvásárt, a köztársaságokban és

tartományokban pedig a könyvhónapi rendezvényekkel kísérelték meg ismét a könyv felé fordítani a társadalom figyelmét. Erre a figyelemre az idén valóban nagy szükség van, mert mint azt a belgrádi vásár is bizonyította, a könyvkiadás rég volt ilyen válságban, mint jelenleg. A többéves stagnálás után az idén már komoly visszaesés tapasztalható. Az úgynevezett nagy kiadók 20—30 százalékkal kevesebb könyvet jelentettek meg, az anyagilag erőteljebbek pedig felére, sőt egyharmadára csökkentették terveiket. Az okok ismertek: a könyv áruvá minősítése sok kiadót szinte kilátástalan helyzetbe hozott. A zágrábi Liber kiadóban például már a csődelfárast is megindították, de ha nem kapnak könnyítést, sok más kiadóra is hasonló sors vár. Az infláció ugyanis gyorsan fölemészti a kiadók anyagi tartalékait, a könyv előállítását bankkölcsönök nélkül elképzelhetetlen, viszont a magas kamatlábakat a kiadók képtelenek kifizetni. A könyv árának háromharmadonkénti fölértékelése sem megoldás, ugyanis akkor meg a raktárkészletek növekednének rohamosan.

Martin Žnideršič, a könyvkiadók és könyvterjesztők országos egyesülete közgyűlésének elnöke könyvvásári megnyitó beszédében utalt arra, hogy a kiadók már a múlt évi rendezvény alkalmából eljuttatták kérésüket a Szövetségi Végrehajtó Tanács illetékeseihez az enyhítő intézkedéseket várva, de azok mindmáig nem érkeztek meg. Ezzel a jugoszláv könyvrendkívül nehéz helyzetbe jutott. „Ha a gazdasági intézkedések azt indítványozzák, hogy csak azt gyártssuk, amit a piacon gyorsan értékesíteni lehet, s hogy fölgyorsítsuk a könyv forgási sebességét, akkor csak azt vála-

szoljuk: erre könyvkiadásunk képtelen” — mondta.

Aggasztó, hogy elsősorban a szépirodalmi művek száma csökken. A legtöbb új könyv a politikai publicisztika tárgyköréből való, sok a számítógépek világába bevezető, az egészségügyi, valamint a nyelvtanulást segítő kézikönyv. Színes képeskönyvből is kevesebb van, mint az elmúlt években. Ezek közül érdemes kiemelni Bogdan Bogdanović *Bosznia-Hercegovina művészeti kincsei* (Umjetničko blago Bosne i Hercegovine) című könyvét. A zágrábi Lexikográfiai Intézet megjelentette a Jugoszláv Képzőművészeti Enciklopédia második kötetét. A szépirodalmi művek közül a BIGZ kiadónál Borislav Pekić regénye és Mirko Kovač elbeszéléskötete jelentett újdonságot. Úgyisintén a BIGZ adta ki Sinkó Ervin *Drvari naplóját*, amely teljes egészében most jelent meg először, a jugoszláviai magyar olvasók a napló jelentős részét az 1976-ban megjelent *Honfoglalás előtt* című kötetéből ismerhetik. Ezt a gazdagon illusztrált könyvet Bosnyák István rendezte sajtó alá. Ennél a kiadónál több Vuk Karadžić-évfordulóval kapcsolatos könyv látott napvilágot: preverbum- és népmesegyűjtemény, nyelvújító és lingvisztikai munkáinak újraértékelése stb. A Nolit megjelentette Aleksandar Tišma *Kapo* című új regényét, az újvidéki Bratstvo Jedinstvo kiadó pedig Petko Vojnić *Purčaréti Esti ébredés* (Večernje buđenje) címmel. Az újdonságok közé tartozik Stanko Lasić *A fiatal Krleža és kritikussai* (Mladi Krleža i njegovi kritičari) c. tanulmánykötete a zágrábi Globus kiadásában, amelyben a szerző Krleža munkásságának 1914–1924 közötti szakaszát elemzi. A ljubljanei Cankarjeva zalozba hasonló kiadásban jelentette meg Vuk Karadžić Miloš Obrenović fejedelmhez intézett leveleit. Itt jelent meg Ivo Frangeš könyve, *A horvát irodalom története* is. A Delo és a Globus a Božidar Gagro szerkesztette Meštrović-monográfiát mutatta be. A Jugoslovenska revija is monografikus kiadvánnyal hívta fel magára a figyelmet, az *Utazás a régi Kinában* (Putovanje

kroz drevnu Kinu) című könyvvel. Az év kiadói vállalkozásáért járó díjat a belgrádi Nolit érdemelte ki huszonöt kötetes drámasorozatával, amely mintegy 120 színpadi művet, tévé- és rádiójátékot közöl, azaz szinte teljes egészében fölöleli a szerb drámaírást a kezdetektől napjainkig. Aleksandar Tišma a regényírás módszereivel beszél a jasenovaci haláltáborról. Antun Miletic háromkötetes albuma a dokumentumok erejével bizonyítja az ott történeteket — ezt a könyvet a Narodna knjiga adta ki, s nyerte el a vállalkozásokért járó második díjat.

A Forum Könyvkiadó mintegy negyven új címszóval szerepelt, több új fordításkötettel is. Most jelent meg a Slavko Mihalic válogatott verseit tartalmazó kötet az *Atlantisz* és Mirko Kovač esszéköteté *Európai költésrothadás* címmel, Bori Imre magyar–déli-szláv kapcsolattörténeti könyve, Tolnai Ottó novellái, Dudás Károly ifjúsági regénye és több más alkotás is. Maurits Ferenc a szép könyv versenyen Milorad Pavić *Kazár szótár* című regényének tipográfiájáért és borítójáért elismerésben részesült.

A MAGYAR SZÍNJÁTSZÁS JUBILEUMA — 150 évvel ezelőtt, pontosan 1837. augusztus 22-én láthatta közönség az első előadást Pest immár állandó magyar színházában, a Nemzeti Színház elődjeként számon tartott Pesti Magyar Színházban. A nyitást műsorán Vörösmarty Mihály egyfelvonásos prologusa, az *Árpád ébredése*, valamint Eduard Schenk *Belizár* című tragédiája szerepelt. Másnap pedig Kisfaludy Károly vígjátéka, a *Csalódások* volt látható azon a színpadon, amit három év múlva Nemzeti Színházként jegyeznek. — A másfél évszázados jubileumra méltó ünnepeksorozatot terveztek. Az évforduló napján ünnepi, évadnyitó társulati ülés volt a Nemzeti Színházban, melyen a százötven év tanulságairól és az intézmény jelenkori szerepéről, feladatairól Kőpeczi Béla művelődési miniszter beszélt. Egy hónappal később, szeptember 21-én, a magyar dráma napján tartotta a Nemzeti Színház évadnyitó díszelőadását. Színpadra került

Madách Imre *Az ember tragédiájának* 1983 szeptemberében — a mű ősbemutatójának 100 éves évfordulójára — készült, Vámos László rendezte előadása. Ugyanekkor nyílt meg a budai Várszínház Galériájában a színház történetét bemutató kiállítás, a Nemzeti Színházban pedig a *Bánk bán*-előadásokat bemutató kiállítás látható. A következő két napon került sor a Magyar Tudományos Akadémia székházában arra a nemzetközi tanácskozásra, mely témájával szorosán a jubileumhoz kapcsolódik. A tanácskozás tárgya: a nemzeti színházi eszme és gyakorlat Európában. — A budapesti Nemzeti Színház egész évadja az évforduló jegyében telik majd. Október 30-ára tervezzük — Vámos László rendezésében — a *Bánk bán* új bemutatóját, ezt követi februárban a *Csongor és Tünde* színpadra állítása, majd az évad végén a *Revizor* bemutatóját tartják meg. A jubileumi idény műsorán szerepel még többek között Gábor Andor *Dollárpapa*, Illyés Gyula *Lélek-búvár*, Shakespeare *III. Richárd* és Goethe *Torquato Tasso* című drámája. — A másfél évszázados nemzeti színházi múlt, történet alkalom és lehetőség jelentős színházi könyvek, kiadványok megjelentetésére is. Eddig megjelent a Szépirodalmi Könyvkiadó Magyar Levelestár című sorozatában *A vándorszínésztől a Nemzeti Színházig* című dokumentumkötet, amelyben Kerényi Ferenc színház-történész, aki válogatta, jegyzeteket és utószót írt a kötethez, 137 levél vagy levéltörredék idézésével mutatja be azt a mintegy fél évszázados utat, amit a magyar nyelvű színjátszás a 18. század végétől a Pesti Magyar Színház megnyitásáig járt végig, amíg a gondolat felmerülésétől, az első próbálkozásoktól, az állandósítási kísérletektől a vándorlások évtizedein át kialakult a modern, polgári értelemben vett magyar színház. Az, ami „nemcsak épületet jelentett (...), hanem műsort, játszó személyt, közönséget is. Sőt eszmerendszert, kicsinyben a világról, az emberről alkotott nézetek sajátos metszetét”. A dokumentumkötetben többek között Kazinczy-, Csokonai-, Kelemen László-

Kótsi Patkó János-, Wesselényi-, Vitkovics-, Kisfaludy Károly- és Sándor-, Bajza-, Vörösmarty-, Széchenyi- és Déryné-levelekkel rajzolódik elénk a felvilágosodás és a reformkor színház-igénye, ízlése, s ezzel együtt gondolkodása, eszmevilága is. A kötetet, melynek borítóján Karl Vasquez 1837-ben festett akvarellje, *A Magyar Nemzeti Játékszín belsőjének tekintete* látható, bő tárgyi, lexikonértékű névmagyarázat és 32 kép egészíti ki. Az évforduló másik jelentős kiadványa, amely *A Nemzeti Színház 150 éve* címet viseli, s a Gondolat Kiadó kiadása, a másfél évszázaddal ezelőtt kezdődő nemzeti színházi történelemmel ismerteti meg olvasóit. A bevezetőt író Köpeczi Béla után kiváló színház-történészek (Székely György, Kerényi Ferenc, Mályuszné Császár Edit és Magyar Bálint), valamint az építész Hofer Miklós és a rendező Vámos László következik egy-egy tanulmány-nyal. Kerényi Ferenc A nemzeti romantika színhaza címmel a színháznyitástól a szabadságharc bukásáig terjedő 12 év történetét nyújtja a színház-tudomány legkorszerűbb elvei, módszerei szerint, komplex elemzését adja az alapozás szempontjából fontos éveknél, a műsorrétegekről éppen úgy nem feledkezik meg, mint ahogy a játékelteletekről vagy a színészi stílusról sem. Hasonló módszer jellemzi Székely Györgynek Az aranykor és árnyéka című tanulmányát, amely a Nemzeti Színház 1873 és 1919 közötti működését elemzi, tekintti át, miközben hosszabban időz a színház szervezetségét és eredményeit tekintve európai szintű eredményeket felmutató Paulay Ede szerepének, működésének bemutatásán. E két tanulmány között foglal helyet Mályuszné írása, amelyben a rendi Nemzeti Színházról a polgári nemzeti színházak felé vezető utat vázolja fel, elsősorban a korszak vezető színészegyenységeinek és a Paulay-korszakot előkészítő Szigligeti arcképének felvillantásával. Magyar Bálint a két világháború közötti Nemzeti Színházról ír, Székely György — második tanulmányában — pedig a felszabadulás utáni évtizedeket vizs-

gálja az intézmény életében. Hofer Miklós az új Nemzeti Színház építészeti tervét ismerteti, Vámos László pedig a nyolcvanas évek Nemzeti Színházáról közli gondolatörredékeit. A kötet második része a Nemzeti Színház műsorát tartalmazza 1837-től 1987 tavaszáig, s a repertóriumot társulati névsor és címmutató egészíti ki. Ezt a kötetet, mely szintén gazdag képválogatást tartalmaz, ugyancsak Kerényi Ferenc szerkesztette. Ő jegyzi kiadóként a Magyar Színházi Intézet által közrebocsátott, először 1779-ben kiadott *Egy Magyar Nemzeti Játék Szín Tervezete* című röpiratot, amelyben egy ismeretlen szerző német nyelven sürgeti a magyar színház létrehozását. Ezt a röpirat első szava szerint csak Entwurfnek nevezett, számon tartott szövegről megjelent egykori recenziókból kiderül, a röpirat német névtelenje a pozsonyi Frenzel kapitány volt, aki a magyar színháztörténet első fontos dokumentumát hagyományozta az utókorra. A kötet közli az eredeti szöveget, s ennek magyar meg francia fordítását, valamint az ezen a három nyelven írt kísérőjegyzetet, magyarázatot; nyilván a szeptemberi nemzetközi tanácskozástól nem függetlenül készült három nyelven ez az ízléses kiadvány. Ahogy az Entwurf a leveleskötet egészíti ki, ugyanúgy a régi magyar színlapokat tartalmazó mappa a másfél évszázad jelentős bemutatóit idézi, emléket állítva *Az ember tragédiája*, a *Bánk bán*, a *Csongor és Tünde*, a *Hunyadi László* sikerek kezdetét jelentős ősbemutatóinak vagy jelentős dátumhoz (a *Bánk bán* 1848. március 15-én) kötődő színre vitelének. (G. L.)

A BESZÉLT NYELV KÉRDÉSEI
— A Szarvas Gábor Nyelvművelő Napok központi rendezvényét október 16-án Újvidéken, a Bölcsészettudományi Kar tanácstermében tartották meg. A tanácskozáson Bori Imre Vuk Stefanović Karadžić munkásságáról értékezett, majd előadások hangzottak el a beszélt nyelv sajátosságairól. Papp György a nyelv vízszintes tagolódásának a jugoszláviai magyar

kiejtésre gyakorolt hatásáról, Wachá Imre a beszélt nyelv kategóriájáról, Ágoston Mihály a tévéhíradó és a rádióműsorok hivatásos részvevőinek kiejtéséről, Molnár Csikós László a rádióriporterek beszédének jellemzőiről, Lánicz Irén a riportanyagok beszédéről, Guelmino Szilvia a színészi beszéd problémáiról, Rajslí Iлона pedig a fiatalok beszédének nyelvjárási és nyelvhelyességi vonatkozásairól olvastat fel dolgozatát. A tanácskozás anyaga a Magyar Nyelv, Irodalom és Hungarológiai Kutatások intézetének közlönyében jelenik majd meg.

DIJAK, ELISMERÉSEK — Az Andrić-díj bírálóbizottsága a tavaly megjelent legjobb novelláskötetért járó irodalmi díjat Mladen Markovnak ítélte oda *Starci na selu* (Falusi öregek) című könyvéért. A díjazott kötet mellett a zsűri Mirjana Pavlović *Smrtolovka* (Halálcsapda), Sanja Pilić *Ah, ludnica* (Ah, bolondok háza) és Vladimir Pištalo *Noći* (Éjszakák) című novelláskötetét emelte ki a tavalyi produkcióból.

A Csordás Mihály, Sinkovits Péter és Bori Imre (elnök) összetételű bírálóbizottság 1987. október 1-jei ülésén egyhangúlag odaítélte a Szenteleky- és a Bazsalikom-díjat. Az 1986. évi Szenteleky-díjat több évtizedes irodalomszervezői és szerkesztői munkájáért Tomán László, az 1986. évi Bazsalikom-díjat pedig jelentős műfordítói munkásságáért Jung Károly kapta.

A Szirmai-díj bírálóbizottsága (Aleksandar Tišma, elnök, Sava Babić és Miroslav Rankov) az elmúlt két év legjobb szerbhorvát nyelvű, Vajdaságban megjelent novelláskötetéért járó Szirmai Károly Irodalmi Díjat Milorad Grujićnak ítélte oda *U ponoć iz neke mračne ulice, negde u svetu* (Éjfélkor, egy sötét utcából, valahol a világon) című, Matica srpska kiadásában tavaly megjelent elbeszéléskötetéért.

A Szarvas Gábor Nyelvművelő Díjat a Varga Zoltán (elnök), Hajdú

Edit és Uglár Katalin összetételű bírálóbizottság a Magyar Nyelvművelő Egyesület fejlesztésében szerzett érdemeiért és a nyelvművelés terén kifejtett szervező munkájáért Kaszás Károlynak ítélte oda. A díjat a Szarvas Gábor Nyelvművelő Napok zárórendezvényén az újvidéki Bölcsészettudományi Karon október 16-án adták át.

A topolyai küldött-testület és a Képes Ifjúság Szerkesztősége alapította Nagypáti Kukac Péter Képzőművészeti Díjat az idén az Ador Pál (elnök), Csernik Attila, Dudás Sándor, Grozdana Šarić és Zsáki József összetételű zsűri Németh Anna topolyai keramikusnak ítélte oda. A bírálóbizottság Németh Anna sokévi pedagógusi munkásságát, az alkalmazott kerámia lehetőségeinek keresése terén elért eredményeit, valamint kerámiatárgyainak eredeti módon egyszerű formáit értékelte. A díjat a topolyai felszabadulás napi ünnepségek keretében, október 16-án adták át. Németh Anna munkáit decemberi számunkban mutatjuk be.

SZAJKÓ ISTVÁN KIÁLLÍTÁSA — Újvidéken a Vajdasági Képzőművészek Egyesületének Képtárában október folyamán megnyílt Szajkó István szabadkai festőművész kamarakiállítása. Szajkó István tíz-egynéhány alkotást állított ki, amelyek 1983 és 1985 között keletkeztek. Munkái kombinált technikával készültek. A kiállítás anyagát a képeken megfestett tárgy szervezi egységé: mindegyiken kerékpár látható. A tárlatot Bela Duranci nyitotta meg, aki a kiállítás katalógusában a következőképpen jellemezte a művész munkáit: „A szimbólumszótárban a kerékpár címszó alatt többek között azt olvashatjuk, hogy a biciklivel álmódó ember a tudatalattijába merül alá, ahol saját ereje lendíti előre, célja felé, csak maga határozza meg útirányát. A művészek

mintha mindig is tudtak volna a bicikliről, mert ők álmaikban is, a valóságban is a saját alkotóerejük meghatározta úton haladnak. Csakhogy a mai, modern világban sokan fejlettebb közlekedési eszközökön akarnak száguldozni! Szajkó István a festői mesterséget a földön járva tanulta ki, csak azután szállt fel csodálatos járművére, a kerékpárra, hogy azt megfigyelve önnön szenzibilitásától és tehetségének titokzatos kisugárzásától vezérelve induljon kalandokba. A kerékpár törekeny váza, szemének vörös izzása, a fémes csillogás azok az elemek, amelyek segítségével sajátos vonalvezetését és ecsetkezelését megvalósítja. Szajkó István magányos kerékpárokat jelenít meg alkotásain, amelyek gyakran ki akarnak törni egyedüllétükből, néha rámerészkednek a kép keretére is, mások pedig éppen a világba vetettségük az, mellyel a néző lelkivilágával, tudatalattijával rezonálnak.”

A JUGOSZLÁV ENCIKLOPÉDIA ELADÁSÁNAK ÜTEME — A Jugoszláv Lexikográfiai intézet június 30-ai adatai szerint a Jugoszláv Enciklopédiát az ország nemzeteinek és nemzetiségének nyelvén eddig összesen 65 000 példányban adták ki. A példányszámnak több mint a fele még vásárlóra vár. Az enciklopédia szerbhorvát nyelvű, latin betűs változatának négy kötetét egyenként 30 000, a cirill betűsnek két kötetét 17 000 példányban jelentették meg. Az előbbiből 11 315, az utóbbiból 1650 talált vevőre. A szlovén nyelvű Jugoszláv Enciklopédia két kötetét 15 000 példányban adták ki, s ebből 13 805 kelt el. Macedón és albán nyelvben két-két kötet jelent meg, egyenként 5000 példányban, a macedónból 1210-et, az albánból 1100-at adtak el. Magyar nyelven egy kötet látott napvilágot 5000 példányban, amelyből 1565 talált eddig olvasóra.

A FORUM KÖNYVKIADÓ ÚJ KIADVÁNYAI

Josip Broz Tito összegyűjtött művei XXIII.

Beder István: *Nagybőjt* (regény)

Herceg János: *Iketánia* (regény)

Tolnai Ottó: *Prózák könyve* (novellák)

Koncz István: *Ellen-máglya* (versek)

Tari István: *Tépőzár* (versek)

Bori Imre: *Tanulmányok a magyar—dél-szláv irodalmi kapcsolatokról*

Herceg János: *Vuk és kora* (esszé)

Kalapis Zoltán: *Régi bácskai és bánáti utazók* (útirajzok)

A jubász és a leány (versfordítások, Híd-különnyomat)

Mirko Kovač: *Európai költésrothadás* (esszék)

Slavko Mihalić: *Atlantisz* (válogatott versek)

Milorad Pavić: *Kazár szótár* (regény)

Vasko Popa: *A kis doboz* (versciklus, Híd-különnyomat)

A sárkányölő királyfi (szerb népmesék Vuk Karadžić gyűjtéséből)

Burány Béla: *Nádsípot fújtam!* (népi gyermekmondókák és -játékok)

Dudás Károly: *A gyalogtörök* (ifjúsági regény)

nojlović: Az Oblik csoport kiállításáról (*Srpski književni glasnik*, 1932. XI. 16.); *Lefkovic Erő*: Aki a teszterások barátja (*Reggeli Újság*, 1932. XII. 25.); *Kende Ferenc*: Balázs Árpád (*Kalangya*, 1934. 10. sz.); Megnyílt Petar Lubarda és Balázs G. Árpád kiállítása a Művészeti Pavilonban (*Politika*, 1937. II. 1.)

A Tisza és az irodalom

- Szeli István*: Elmélkedés a Tiszáról, egy réges-régi versről és a tájköltészet metamorfózisáról 1405
Tolnai Ottó: Nézni a Tiszát — mint radikális program 1415
Sebők Zoltán: Hérakleitosz a Tiszán 1419
Toldi Éva: Domonkos István: Tisza 1421

KRITIKAI SZEMLE

K ö n y v e k

- Szeli István*: Eredmények, problémák, gondok az összehasonlító irodalomtörténetben (Ján Kmet': *Jugoslcvensko—slovačke slavističke veze*) 1425
Harkai Vass Éva: Átrendezés és rekapituláció (Pap József: *Jegy*) 1431
Febér Katalin: A szerkezet mint érték (Burány Nándor: *Gyümölcsöskert házzal eladó*) 1434
Gerold László: Művészet és természet (Nemes Nagy Ágnes: *Látkép gesztenyefával*) 1436
Káich Katalin: Szabadkáról indult (*Kabos Gyula 1887—1941*) 1439
Silling István: Gyimesi csángó népköltészet (Salamon Anikó: *Gyimesi csángó mondák, ráolvasások, imák*) 1441
Cseh Márta: A „szó válságáról” — szociolingvisztikai megközelítésből (Bíró Zoltán: *Beszéd és környezet*) 1442

S z í n h á z

- Gerold László*: „R” 1444

KRÓNKA

Belgrádi könyvvásár; Könyvhónap '87; A magyar színjátszás jubileuma; A beszélt nyelv kérdései; Díjak, elismerések; Szajkó István kiállítása 1447

Számunkat Balázs G. Árpád két háború közötti munkáival illusztráltuk. Az 1379. oldalon Maurits Ferenc szövegrajza

---

HÍD — irodalmi, művészeti és társadalomtudományi folyóirat. — 1987. november. Kiadja a Forum Lap- és Könyvkiadó és Nyomdaipari Munkaszervezet. Szerkesztőség és Kiadóhivatal: 21000 Novi Sad, Vojvoda Mišić utca 1., 021/611-300, 51-es mellék. — Szerkesztőségi fogadóórák: mindennap 10-től 12 óráig. Főszerkesztői fogadóóra csütörtökön 10-től 12 óráig. — Kéziratokat nem őrzünk meg és nem küldünk vissza. — Előfizethető a 65700-601-14861-es folyószámlára; előfizetéskor kérjük feltüntetni a Híd nevét. — Előfizetési díj belföldön egy évre 5000, fél évre 2500 dinár. Egyes szám ára 400, kettős szám ára 800 dinár; külföldre egy évre 10 000, fél évre 5000 dinár. Külföldön egy évre 12, fél évre 6 dollár. Diákok és egyetemisták csoportos előfizetése egy évre 2500 dinár. — Készült a Forum Nyomdájában, Újvidéken.

YU ISSN 0350-9079